

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОВАЛЕНКО МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Гриф

Прим. № ____

УДК 330.332

ДИСЕРТАЦІЯ

**СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

Подається на здобуття ступеня кандидата економічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Коваленко М.О.

Науковий керівник

Гальцова Ольга Леонідівна,

доктор економічних наук, професор

Запоріжжя – 2018

АНОТАЦІЯ

Коваленко М.О Стратегія підвищення ефективності державного регулювання гірничодобувної галузі. – На правах рукопису

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2018.

Дисертація присвячена систематизації теоретичних засад та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо розвитку сучасних напрямів та стратегій державного регулювання гірничодобувної галузі України.

Гірничодобувна промисловість – це одна з пріоритетних галузей економіки України, яка найбільш динамічно розвивається і функціонує на основі численних бізнес-процесів. Кожний з цих процесів має певні проблеми (охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, забезпечення безпеки, підвищення рівня державного контролю щодо ціноутворення на такі товари, як нафта, вугілля, метали та інші). Ефективна стратегія розвитку галузі та її реалізація є підґрунтям для вирішення проблем та усунення ризиків їх появи в майбутньому.

Розробка економічної стратегії є складним явищем, завдяки тому, що вона повинна враховувати весь комплекс взаємодій та взаємозв'язки, що відбуваються в економіці. Будь-яке витрачання державних коштів повинно мати своє економічне обґрунтування, і тому в державному секторі, необхідно застосовувати методи визначення та оцінки результатів реалізації суспільно важливих та бажаних цілей. Для цього необхідно визначити початкову точку для створення стратегії, яка стає визнанням потреб і проблем, що виникають в соціально-економічній реальності. Додатковий аспект полягає також у необхідності врахування конкурентоспроможності на глобальному та активному ринку, участь у проектах і грантах Європейського Союзу. Економічна стратегія, яка встановлена на рівні країни має стати відправною точкою для створення часткових стратегій в окремих областях витрачання державних коштів.

Обґрунтовано трактування сутності поняття «стратегія» як інструменту та способу за допомогою яких виявляються пріоритети, проблем і ресурси, та напрямки руху в довгостроковому періоді для досягнення основної мети.

Визначено методичний підхід до стратегічного аналізу та аналізу ризиків щодо визначення та впровадження спрямованих цілей та завдань економічної стратегії та цілей регулювання на рівні держави.

Особливо слід звернути увагу на визначення "схильності до ризику", що означає рівень допустимих втрат або прийнятний рівень зменшення результатів. Наприклад, це може означати ситуацію, в якій незначні невдачі не визначають брак успіху, і вони включаються в реалізований проект. Крім того, часто пов'язані витрати на зменшення ризику можуть бути набагато більшим, ніж потенційні вигоди. Тому даний аналіз, співставлення витрат та вигід слід перевіряти кожен раз, в тому числі відповідаючи на питання чи вжиті заходи з виправлення ситуації є адекватними потенційним втратам.

Реструктуризація гірничодобувної галузі являється необхідною умовою для забезпечення зростання економіки України. Реструктуризація – це зіткнення інституціональних, організаційних, економічних, соціальних і природоохоронних заходів. На усі ці заходи необхідні зовнішні інвестиції, а для цього необхідно створити привабливий інвестиційний клімат. Для вирішення цієї проблеми, на законодавчому рівні, необхідно зняти відповідні бар'єри для розвитку державно-приватного партнерства та інвестиційного стимулювання.

Українське законодавство потребує вдосконалення та змін до Закону України «Про державно-приватне партнерство» та прийняття Закону України «Про венчурні фонди», які могли сприяти б розвитку галузі, а саме, зняти проблеми щодо фінансування.

Розвинуто модель нової енергетичної стратегії України, якою передбачено здійснення реформи енергетики та реалізації програми енергоефективності в рамках визначеного вектору розвитку.

У подальшому гірничодобувна галузь і енергетичний сектор України в

цілому має розвиватися, орієнтуючись на впровадження заходів з енергоефективності та енергозбереження та розвиток і традиційного сектору енергетики, і відновлювальних джерел енергії. У своїх рішеннях та кроках країна має діяти на випередження.

На підставі узагальнення практики організації та функціонування гірничодобувної галузі, запропоновано особливості реструктуризації добувної промисловості на прикладі вугільної галузі та нафтогазової.

Специфічність та унікальність гірничодобувної галузі для економіки України пов'язана з залежністю інших галузей від результатів її виробничої діяльності та високою вразливістю від економічної та політичної кон'юнктури на зовнішніх ринках. Вказані фактори обумовили необхідність розробки нового науково-методичного підходу до аналізу функціонування і розвитку гірничодобувної галузі.

Розроблено модель діагностики фінансового стану гірничодобувної галузі, в основі якої покладено існуючі підходи до проведення експрес-аналізу промислових підприємств з урахуванням специфіки вхідних даних.

Результати діагностики показали, що найбільш проблемними, для всіх без винятку напрямків діяльності, у підприємств галузі є показники ліквідності. Низька ліквідність балансу пов'язана зі значними обсягами кредиторської та дебіторської заборгованості. Також не менш важливим питанням відновлення економічного зростання в галузі є низька обіговість капіталу та збиткова діяльність на 40-50 % підприємств. Зношеність основних засобів становить 50-75 %, що негативно впливає на ефективність основної діяльності та низький рівень продуктивності праці.

Найбільш депресивним є виробництво з добутку кам'яного та бурого вугілля. Значні обсяги непокритих збитків останніх років привели до того, що дуже часто вони перекривають величину власного капіталу, що негативно впливає на показники фінансової стійкості.

Удосконалено науково-практичний підхід до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі, з

урахуванням її орієнтації на ринок проміжного споживання.

Ключові слова: державне регулювання, гірничодобувна галузь, модель діагностики, нова енергетична стратегія України, реструктуризація добувної промисловості, пошукове прогнозування, стратегія, стратегічний розвиток. розвиток гірничодобувної галузі.

SUMMARY

Kovalenko M.O. Strategy for improving the efficiency of state regulation of the mining industry – The manuscript.

Dissertation for scientific degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.03 – economics and management of national economy. – Classical Private University, Zaporizhzhya, 2018.

Dissertation is devoted to the systematization of theoretical foundations and the substantiation of practical recommendations for the development of vocational education in Ukraine.

Mining industry is one of the priority sectors of the Ukrainian economy, which is most dynamically developing and operating on the basis of numerous business processes. Each of these processes has certain problems (environmental protection, health care, security, raising the level of state control over pricing for such commodities as oil, coal, metals, etc. An effective strategy for the development of the industry and its implementation are the basis for solving problems and eliminating the risks of their emergence in the future.

Developing an economic strategy is a complex phenomenon, due to the fact that it should take into account the whole complex of interactions and interconnections that take place in the economy. Any expenditure of public funds should have its economic justification, and therefore in the public sector, it is necessary to apply methods for determining and assessing the results of the implementation of socially important and desirable goals. To do this, we must define the starting point for creating a strategy that recognizes the needs and problems that arise in the socio-economic reality. An additional aspect is the need

to take into account competitiveness in a global and active market, participation in projects and grants of the European Union. Economic strategy, (at the national level), should be the starting point for developing partial strategies in certain areas of spending public funds.

The interpretation of the essence of the notion of "strategy" as the tool and method by means of which the priorities, problems and resources, and directions of movement in the long-term period for the achievement of the main goal are revealed are substantiated.

The methodical approach to strategic analysis and risk analysis is defined on the definition and implementation of the goals and objectives of the economic strategy and management objectives at the state level.

Particular attention should be paid to the definition of "risk aversion", which means the level of permissible losses or an acceptable level of reduction of results. This may be a situation, for example, in which minor failures do not determine the lack of success, and they are included in the implemented project. In addition, the cost of reducing the risk may be greater than the potential benefits. Therefore, this analysis, comparison of costs and benefits should be checked many times, including answering the question whether the remedial measures taken are adequate to potential losses.

Restructuring of the mining industry is a prerequisite for ensuring the growth of Ukraine's economy. Restructuring is a collision of institutional, organizational, economic, social and environmental measures. All these measures require external investment, and for this purpose it is necessary to create an attractive investment climate. To address this problem, at the legislative level, it is necessary to remove the appropriate barriers for the development of public-private partnership and investment incentives.

Ukrainian legislation needs to be improved and amended in the Law of Ukraine "On Public-Private Partnership" and the adoption of the Law of Ukraine "On Venture Funds" that could contribute to the development of the industry, namely, to eliminate financing problems.

The model of the new energy strategy of Ukraine was developed, which envisages the implementation of energy reform and implementation of the energy efficiency program within the defined development vector.

In the future, the mining and energy sector of Ukraine as a whole should develop, focusing on the implementation of energy efficiency and energy saving measures and the development of both the traditional energy sector and renewable energy sources.

On the basis of generalization of the practice of the organization and operation of the mining industry, the features of restructuring of extractive industry are proposed on the example of the coal industry and oil and gas.

The specificity and uniqueness of the mining industry for the Ukrainian economy is due to the dependence of other industries on the results of its production activity and high vulnerability to economic and political conditions in foreign markets. These factors made it necessary to develop new scientific and methodical approach to the analysis of the operation and development of the mining industry.

The model of diagnostics of the financial state of the mining industry is developed, which is based on existing approaches to the rapid analysis of industrial enterprises taking into account the specifics of the input data.

The results of the diagnosis showed that liquidity indicators are the most problematic, for all branches of the industry. Low liquidity of the balance is associated with significant volumes of payables and receivables. Also no less important of the restoration of economic growth in the industry issue is a low capital turnover and loss-making activity for 40-50 % of enterprises. Depreciation of fixed assets is 50-75 %, which negatively affects the efficiency of the main activity and low level of labor productivity.

The most depressed is the production of coal and brown coal. Significant volumes of uncovered losses in recent years have led to the fact that they often overlap the amount of equity, which adversely affects the indicators of financial sustainability.

The scientific and practical approach to the planning of the development of the mining industry on the basis of the inter-sectoral balance model, taking into account its orientation to the intermediate consumption market, has been improved.

Key words: state regulation, mining industry, model of diagnostics, a new energy strategy of Ukraine, extractive industry restructuring, search forecasting, strategy, strategic development, development of mining industry.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Коваленко М. О. Аналіз ефективності функціонування гірничодобувної галузі України / М. О. Коваленко // *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії: [Науковий журнал]*. Запоріжжя, 2017. Вип. 6(12). Ч. 2. С. 134-139. (0,46 д.а.).

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

2. Коваленко М. О. Теоретичні основи розробки ефективних стратегій / М. О. Коваленко // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки: [Збірник наукових праць]*. Херсон, 2015. Вип. 13. Ч. 4. С. 186-188. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

3. Коваленко М. О. Стан і перспективи розвитку гірничої промисловості України / М.О. Коваленко // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки: [Збірник наукових праць]*. Херсон, 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 170-172. (0,37 д.а.). (*Index Copernicus*).

4. Коваленко М. О. Сутність стратегії, еволюція стратегічного управління: основні підходи та концепції / М.О. Коваленко // *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. Том 21. Вип. 2, 2016. С. 193-197. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

5. Коваленко М. О. Методичний підхід до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі / М. О. Коваленко // *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство: [Збірник наукових праць]. Ужгород: УНУ, 2018. Вип. 13. Ч. 1. С. 151-155. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

6. Коваленко М. О. Модель діагностики стану гірничодобувної галузі за напрямками діяльності / М. О. Коваленко // *Причорноморські економічні студії [Науковий журнал]*. Одеса, 2018. Вип. 21. С. 161-166. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

Матеріали конференцій:

7. Коваленко М. О. Принципи формування напрямів стратегічного розвитку гірничодобувної галузі / М. О. Коваленко // *International Scientific-Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: Conference Proceedings* (April 29, 2016, Riga). Riga: Baltija Publishing. 308 pages. С. 38-39. (0,12 д.а.).

8. Коваленко М. О. Реляційні стратегії як майбутнє стратегічного управління / М.О. Коваленко // *International Scientific-Practical Conference From Baltic to Black Sea: National Models of Economic Systems: Conference Proceedings, Part I* (March 25, 2016. Riga). Riga: Baltija Publishing. 356 pages. С. 41-43. (0,16 д.а.).

9. Коваленко М. О. Особливості функціонування та розвитку гірничодобувної галузі України / М. . Коваленко // *Актуальні аспекти механізму модернізації економіки та фінансової системи країни: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 7 березня 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, 2018. С. 62-64. (0,08 д.а.).

10. Коваленко М. О. Аналіз результатів діагностики стану підприємств гірничодобувної галузі / М. О. Коваленко // *Залучення соціально відповідальних інвестицій: проблеми і перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 23 березня 2018 р.). Київ: Національний університет харчових технологій, 2018. С. 31-33. (0,08 д.а.).

11. Коваленко М. О. Аналіз факторів впливу на функціонування і управління в гірничодобувній промисловості / М. О. Коваленко // *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти: Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 29-30 березня 2018 р.). Дніпро: НМетАУ, 2018. С. 106-107. (0,21 д. а.).

12. Коваленко М. О. Сценарій сталого розвитку в гірничодобувній галузі / М.О. Коваленко // *Європейські перспективи сенсу життя : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 11 травня 2018 р.). Запоріжжя : КПУ, 2018. С. 158–161. (0,21 д.а.).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ ЕФЕКТИВНИХ СТРАТЕГІЙ	20
1.1. Суть стратегії і структура її формування	20
1.2. Принципи формування програм стратегічного розвитку.....	37
1.3. Механізм оцінки ефективності стратегій.....	45
Висновки до розділу 1.....	65
Список використаних джерел до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. ГІРНИЧА ПРОМИСЛОВІСТЬ, ЇЇ МІСЦЕ І РОЛЬ У РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	73
2.1. Дослідження ролі гірничої промисловості в здійсненні енергетичної стратегії України.....	73
2.2. Стан і перспективи розвитку гірничої промисловості України.....	92
2.3. Економічна оцінка і аналіз ефективності функціонування гірничої галузі.....	108
Висновки до розділу 2.....	127
Список використаних джерел до розділу 2.....	130
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ.....	137
3.1. Науково-практичний й підхід до аналізу функціонування і розвитку гірничої галузі.....	137
3.2. Визначення пріоритетних напрямків державного регулювання в гірничодобувній галузі.....	151
3.3. Розробка стратегії сталого розвитку в гірничодобувній галузі.....	168

Висновки до розділу 3.1	184
Список використаних джерел до розділу 3.....	188
ВИСНОВКИ	194
ДОДАТКИ	197

ВСТУП

Актуальність теми. Економічний розвиток України та підвищення якості життя її населення можливі лише за умови ефективного використання стратегічного управління й реалізації стратегій, як на рівні підприємств та організацій, так і на рівні галузі, регіону, держави.

Гірничодобувна промисловість – це пріоритетна галузь економіки України, яка найбільш динамічно розвивається й функціонує на основі численних бізнес-процесів. Кожний із цих процесів має певні проблеми (охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, забезпечення безпеки, підвищення рівня державного контролю за ціноутворенням на такі товари, як нафта, вугілля, метали тощо). Розробка й реалізація ефективної стратегії розвитку галузі є підґрунтям для вирішення проблем та усунення ризиків їх появи в майбутньому.

Теоретичні та практичні розробки щодо ефективних стратегій стали предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Багато концепцій, що становлять основу сучасного розуміння стратегії розвитку, розроблено ще в першій половині ХХ ст. Так, І. Ансофф, К. Ендрюс, А. Чандлер сформулювали визначення основних положень стратегічного управління. Поява перших праць із цього наукового напрямку актуалізувала розроблення величезної кількості стратегічних інструментів та концепцій у межах різних поглядів на сам термін «стратегія», які часто навіть суперечили один одному.

Стратегіям соціально-економічного розвитку регіонів приділяли увагу В. Гриньова, М. Новикова, Я. Побурко. Проблеми стратегічного соціального розвитку України аналізували В. Геєць, Я. Жаліло, В. Куценко, С. Пакулін, У. Садова, М. Соколов, М. Хвесик та ін. Однак, незважаючи на поширення основних концепцій стратегій і численні їх дослідження в різних сферах діяльності, цей концепт є одним з найменш вивчених.

Проблеми розвитку гірничодобувної галузі України розглядають

О. Бондар-Підгурська, Н. Верхоглядова, О. Гальцова, Л. Григор'єва, В. Дятлова, В. Ковальчук, В. Кравець, О. Кухленко, Л. Левіт, В. Матюха, І. Молчанов, В. Ніколаєв, В. Олюха, Н. Сабліна, Т. Стройко, О. Сухіна, О. Темченко, К. Шапошников та ін. Втім, недостатньо дослідженими є теоретичні аспекти особливостей і структури цієї галузі, процеси розроблення сучасної стратегії її державного регулювання, концептуальних положень щодо реформування та стратегії сталого розвитку.

Необхідність вирішення теоретичних, методичних і практичних завдань, спрямованих на визначення напрямів та стратегії підвищення ефективності державного регулювання гірничодобувної галузі України, зумовлює актуальність окресленої проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри економічної теорії, національної та міжнародної економіки Класичного приватного університету «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (номер державної реєстрації 0116U000798), де роль здобувача полягала в удосконаленні методичних підходів і практичних рекомендацій щодо розробки стратегії державного регулювання гірничодобувної галузі.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження* є розробка теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо напрямів і стратегії підвищення ефективності державного регулювання гірничодобувної галузі України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- сформулювати сучасне тлумачення економічної категорії «стратегія»;
- розробити методичний підхід до галузевого стратегічного аналізу та аналізу ризиків щодо визначення й реалізації цілеспрямованих завдань економічної стратегії та цілей регулювання на рівні держави;
- визначити вплив державного регулювання на стан та перспективи розвитку гірничодобувної галузі України, особливості її реструктуризації;

– обґрунтувати модель стратегії енергетичного комплексу України у взаємозв'язку зі стратегією гірничодобувної галузі;

– запропонувати науково-методичний підхід до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі;

– розробити модель діагностики фінансового стану гірничодобувної галузі, використання результатів якої дасть змогу визначати пріоритетні напрями державного регулювання та галузеву стратегію сталого розвитку.

Об'єкт дослідження – стратегія державного регулювання гірничодобувної галузі України.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні засади розвитку стратегії підвищення ефективності державного регулювання гірничодобувної галузі України в сучасних умовах господарювання.

Методи дослідження. Теоретичною й методологічною основою дисертаційної роботи стали положення економічної теорії, викладені в працях провідних вітчизняних і зарубіжних учених-економістів. Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань використано загальні та спеціальні методи наукового пізнання: *історично-логічний метод* – для дослідження сутності, особливостей структури стратегій гірничодобувної галузі України (підрозділ 2.1), сутності стратегії й структури її формування (підрозділ 1.1), категорії «стратегія» (підрозділ 1.1); *метод систематизації й класифікації економічних процесів і явищ* – для з'ясування ролі гірничої промисловості в здійсненні енергетичної стратегії України (підрозділ 2.1); *інституціональний аналіз* – для визначення стану й перспектив розвитку гірничої промисловості України (підрозділ 2.2); *системний підхід і системний аналіз* – для виявлення пріоритетних напрямів державного регулювання в гірничодобувній галузі (підрозділ 3.2); *аналіз і синтез* – для оцінювання та аналізу ефективності функціонування гірничої галузі (підрозділ 2.3); *прогнозний* – для розроблення стратегії сталого розвитку в гірничодобувній галузі (підрозділ 3.3); *економіко-математичне моделювання* – для розроблення моделі діагностики фінансового стану гірничодобувної

галузі (підрозділ 3.2); *статистичний і графічний методи* – для обробки й узагальнення статистичних даних і їх відображення в таблицях та рисунках (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Інформаційною базою дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інформація Державної служби статистики України та Міністерства фінансів України, вітчизняні й міжнародні нормативно-правові акти, матеріали, опубліковані в наукових фахових виданнях, дані інформаційних бюлетенів, статистичних збірників тощо, монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів та інформація з мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів виявляється в систематизації теоретичних засад та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо розвитку сучасних напрямів і стратегій державного регулювання гірничодобувної галузі України. Результати дослідження, що отримані особисто здобувачем і мають наукову новизну, полягають у такому:

удосконалено:

– модель нової енергетичної стратегії України, якою, на відміну від існуючих, передбачено здійснення реформи енергетики й реалізацію програми енергоефективності в межах визначеного вектора розвитку, заснованого на збільшенні національного газовидобутку – нетрадиційного газу та видобутку на шельфі, створення ринку вугільної продукції, інтеграції газових і електро-енергетичних мереж в енергетичний простір ЄС, завдяки чому виведення енергетичного комплексу на більш прогресивний, якісний, принципово новий рівень розвитку;

– методичний підхід до галузевого стратегічного аналізу та аналізу ризиків щодо визначення й реалізації цілеспрямованих завдань економічної стратегії та цілей регулювання на рівні держави, який, на відміну від існуючих, полягає у використанні результатів на етапі розробки економічної політики, на основі чого формується вибір ефективного варіанта стратегії розвитку;

– модель діагностики фінансового стану гірничодобувної галузі, в основу якої покладено підходи до проведення експрес-аналізу промислових підприємств з урахуванням специфіки вхідних даних, що дозволяє здійснювати моніторинг та своєчасно реагувати на фінансові проблеми в галузі, визначати пріоритетні напрями державного регулювання й галузеву стратегію сталого розвитку;

– науково-методичний підхід до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі з урахуванням її орієнтації на ринок проміжного споживання, що дозволило встановити вплив цієї галузі на інші галузі економіки та виконувати пошукове прогнозування для досягнення стратегічних цілей розвитку;

набули подальшого розвитку:

– тлумачення сутності поняття «стратегія» як інструменту й способу, за допомогою яких виявляють пріоритети, проблеми, ресурси та напрями руху в довгостроковому періоді для досягнення основної мети, що, на відміну від існуючих визначень, є найбільш комплексним, враховує макрорівень і є прийнятним з погляду чинного законодавства;

– підхід до реструктуризації гірничодобувної галузі на основі аналізу діяльності галузі на прикладі вугільної галузі та нафтогазової, що, на відміну від існуючих, включає впровадження більш якісної моделі державно-приватного партнерства, яка забезпечуватиме дотримання балансу державних і приватних інтересів у сфері інноваційного розвитку гірничодобувної галузі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання для вдосконалення практики стратегічного планування та державного регулювання розвитку гірничодобувної галузі України. Основні положення й висновки дисертації, що мають прикладний характер, стали базою для розробки певних заходів. Практичні положення дисертаційної роботи були використані: в діяльності Департаменту вугільно-промислового комплексу Міністерства енергетики та вугільної промисловості України

(довідка № 02-23/1195 від 06.02.2018), де автором визначено ефективні методичні підходи до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі, з урахуванням її орієнтації на ринок проміжного споживання, встановлено взаємний вплив цієї галузі на інші галузі економіки та виконано пошукове прогнозування для досягнення стратегічних цілей розвитку, а також Департаменту економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (№ 707/0/31-17 від 30.05.2017), де автором обґрунтовано підхід до стратегічного аналізу й аналізу ризиків щодо визначення та впровадження спрямованих цілей та завдань економічної стратегії та цілей управління на рівні держави. Результати дослідження використовують у навчальному процесі Класичного приватного університету під час викладання дисциплін «Національна економіка», «Індустріальна та аграрна економіка» (довідка № 11-17 від 03.04.2018).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій розроблено теорію й практику розвитку стратегічного планування та державного регулювання гірничодобувної галузі України як однієї з найважливіших галузей національної економіки, від якої залежить ефективність функціонування всієї системи господарювання в країні. Наукові положення, результати, рекомендації, які виносяться на захист, сформульовані автором самостійно. Всі опубліковані праці за темою дисертації підготовлені здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на наукових конференціях: «International Scientific-Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: Conference Proceedings» (м. Тбілісі, 2016 р.); «International Scientific-Practical Conference From Baltic to Black Sea: National Models of Economic Systems: Conference Proceedings» (м. Рига, 2016 р.); «Європейські перспективи сенсу життя» (м. Запоріжжя, 2018 р.); «Актуальні аспекти механізму модернізації економіки та фінансової системи країни»

(м. Запоріжжя, 2018 р.); «Залучення соціально відповідальних інвестицій: проблеми і перспективи» (м. Київ, 2018 р.); «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти» (м. Дніпро, 2018 р.).

Публікації. Основні положення дослідження опубліковано в 12 наукових працях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях України (5 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних), 6 – матеріали конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 3,69 д. а.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг роботи – 180 сторінок. Дисертація містить 34 таблиці, 15 рисунків, 28 додатків – на 35 сторінках, список використаних джерел (158 найменувань) – на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ ЕФЕКТИВНИХ СТРАТЕГІЙ

1.1. Суть стратегії і структура її формування

В сучасних умовах господарювання інтеграція України у світовий простір відбувається то прискореними темпами, то, навпаки, сповільненими. Україна має всі шанси бути успішною державою, але вона повинна бути здатна своєчасно, в потрібний момент мобілізувати всі необхідні ресурси, як то інтелектуальний, трудовий, людський і так далі потенціал. Для того, щоб розвиток економіки, був ефективним, він має бути спланованим. Повинна бути розроблена стратегія економічного розвитку, яка буде здатна, за умов її реалізації, вивести країну на найвищі світові рейтинги за економічними і соціальними показниками.

Суб'єктом економічної стратегії може бути як людина, чи підприємство, так і ділове об'єднання, галузь, держава, міждержавне економічне об'єднання, а побудова ефективної стратегії для даних суб'єктів господарювання має бути поставлена в основу стратегічних наукових досліджень. В свою чергу, дані наукові дослідження повинні забезпечувати системний інтегральний підхід до аналізу побудованих на цих методологічних засадах процесів та розробці практичних рекомендацій на основі цих наукових здобутків.

Економічний розвиток України можливий лише за умови ефективного використання стратегій та стратегічного управління, як на рівні підприємств та організацій, так і на рівні галузі, регіону, країни, з метою забезпечення як економічного розвитку національної економіки країни, так і підвищення якості життя населення. Тому саме цьому напрямку присвячено дане дослідження.

Теоретичні та практичні дослідження стосовно розробки ефективних стратегій стали предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Багато з концепцій, що складають основу сучасного розуміння стратегії розвитку, було розроблено ще в першій половині ХХ століття. І. Ансофф; А. Чандлер, К. Ендрюс дали перші визначення ос нових положень стратегічного управління. Після появи перших праць з цього напрямку, був етап величезної кількості стратегічних інструментів та концепцій, етап розробки різних поглядів на сам термін стратегія, які дуже часто навіть суперечили один одному. Втім, слід зазначити, які все ще застосовуються для аналізу. Стратегії соціально-економічного розвитку регіонів розробляли В. Гриньова, М. Новикова, Я. Побурко. Проблеми стратегічного соціального розвитку України, вивчали такі вчені, як В. Гаєць, Я. Жаліло, В. Куценко, С. Пакулін, У. Садова, М. Соколов, М. Хвесик та інші. Втім, погляди вчених не мають спільного вектора щодо поняття «стратегія» на сучасному етапі.

Серед класичних підходів до визначення поняття «стратегія» [1], думка, що стратегія є детальним, всебічним, комплексним планом, що призначений для того, щоб забезпечити здійснення місії організації і досягнення її цілей, або як набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності. Англійський авторитетний діловий довідник [2] подає таке визначення: «стратегія – дія або послідовність дій, спрямованих на досягнення довгострокового ефекту, що визначає здатність компанії досягати поставлених цілей».

Можна зустріти визначення стратегії, як ділової концепції, як перспективи, як програми конкретних дій, тощо. Досить креативним є визначення стратегії вченим С. Ю. Сімарановим [3] який розрізняв два види стратегій, перший – «товар-гроші – товар» і другий – «гроші - товар – гроші». Але в даному випадку під стратегією автор мав на увазі лише концепцію «маркетингу», і перша з цих концепцій це концепція орієнтації на продукт, а у другому випадку концепція орієнтації на маркетинг.

У той же час, дані визначення «стратегії» так чи інакше прив'язані до

мікрорівня, стратегіям підприємств і організацій. Метою ж нашого дослідження є розробка стратегій розвитку, функціонування, управління галуззю або ж економіки країни в цілому. Але ж, ми бачимо, що поняття «стратегія» досить часто спрощено розуміється як план дій, розрахований на довгостроковий період. Між тим, існує багато значень цього терміну в інших науках, таких як психологія, медицина, теорія ігор, проектування, військовій справі. І вже воєнними теоретиками було показано, що дане поняття слід розуміти значно ширше. Можна погодитись, що всі вищезгадані тлумачення поняття «стратегія» на самому ділі є поняттями «економічної стратегії фірми». Для того, щоб розглядати та досліджувати стратегії розвитку галузі або економічні стратегії держави, слід перш за все уточнити дані поняття.

Зміст цього поняття по-різному трактується як в різних наукових школах, різних епохах, різних країнах. Аналізуючи сучасну статистику застосування слова «стратегія» в різних країнах, слід зазначити, що для України воно перш за все застосовується в значенні стратегія розвитку регіонів, держави, громад, для Росії, це перш за все військові стратегії, для поляків, це стратегія торгівлі, для американців стратегія ведення бізнесу, для німців це розвиток інновацій, для азійських країн, це насамперед революція в інформаційних технологіях, тощо.

Аналізуючи підходи сучасних вчених, та іноземних вчених, можна виділити ряд напрямків щодо визначення поняття «стратегії», а саме:

- перший напрямок – «стратегія» це позиція у середовищі підприємства, шляхи його розвитку, програма дій для підприємства, тощо, окремі представники даного напрямку представлені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Тлумачення «стратегії» із позиції середовища підприємства

Автор	Тлумачення
1	2
Гончарук В. А.	Під стратегією розуміється «комплекс політичних установок підприємства і перспективних програм дій, в рамках яких планується досягнення мети»[4, с. 18].

Продовження таблиці 1.1

1	2
Л. І. Євенко	Стратегія – «конкретні шляхи розвитку підприємства, виходячи з динаміки зовнішнього середовища за допомогою формулювання довгострокових цілей, пошуку ресурсів для їх досягнення і планування конкретних дій на перспективу» [5].
Линх Р. П.	Стратегія визначається як «довгострокова програма дій, що пропонує такий розподіл ресурсів, який забезпечує позиціонування компанії відповідно до сильних її сторін, створення конкурентних переваг, організаційну стабільність і рентабельність» [5].
М. Портер	Стратегія – аналіз внутрішніх процесів та взаємодій між різними складовими організації для того, щоб визначити як і де додається цінність, позиціонування організації щодо галузевого середовища [7].
З. Шершньова	Стратегія – це конкретизована у певних показниках позиція в середовищі, яку займає підприємство, це своєрідний погляд на внутрішнє і зовнішнє середовище і спроба знайти шляхи ефективного пристосування до зовнішніх, неконтрольованих фірмою факторів, а також проведення необхідних змін елементів та їхніх комбінацій внутрішнього середовища [8].

Джерело: узагальнено автором за даними [4-8]

Втім, як ми вже зазначили раніше, «стратегію» не можна розглядати лише на мікрорівні.

- другий напрямок – «стратегія» це модель майбутнього стану, набір правил для прийняття рішень, окремі представники даного напрямку представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Тлумачення «стратегії» із позиції майбутнього стану

Автор	Тлумачення
1	2
Г. Ансофф	Стратегія – набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності [9].
Айвазян С., Балкінд О., Басніна Т. Д.	Стратегія – сукупність взаємопов'язаних рішень, що визначають пріоритетні напрямки ресурсів і зусиль підприємства по реалізації його місії [10].

Продовження таблиці 1.2

1	2
Градов А. П.	Під стратегією прийнято розуміти набір правил і прийомів, за допомогою яких досягаються основні цілі розвитку тієї чи іншої системи [11].
Б. Карлоф	Стратегія – узагальнююча модель дій, необхідних для досягнення встановлених цілей шляхом координації і розподілу ресурсів компанії [12].
Маркова В. Д., Кузнєцова С.А.	Стратегія визначається як «...генеральна програма дій, що виявляє пріоритети проблем і ресурси для досягнення основної мети. Вона формулює головні цілі і основні шляхи їх досягнення таким чином, що підприємство отримує єдиний напрямок руху» [13].
Хасбі В.	Формулює стратегію як «загальний напрямок дій, якого керівник організації має намір дотримуватися для досягнення цілей компанії» [14].
Л. Швайка	Стратегія – це узагальнена модель майбутнього стану економіки та планових дій щодо його досягнення, яка встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, визначає критичні ресурси та необхідні нововведення, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори досягнення планованого результату [15].

Джерело: узагальнено автором за даними [9-15]

- третій напрямок – «стратегія» це комплексний план, рішення, які приводять до розроблення принципів планів, окремі представники даного напрямку представлені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Тлумачення «стратегії» із позиції комплексного плану

Автор	Тлумачення
1	2
К. Андрюс	Стратегія – цілеспрямовані рішення, які визначають і розкривають цілі компанії; приводять до розроблення принципів планів і політик організації, які спрямовані на досягнення цілей; визначають рамки ділової активності компанії і тип людської та економічної організації; визначають природу економічного та неекономічного вкладу, який компанія намагається зробити задля своїх власників, працівників, клієнтів і громадськості [9].

Продовження таблиці 1.3

1	2
Козловский В.А., Маркина Т. В., Макаров В. М	Стратегія – це план, створений для виконання місії" [16].
Дж.Б. Куін	Стратегія – спосіб поведінки або план, який інтегрує основні цілі організації, допомагає спрямовувати та розміщувати ресурси унікальним чином, який заснований на відносних внутрішніх перевагах і недоліках організації, очікуваних змінах в оточенні та пов'язаних з ними діями конкурентів [9].
А. Мескон	Стратегія – комплексний план, сформований для здійснення місії організації та досягнення її цілей [9].
А.Томсон, А. Стрікленд	Стратегія – план управління фірмою, спрямований на зміцнення її позицій, задоволення споживачів і досягнення поставлених цілей [17].
А. Чандлер	Стратегія – встановлення основних довгострокових цілей і намірів організації, а також напрямку дій і ресурсів, які необхідні для досягнення цілей [9].
С. Чистов	Стратегія – це детальний, усебічний комплексний план, спрямований на втілення місії організації, галузі (держави) [18].

Джерело: узагальнено автором за даними [9; 16-18]

- четвертий напрямок – «стратегія» це потужний інструмент, програма дій, поєднання сил та ресурсів, окремі представники даного напрямку представлені в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Тлумачення «стратегії» із позиції потужного інструмента

Автор	Тлумачення
1	2
В.Ф. Бистров	Стратегія – програма дій, що базується на оцінці підприємницького середовища і положення підприємства на ринку [19].
Р. Грабовский	Стратегія – з'єднання сил і ресурсів підприємства для досягнення обраних цілей [20, с. 21].
І. В. Костюк.	Визначає стратегію як «сукупність дій визначення способу передбачити майбутнє, визначити можливі шляхи негативного впливу на країну і заходи для його запобігання,

Продовження таблиці 1.4

1	2
	а також розроблення методів для досягнення вищого показника економічного та соціального рівня розвитку [9].
Б. Мізюк	Стратегія – це складний і потенційно потужний інструмент, за допомогою якого сучасне підприємство може протистояти швидким і непередбачуваним змінам середовища [21, с. 10].

Джерело: узагальнено автором за даними [9; 19-21]

Отже, ми бачимо багато різних підходів до трактування поняття «стратегія», кожний із напрямів розглядає один із аспектів цього багатогранного поняття.

Цікавим є комплексний підхід Г. Минцберга [22], який вважає, що стратегія, як складна категорія, вимагає декількох визначень, та є сукупністю п'яти визначень, п'яти "П":

- стратегія – план, напрям розвитку;
- стратегія – принцип поведінки, дотримання певної моделі поведінки;
- стратегія – позиція, розташування певних товарів на конкретних ринках;
- стратегія – перспектива, основний спосіб дії організації;
- стратегія – прийом, особливий маневр з метою обдурити, заплутати, перехитрити конкурентів.

Втім, критично аналізуючи вище перераховані визначення, які є по суті, близькі, слід не погодитися з ідентифікацією стратегії як деякого плану або програми, оскільки планування є одним із етапів управління, в той час як стратегія повинна вказувати напрямок розвитку організації, на основі якого і необхідно формувати плани і програми.

Якщо ж розглядати стратегію з позиції макроріня, то перш за все слід звернути увагу на визначення «стратегії» в економічному словнику за редакцією С. Мочерного, де зазначається, що: економічна стратегія – це «довгостроковий курс економічної політики, який передбачає вирішення

великомасштабних економічних і соціальних завдань» [23]. Але, дане визначення не стосується ані стратегії підприємств та організацій, ані стратегій на рівні галузей чи регіонів.

Таким образом, якщо, з одного боку, узагальнити вищенаведені формулювання, а, з іншого – взяти до уваги необхідність розширення поняття на макрорівень, то найбільш комплексним, прийнятним з точки зору законодавства, є трактування поняття «стратегії» як, інструменту та способу за допомогою яких виявляються пріоритети, проблем і ресурси, та напрямок руху в довгостроковому періоді для досягнення основної мети.

Отже, економічний розвиток України можливий лише за умови ефективного використання стратегій та стратегічного управління, як на рівні підприємств та організацій, так і на рівні галузі, регіону, країни, з метою забезпечення як економічного розвитку національної економіки країни. Тому, беручи до уваги різноманітність підходів до поняття «стратегія», було зроблено ґрунтовний аналіз та запропоновано авторське визначення поняття «стратегія». Автор трактує дану категорію як інструмент та спосіб за допомогою яких виявляються пріоритети, проблем і ресурси, та напрямки руху в довгостроковому періоді для досягнення основної мети. В подальшому, беручи до уваги, що більшість існуючих визначень спираються на мікрорівень, слід також визначитись із класифікацією стратегій та уточнити поняття «стратегія галузі» та «стратегія держави».

Теорія стратегічного управління є наукою про етапи управління, його розвиток та зрілість. Це не тільки 50-літня історія практики цієї науки та велика кількість дослідників, але також парадигми, що визначають його стратегічні правила мислення та дії. Ключовим терміном у цих дослідженнях є стратегія, тобто мотив, що поєднує рішення проблем стратегічного управління державою, забезпечуючи внутрішню узгодженість і напрямок дій та рішень галузей, підприємств чи їх підрозділів. Завдяки стратегії можна розуміти як будуть використані кошти для досягнення поставлених цілей. Це дуже важливе поняття, яке потребує вивчення і подальших досліджень.

Однак це неоднозначне поняття, яке інтерпретується по-різному у науковій літературі з даної тематики. Це пов'язано з еволюцією і різними поглядами на природу, виходячи з різних гносеологічних припущень (наукового пізнання), аксіологічних (теорій цінності) та методологічних (методи наукового дослідження) методів.

Багато авторів [26-35] намагалися систематизувати визначення стратегії та її еволюцію. Однак, незважаючи на широке розповсюдження основних концепцій стратегій та численних досліджень їх сутності, вони парадоксально залишаються одними з найменш відомих явищ. Течія думок про стратегії найчастіше була проаналізована через парадигми управління та історичного контексту виникнення нових концепцій стратегії, але також через різні типи змін, що відбулися в цьому напрямку менеджменту, і впливу на навколишнє середовище. Також можемо знайти в науковій літературі спроби класифікувати стратегії, стратегічне управління, засновані на біометричному та кількісному аналізі.

Спершу розглянемо основні напрями розробки концепції стратегії, що представляють основні класифікації шкіл та тенденції стратегічного управління, а також історичний план та нові підходи.

Різноманітність підходів до стратегічного управління є ефектом переміщення фокусу на інші елементи, що використовуються для її опису. Розглядають поняття стратегії, як вибору довгострокових цілей і вибору конкретних програм або планів їх реалізації (К. Ендрюс, Р. Акофф) шляхом відповідного розподілу ресурсів (А. Чендлер, Д. Щендель і К. Ю. Хаттен, Е. Ф. Харрісон). Інші підкреслюють важливість дій, планів та програм або орієнтації, що необхідна для досягнення конкретних цілей (Р. Б. Робінсон, Р. В. Гріффін і Дж. Б. Сінгх, Р. Ф. Давид, С. W. Хілл і Г. Р. Джонс, Р. М. Грант).

Стратегія як спосіб взаємодії підприємства із середовищем є змістом наступної групи визначень (Р. Л. Кац, Р. Е. Майлз та К. Сноу, Х. Мінцберг, Ю. А. Стоунер). Інші науковці зосередили увагу на побудові конкурентних

переваг та продуктивності компанії (М. Е. Портер, Дж. Б. Барні, Е. Н. Боумен, Х. Сінгх та Х. Томас), процесі прийняття рішень для досягнення цілей (Г. А. Штайнер і Ж. Б. Мінер, Дж. Б. Квінн, Х. Томас, Р. Уїтінгтон) і використанні методи прийняття рішень (М. О. Беверлі, Д. Найтс і Г. Морган), а також зміни, що відбуваються як в зовнішнім середовищі, так і всередині компанії (В. Н. Ньюмен і Дж. П. Логан, А. Гінзберг). Нарешті, ви можете знайти групу визначень, в яких стратегії розуміють, як інтеграцію згаданих вище елементів (А. А. Томпсон і А. Дж. Стрікленд, Г. Джонсон, К. Шоулз та Р. Уїтінгтон, Р. Наг, Д. К. Хамбрик). Різноманіття цих визначень, а також історичний контекст появи нових прийомів є основою класифікації стратегічних шкіл. Огляд найбільш поширених в літературі спроб систематизувати тенденції мислення про стратегію представлений в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Еволюція стратегії: основні класифікації та підходи до поняття стратегія

Автори	Критерій для класифікації	Стратегічний підхід
1	2	3
А. Мате [2]	парадигми стратегічного управління	парадигма стратегічної раціональності (школа Гарвардський університету, матриці позиціонування); парадигма стратегічної поведінки (поведінкові школи).
Д. Тече, Г. Пизано, А. Шуен [3]	парадигми стратегії	підхід, орієнтований на ринкову владу (сили конкуренції, стратегічний конфлікт); підхід, орієнтований на ефективність (динамічні можливості).
К. Ейзенгардт Д. Н. Сулли [4]	логіка стратегії	позиційна школа; ресурсна школа; школа простих правил.
М. Фарджун [5]	парадигми управління	стратегічний підхід (модель SCP, модель SSW, парадигма ресурсу RBV);

Продовження таблиці 1.5

1	2	3
		органічний підхід (модель OESP).
А. Стабрила [6]	специфіка дослідницьких підходів та їх практичне застосування в бізнесі	планування тренду; позиційний потік; інтегративна тенденція.
О. Фурер, Х. Томсон, Н. Венкатраман М. Субраманіам [7]	історичні етапи розвитку	бізнес-портфель; ресурсний портфель; портфоліо відносин.
К. Обвуй [8]	міра свободи прийняття рішень формалізація стратегії	планування; еволюційна школа; позиційна школа; школа ресурсів, навичок та навчання.
С. А. Монтгомері [9]	підхід до стратегії	традиційний підхід; сучасний підхід (стратегія як динамічний процес).
Х. Мінцберг, Б. Алстранд, Дж. Лампель [10]	суть стратегії (конкретна позиція або загальна перспектива) і особливості стратегічного процесу (призначення, плани або нестандартні моделі)	підприємницька школа; пізнавальна школа; школа навчання; школа влади; культурна школа; екологічна школа; конфігурація шкіл.
Р. Крупський, Н. Наг, Д. Гамбрік [11]	елементи стратегії, динамізм	стратегії в системі УС; стратегії в системі СТ.
М. Романівська [12]	підхід до стратегії та шляхів її створення	субоптимізація; пошук стратегічної перспективи; пошук філософського каменю.
Р. М. Грант [13]	етапи розвитку менеджменту	фінансовий бюджет; планування розвитку; стратегія як позиціонування; пошук конкурентної переваги; нова стратегія економіки; стратегія нового тисячоліття.
Я. Немчик [14]	людська природа учасників процесу	підхід до планування; позиційний підхід;

Продовження таблиці 1.5

1	2	3
	прийняття рішень, логіка стратегії	Ресурсний підхід; інноваційно- підприємницький підхід; мережевий підхід.

Джерело: узагальнено автором за даними [2-14]

Хоча слід зазначити, що пропозиції, які містяться у попередніх таблицях, не вичерпують всіх можливих класифікацій, і тут представлено лише найбільш поширені з них. Окремі автори класифікують школи і течії мислення про стратегії на різних рівнях деталізації, відокремлюючи їх від концепції, використовуючи неоднорідні критерії для впорядкування. У багатьох випадках ці критерії дуже загальні і стосуються стратегії лише того, що в даному періоді розвитку стратегічного управління було домінуючим, що ілюструє еволюцію стратегії з точки зору її історичного розвитку.

Сама концепція стратегії в управлінських науках з'явилася у 50-х роках минулого століття і розвивалась протягом наступного десятиліття. Потім стратегія розглядалась як довгостроковий план (5 років і більше), а процес його формулювання був формальним, систематичним, розбитим на основні етапи. Це було підтримано методами, що використовуються для визначення цілей та розробкою програм, оперативних планів та бюджетів.

Стратегії були створені на основі екстраполяції минулого підприємства та забезпечували реалізацію його цілей, враховуючи умови, створені загрозами, шансами, сильними та слабкими сторонами. Основними зацікавленими сторонами були клієнти та акціонери (акціонери), а вибір товарів та ринків був спрямований на максимізацію прибутку.

Наприкінці 60-х років, але насамперед у 70-х роках, стратегію трактували, як узгоджену схему рішень та дій, що розвиваються в процесі дій підприємств, на які вплинуло виникнення поведінкових понять в управлінні. Було показано, що організаційна дійсність не так добре упорядкована і

раціональна, і стратегія є результатом навмисного і стихійно виникаючих стратегічних заходів. Школа інкременталістів припустила, що розробка стратегії слідує за "зростаючою" (поступовою) формою, яку вона набуває з досвідом та навчанням. Проте, з іншого боку, в процесі навчання існує безліч обмежень (необхідність "розуміти", динаміка інформації, помилки засвоєння тощо), які по суті є критикою еволюційної школи.

У 1980-х роках виникла концепція стратегічної позиції, яка вплинула на сприйняття стратегії через призму здатності компанії досягати переваги, конкурентоспроможності (шляхом мінімізації витрат або диверсифікації по всьому сектору, або його частин) і приймати відповідні конкурентні позиції. Суть стратегії стала боротьбою з конкуренцією, згідно з припущенням, що економічна рента є наслідком ринкової частки компанії в конкретному секторі. Такий підхід до стратегії вимагає подальших досліджень. Діагностика в галузі оцінки стратегічної та конкурентної позиції підприємства, де відправною точкою є навколишнє середовище, і, зокрема, конкуренція, що створює цей сектор. Позиційна школа спирається на парадигму стратегічної раціональності, не враховуючи в своїх припущеннях такі явища, як: інтуїція, щастя або навчання.

У 90-х роках основна увага була зосереджена на двох основних поняттях: ядрі (навички) та змагання на основі здатності. Організації почали розглядатися в першу чергу як набір активів (ресурсів) і навичок, так і їх конфігурація в ключових компетенціях та те, як найкраще їх використовувати, стали сутністю стратегії. Був розроблений ресурсний підхід до стратегії. У теорії ресурсів компанія визначається як суб'єкт, що складається з різноманітних ресурсів і компетенцій, відрізняючи її від конкурентів, що є джерелом конкурентних переваг. Разом з тим створені ресурси та компетенції стають справжнім джерелом конкурентної переваги.

Ресурсна школа породила нову концепцію, а саме стратегію на основі знань, яка передбачає, що основна роль компанії полягає у захисті та інтеграція спеціалізованих знань, які є основним ресурсом компанії.

Планування, еволюція, позиційна та ресурсна школа є чотирма фундаментальними підходами до стратегій, які мають обґрунтовані теоретичні та емпіричні основи.

Слід зазначити, що школа еволюції та планування є взаємодоповнюючим, перша пояснює генезис проблеми, а інша пропонує механізм змін, а також поради: куди йти, що робити, забезпечує розвиток регіональний шкіл. Ресурсна школа характеризує певні складові, що є спільними з попередніми школами. Вона поєднує в собі планування та позиціонування, певні припущення, що до побудови стратегії, де потрібні чіткі управлінські рішення на рівні корпорація, в той час як еволюція пов'язана з постулатом про те, що реалізація стратегії не має характеру тільки плану, а його реалізації відбувається поступово, оскільки виникають важливі зовнішні та внутрішні чинники.

Подібні відносини між різними стратегічними школами можна побачити в класифікації, запропонованої Н. Мінцбергом, Б. Ахлендом, Дж. Лампелом. Стратегічне планування включає конкретну позицію в навколишньому середовищі і розвиток стратегії обґрунтованого ризику, пов'язаними з моделями пізнання, навчання і стратегіями влади.

К. М. Ейзенхардт і Д. Н. Сулла заявляють до розуміння стратегічного управління у формі простих правил, що виникають внаслідок операціонування процесу побудови та реалізації стратегій, і, домінуючої логіки персоналу керівників. Це вимагає створення та впровадження інноваційних стратегій, відповідно до яких треба скористатися можливостями. Однак, щоб мати здатність використовувати можливості, це не просто правила, а й надмірністю ресурсів (створення їх надлишку). Таким чином, виникла інша концепція стратегії, яка визначається як «стратегія можливостей», що розуміється як "довгостроковий план, що містить, серед іншого, заходи, які розроблені для певного типу події в середовищі, випадки, наміри у формуванні надмірності власних ресурсів та системи доступу до іноземних ресурсів, які дозволять використовувати можливості та

рішення на місцях.

Проблема визначення стратегії у вигляді простих правил та підходу на основі постановки цілей і напрямків розвитку привертає увагу А. Калета, який зазначає, що на сьогодні стратегічне управління все частіше є дилемою вибору між формулюванням стратегії, можливо, загальним, універсальним способом, який сприяє, а не обмежує гнучкість організації та концепції стратегії, що визначає і вирішує шлях розвитку підприємства. На нашу думку, стратегії розвитку зведені до простих правил не протиставляються стратегіям, що визначають напрямок розвитку, і обидва підходи є взаємодоповнюючими і розширюють один одного.

Інший новий підхід до стратегії - це школа реальних варіантів, визначена К. Обляєм як мікрошкільної стратегії, завдяки своєму сучасному розвитку та постійному пошуку унікального рішення. Стратегія сприймається тут з точки зору реальної послідовності варіантів або портфолію варіантів, створених для інвестиції. Цей підхід, поєднуючи досягнення інших шкіл, є теоретичним доповненням і сучасним досягненням стратегічного управління, однак, має складний математичний апарат, який рідко використовується на практиці. Зміни, що мали місце на початку ХХІ століття, пов'язані головним чином зі швидкістю темпів розвитку технологій та прогресом цивілізації, концентрація на інновації та підприємницьку поведінку, процеси глобалізації та інше.

Інтенсивність конкуренції, яка часто має форму гіперконкурсу, поява нових підходів до стратегії. Серед нових підходів слід згадати інноваційність – підприємницький, парадоксальний підхід та реляційний підхід.

Перша припускає, що бізнес-логіка будується на основі інновацій та визначає стратегію як "сукупність сприятливих заходів" які створюють зміни інноваційного характеру, що генерує цінність з погляду зацікавлених сторін. Результати такого управління ресурсами, дозволять експлуатацію нових можливостей, що створюються навколишнім середовищем.

Підхід на основі стратегічних парадоксів (напруженості), запропонований Б. ДеВіт і Р. Мейером покладаються на множинність та різноманітність поглядів на стратегію та наголошує на цьому про необхідність формування напруженості між двома протилежностями, які важко примирюються, через їх взаємовиключну природу і з дилемою, вибором чогось для чогось або парадоксу.

В ці протилежності включаються: логіка та творчість, роздуми та спонтанності, революція та еволюція, ринки та ресурси, рефлексії та синергія, суперництво та співпраця, підпорядкування та вільний вибір, контроль та хаос, глобалізація та регіоналізація, рентабельність та відповідальність.

Розглядаючи стратегію як якийсь парадокс, М. Е. Рейнор, зазначив, що ті ж поведінки і риси, які максимізують ймовірність досягнення великого успіху компанії також максимізується ймовірність повної невдачі. Іншими словами, «стратегії з найбільшими можливостями для успіху також приносить найбільший ризик невдачі». Такий парадокс стратегії можна вирішити шляхом відокремлення управління постійним вибором керівництва при обставинах невизначеності відповідно до принципу необхідної невизначеності та стратегічної гнучкості. У свою чергу, реляційний підхід до стратегії базується на готовності взаємодіяти з іншими для того, щоб отримання реляційний дохід. Дослідження багатьох досліджень показало, що стосунки, зокрема Міжорганізаційні відносини є основою сучасної стратегічної діяльності компанії. Логіка реляційних стратегій близька до мережевого підходу до стратегії, але він також має спільні точки з іншими школами стратегічного управління, в тому числі особливо з ресурсним підходом і школою простих правил, положенням школи і прийняттям способом встановлення зв'язків (навмисних, виникаючих) також з еволюційною школою.

Мережевий підхід визначається, як «сукупність заходів, що орієнтована на оптимальне управління з точки зору зацікавлених сторін », найскладнішим

завданням при якому є визначення основи для розробки стратегії роботи мережі. Здається, однак, що реляційна підхід до стратегії - це ширша категорія, ніж мережевий підхід. Загалом, це означає стратегічний вибір про бажання розробити різні типи стосунків для отримання доходу, в той час як в мережевому підході через ідентифікацію відносин визначається структура мережі (наприклад, вертикальні та горизонтальні мережі; структуровані, неструктуровані та інші). Крім того, в підході до реляційної одиниці аналіз може бути як окремими відносинами, наприклад, між постачальником і отримувачем, так і мережею, або колекцією відносин. Більш того, це означає відсутність однозначності щодо концепції «мережі», та підхід, що ґрунтується на взаємозв'язку, все ж повинен бути реляційним, а не мережевим підходом.

Також слід додати, що реляційний підхід доповнює теорію ресурсів, підкреслюючи важливість, зокрема, зовнішніх реляційних ресурсів, як джерела конкурентних переваг і створення цінностей. У цьому контексті реляційний підхід до стратегії відповідає стратегії впливу, що підкреслює роль потенціалу як джерела стратегічних переваг завдяки розвитку зовнішньої взаємодії. Приміром дії цієї школи є зміщення центру тяжіння від фактора ефективності до створення потенціалу та системних інновацій.

Крім того, слід зосередитись на важливості середовища як джерела конкурентних переваг. Визначення простих зовнішніх правил розвиток галузей на основі можливостей поєднує в собі реляційний підхід до стратегії з школою простих правил та концепції, заснованої на випадках а також з підходом еволюційним. З одного боку, встановлення зв'язків може бути синоптичним, тобто запланованим, а з іншого «виникаючим» в процесі діяльності, з можливістю коригування експериментуючи, для того, щоб знайти найбільш ефективний шлях розвитку галузі.

Реляційний підхід також близький до орієнтації на зацікавлені сторони, згідно з яким стратегія повинна брати до уваги їхні потреби та спиратися на них. У цьому сенсі стратегія розвитку багато в чому визначається системою

інтересів та цілей впливових зацікавлених сторін, і такий напрямок зазвичай є складним і динамічним, та в цьому підході має ситуативний характер.

Отже, в науковій літературі можна знайти численні класифікації з питань стратегічного управління, описи різних стратегічних шкіл та різних підходів до їх створення та реалізації, що ще раз підтверджує багатовимірність та складність цього поняття. Маючи такий широкий спектр різних напрямків та підходів до поняття та класифікації стратегій, керівництво компанії може вибрати той, який найбільше підходить специфіці компанії та її оточенню. Готовність підтримувати потенціал розвитку та конкурентоспроможність в довгостроковій перспективі забезпечує сприйняття стратегії як динамічного процесу подолання труднощів (і / або використання можливостей), на шляху розвитку. Цей процес в даний час зосереджений на міжорганізаційних відносинах, які вивчають багато дослідників.

Ресурсний підхід до стратегії почав розвиватися з метою розробки підходів до розуміння ресурсів, як джерела конкурентних переваг, які, в свою чергу, зосереджені на міжорганізаційних відносинах, особливо в мережевих системах. Здається що реляційний підхід до стратегії не вичерпав своїх можливостей і буде продовжувати свій розвиток, як і «теорія стратегічного управління» не вичерпала свій потенціал. Навпаки, розвиток теорії та підвищення рівня знань та розуміння умов стратегічного розвитку серед менеджерів дають сподівання на кращу якість управління розвитком.

1.2. Принципи формування програм та державне регулювання стратегічного розвитку

Внаслідок досить частих змін державних органів при виконанні державних функцій, зростаючі вимоги замовників і державних органів (які виконують роль власників та наглядачів для суб'єктів державної власності),

розглянемо методи, які є основою для підготовки методології розробки стратегій для державних суб'єктів і, можливо, після узгодження використовується повністю або частково для розробки організаційних стратегій.

Зазначимо що, до складових методології стратегічного планування на державному рівні відноситься:

- типологія згідно з Дж. Мате;
- типологія за Г. Мінцбергом;
- тенденції стратегічного управління;
- наукова спрямованість стратегічного управління.

По перше, типологія за Дж. К. Мате, це:

1. Школи засновані на парадигмі стратегічної раціональності:

- гарвардська школа;
- школа стратегічного планування;
- школа матричного позиціонування;
- кількісна школа.

2. Школи засновані на парадигмі стратегічної поведінки:

- поведінкова школа;
- системна школа.

По друге, типологія за Г. Мінтзбергом:

- школи дизайну;
- школи планування;
- позиційна школа;
- школа підприємництва; •
- когнітивна школа;
- школа навчання;
- політична школа;
- культурна школа;
- екологічна школа.

Звертаючись до категоріального апарата формування шкіл, зазначимо,

що школи планування це в першу чергу: плани, стратегії, залучення правління, документація. Еволюційна школа – постійне навчання, вдосконалення, послідовна схема дії. Позиційна школа – конкурентна перевага, середовище, боротьба з конкуренцією, мінімізація витрат. Школа ресурсів, вміння та навчання – конфігурація ресурсів та навички, різноманітність, обмежена мобільність ресурсів та обмеження конкуренції.

Звертаючи увагу на тенденції стратегічного управління, зазначимо, що:

- тенденція планування – мета кожної організації є стійкою, що потребує заздалегідь розроблених планів;
- SWOT-аналіз є основою для створення стратегії;
- позиційна тенденція – ключовим дослідженням для цієї тенденції є діагностичне дослідження щодо стратегічного положення та розробка методів досягнення конкурентної переваги.

У розробці програмного забезпечення основними інструментами дослідження є: матриця збільшення частки ринку, життєвого циклу продукту, діаграми позиції та прогнозування ситуації в навколишньому середовищі.

Інтегративна тенденція – ключовою до цього є збереження структури власників компанії та організації, що базуються на загальній системі цінностей, конкурентоспроможність будується на основі співпраці з партнерами, та навколишнім середовищем.

Концепція операції сильно зосереджена на інтеграції з клієнтами та задоволенні їх індивідуальних потреб.

І, нарешті, наукова спрямованість стратегічного управління включає:

- поведінковий напрям – Х. А. Саймон та Дж. Г. Марч вказали на роль культури організаційний розвиток у розвитку компанії, м'яка формула управління;
- неокласичне напрям – П. Друкер, А. Слоан, Х. А. Саймон, розробив концепцію управління цілями, акцентував професійну спеціалізацію менеджера, підкреслив роль мотивації та участі в управлінні людьми;
- системне керівництво – Дж. М. Форрестер, Р. Акофф, Г. Надлер,

постулати свої власні, які обґрунтовують формулу компанії як кібернетичну модель.

На сучасному етапі досить актуальними є реляційних стратегіях в державному управлінні. Зупинимось на них більш детально. Динамічний розвиток підходу до управління ресурсами підкреслив важливість ресурсів як матеріальних так і нематеріальних на динамічні можливості компанії. Це, в свою чергу, привернуло увагу дослідників міжорганізаційні відносини з діловими партнерами. Необхідно розширювати внутрішні компетенції в управлінні організаціями, в тому числі за рахунок можливості розширення взаємин із зовнішніми суб'єктами, бо це наслідок сучасних умов конкуренції і є основною частиною концепції стратегічного управління, включаючи такі сучасні напрямки як «портфоліо відносин», «портфель бізнесу» та «портфель можливостей».

Тому стратегія на основі відносин стала досить активно досліджуватися в останні роки. У найбільш загальному і базовому підході джерела походження відносин можна розділити на зовнішні відносини (міжорганізаційні, результат взаємодії з навколишнім середовищем) та внутрішні відносини, створені в рамках даної організації.

Реляційна стратегія є результатом адаптації до середовища, одночасно формуючи оточення та умови виживання. Реляційною вважається стратегія, в якій встановлюється існування привілейованих відносин з відібраними партнерами з його оточення на передньому плані та конкуренція як підтримуючий механізм.

Деякі вчені визначають реляційну стратегію в контексті розвитку міжорганізаційних зв'язків, посиляючись на три основні позиції: основну бізнес-стратегію (яка пояснює, чому даний напрямок кращий, ніж інші, і як він сприяє досягненню стратегічних цілей), динаміку середовища (часовий контекст), міжорганізаційні зв'язки (як узгодженість міжорганізаційних зв'язків з бізнес-стратегією та згуртованість міжорганізаційних зв'язків підприємства). Втім, і чи інші дослідники не забезпечують однозначності

трактування терміну «реляційної стратегії», скоріше, посилаються на конкретні відносини, які складають його зміст, і які вони часто описують на конкретних прикладах. Огляд основних класифікацій міжопераційних відносин представлені в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Вибрані класифікації міжорганізаційних відносин

Автор критерію	Класифікація	Типи міжорганізаційних відносин
1	2	3
Л. Г. Меттссон (1986)	напрямок відносин	від стратегічного центру до периферійних відносин; від відносин, описаних горизонтально, до вертикального рівня; від додаткових відносин до конкуруючих відносин; від вузькоспеціальних відносин до широкомасштабних відносин; від складних (мережевих) відносин до простих відносин (між двома суб'єктами); від відносин, які мало впливають на додану вартість стратегічного центру відносин, до тих, які мають значний вплив на додаткову цінність стратегічного центру.
М. Бенгстон, С. Коцький (2002)	міжорганізаційні	конкуренція поведінки компанії, співпраця, співіснування, характер відносин.
А. Лефайкс-Дюранд, Д. Паулін, Р. Козак Р. Беарегард (2005)	управління відносинами	від ворожості до співпраці.
Дж. Чайлд, Д. Фолкнер (1998)	залежність	від повної незалежності до повної залежності.
Т. Н. Фам (2005)	суб'єктів	незалежні відносини, залежні відносини.
С. Ф. Ханг (2005)	отримання вигоди	від односторонніх відносин шляхом взаємного, договірному обміну.
Г. Греффі, Дж. Хамфрі, Ю. Стриджон (2005)	механізм координації	ринок, реляційний, підлеглий, ієрархія.
Дж. Хайт, Б. Хестеріс(2001)	еволюція відносин	метою відносин є відносини, орієнтовані на розподіл ресурсів, орієнтовані на відносини для інтеграції заходів, спрямованих на консолідацію позиції.

Продовження таблиці 1.6

1	2	3
Б. де Віт, Р. Мейер (2007)	розподіл влади	взаємної незалежності, нерівної незалежності, взаємної залежності, нерівномірності залежності; вертикальні відносини, прямі горизонтальні відносини, непрямі горизонтальні зв'язки, відносини з іншими суб'єктами у сфері: соціокультурної, економічної, політичної, адміністративної та технологічної.
П. Андерссон Л. Г. Меттссон (2010)	час тривання реляції	тривалість довгострокових, короткочасних і тимчасових відносин.

Джерело: узагальнено автором за даними [42-45]

Типи представлених стосунків не вичерпують всіх їх видів. Багатство критеріїв та рівні їх аналізу, що призводять до нових типологій. Широкий спектр різних категорій взаємин були надані дослідженнями міжорганізаційних мереж, які були проаналізовані через суб'єкта відносин (вертикалі, горизонталі), симетрії (симетрична, асиметрична), фронтальна стратегія (соціальна, бюрократична, на основі прав власності), роль взаємин між організацією та її оточенням (пасивна, активна), формальності (формальні, неформальні), географічне покриття (місцеві, національний, міжнародний, глобальний) та багатьох інших факторів.

Через величезну різноманітність відносин між підприємствами виникає питання, як зрозуміти стратегію в реляційному підході і на якому рівні стратегічне управління відповідно до структурного критерію, варто його розмістити?

Враховуючи реляційну парадигму (RV-Relational View), реляційну стратегію можна визначити як безперервний і динамічний процес прийняття рішень, щодо відбору, а також вилучення з реляції, зроблених в умовах невизначеності (обмежень, тисків) та можливостей, для створення цінності, підтримки потенціалу організаційного розвитку та одержання реляційного прибутку. За таким підходом реляційна стратегія є основою розвитку підприємства і має вплив на стратегічний вибір як на рівні корпорацій,

бізнес-одиниць так і на функціональному рівні [46].

Зупинимось трохи на особливостях розвитку концепцій гірничодобуваючої галузі. Зазначимо, що розвиток гірничодобувної галузі в різних країнах безпосередньо пов'язано із проведеною соціально-економічною політикою країн, яка, повинна здійснюватися з урахуванням тенденцій глобалізації і підвищеної уваги до питань екології [47]. У зв'язку з цим процеси реструктуризації та розвитку даної галузі потрапляє вплив самих різних міжнародних організацій, що займаються вирішенням глобальних, регіональних і галузевих завдань. Серед провідних міжнародних структур, що приділяють увагу підвищенню соціально-економічного рівня, зайнятості, сталого розвитку, екологічно чистих технологій є Організація Об'єднаних Націй і Всесвітній банк.

У своїх регулярних звітах, Доповідях про розвиток, а також Світовими самітами ООН по навколишньому середовищу і розвитку дані організації вносять вагомий внесок у використання можливостей відновлюваних джерел енергії з метою захисту клімату та сталого розвитку. Рішення даних завдань здійснюється за активної участі Міжнародного енергетичного агентства (International Energy Agency) і Світового інституту вугілля (World Coal Institute).

Отже, поставлені на глобальному рівні завдання безпосередньо визначають майбутнє людства. Однак їх виконання в кожній окремо взятій країні передбачає наявність стратегії соціально орієнтованих перетворень та розвитку і зачіпає соціально-економічні аспекти зайнятості, підвищення рівня і якості життя, освітнього рівня і підприємницької ініціативності населення. Сприяння в даній сфері входить в компетенцію як міжнародних (МВФ, МБРР), так і регіональних організацій (ЄС зі своїми структурними фондами підтримки, Європейська асоціація твердого палива) [48-50].

Відносно країн – законодавців політики ЄС, які є найважливішими донорами європейського бюджету, економічне стимулювання є традиційним інструментом проведення регіональної та соціально-економічної політики.

Так, Європейська комісія 19 січня 2005 прийняла рішення не заперечувати проти надання державних дотацій кам'яновугільної промисловості Німеччини в 2005 році.

Ще один позитивний приклад – проект реструктуризації вуглевидобувної промисловості Румунії, з метою сталого розвитку гірничодобувної промисловості на основі економічної ефективності та охорони навколишнього середовища і поступової ліквідації залежності промисловості від субсидій з державного бюджету.

Для сприяння досягненню цих цілей урядом Румунії було прийнято ряд певних заходів, а саме:

- закрито збиткові шахти, при цьому використовуючи паралельні заходи щодо пом'якшення наслідків звільнення надлишкового персоналу і з охорони навколишнього середовища;
- поступово змінено роль уряду, а саме, перехід від ролі власника і керівника в даному секторі до ролі регулюючого і законодавчого органу;
- скорочено фінансову участь держави (субсидії) в діяльності геологорозвідувальних і гірничодобувних компаній;
- створюється правова, інституційна і регламентуюча база, щодо сприяння залученню приватних інвестицій до гірничодобувної промисловості і охорону навколишнього середовища [51-52].

В результаті слід наголосити на необхідності використання передового досвіду зарубіжних країн для розробки програм стратегічного розвитку гірничодобувної галузі України. При цьому, слід особливо звернути увагу на факт того, що широка участь великої кількості різних міжнародних організацій в питаннях реформування гірничодобувної галузі підкреслює особливу значимість і взаємозв'язок даного процесу з вирішенням соціально-економічних завдань, підвищенням зайнятості та рівня життя населення, проведенням структурних перетворень на базі технологічного та інноваційного розвитку, вирішенням глобальних проблем сучасності та забезпеченням сталого розвитку як світової економіки України.

1.3. Механізм оцінки ефективності стратегій

Розробка економічної стратегії є складним явищем, завдяки тому, що вона повинна враховувати весь комплекс взаємодій та взаємозв'язки, що відбуваються в економіці. Будь-яке витрачання державних коштів повинно мати своє економічне обґрунтування, і тому в державному секторі, необхідно застосовувати методи визначення та оцінки результатів реалізації суспільно важливих та бажаних цілей. Для цього необхідно визначити початкову точку для створення стратегії, яка стає визнанням потреб і проблем, що виникають в соціально-економічній реальності. Додатковий аспект полягає також у необхідності врахування конкурентоспроможності на глобальному та активному ринку, участь у проектах і грантах Європейського Союзу. Економічна стратегія, яка встановлена на рівні країни має стати відправною точкою для створення часткових стратегій в окремих областях витрачання державних коштів.

Встановлення цілей при побудові економічної стратегії на національному та регіональному рівнях потребує застосування широкого спектру методів та інструментів, що використовуються в публічному секторі. Загальним знаменником цих методів та інструментів є отримання і використання інформації, яка може сприяти кращому використанню витрат державних ресурсів в теперішньому часі і в майбутньому. Створення стратегії може бути засноване на методах, рекомендованих Європейським Союзом, із одночасним розгляданням загальноприйнятих методів стратегічного управління, та певних методах, які враховують специфіку нашої країни.

Мета стратегічного управління в державному секторі – прагнути створити гарне майбутнє для країни. Стратегічний підхід використовують як державні органи так і підприємства, але у випадку з державним сектором, набагато важче оцінити, чи були досягнуті стратегічні цілі. Це пов'язано з рядом критеріїв, які можуть використовуватися для оцінки ефективності

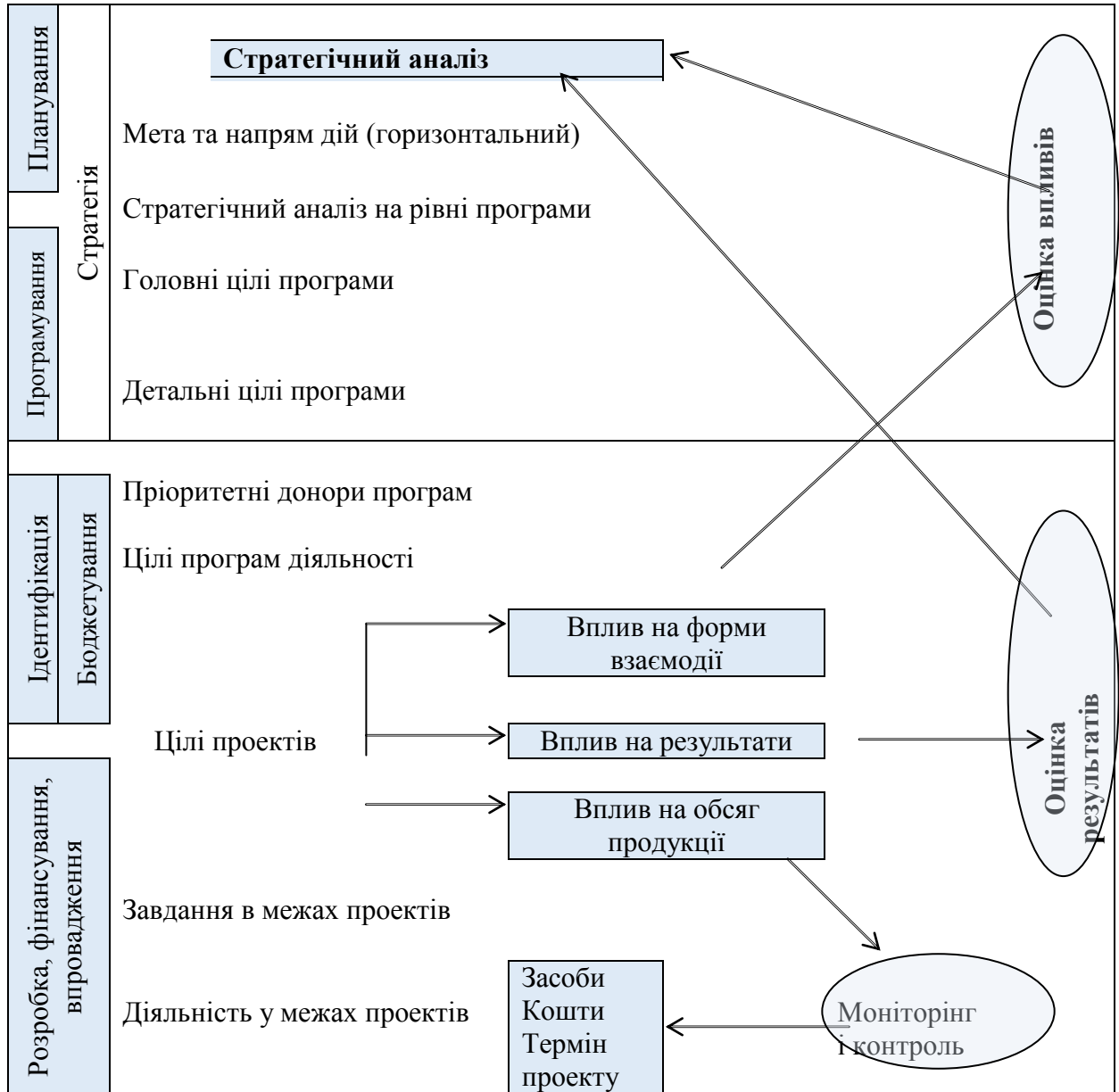
реалізованих стратегій, програм та завдань державним сектором.

Стратегічне управління можна визначити як досягнення цілей, як на рівні економічної стратегії, так і на рівні організації управління, воно присутнє у дії як центральних, так і місцевих органів влади. На рівні центральних органів влади імпульс застосування сучасного стратегічного управління може бути зорієнтовано на дотримання норм Європейського Союзу у сфері впровадження структурних фондів, та обов'язків зі створення національних стратегій.

Однак у деяких випадках, є проблеми з визначенням правильної ієрархії цілей, коли завдання бюджету створюється без попереднього складання документів, які мають стратегічний характер. Тоді існує ризик заплутування цілей та методів розв'язання задач та підзадачі із стратегічними цілями.

Першим кроком у будь-якому типі стратегічного управління є аналіз стратегії. Такий аналіз повинен включати як визначення того, що було минулому, аналіз того, що є зараз, а також прогноз майбутніх тенденцій і подій. Необхідно визначити, скільки часу потрібно виділити на стратегічний аналіз, від цього залежить специфіка вивчаємої галузі, а також від наявності даних. Відповідно до методології, рекомендованої Європейською Комісією процес стратегічного менеджменту у державному секторі складається з: планування, програмування, бюджетування, ідентифікації, реалізації, контролю, моніторингу та оцінки.

Можна припустити, що стратегічний аналіз є першою, основною, навіть ключовою стадією планування. Іноді щодо нього використовується поняття діагнозу, але треба сказати, що сам по собі діагноз не є достатній для розробки стратегії, тому що необхідно визнати та оцінити ймовірності конкретних тенденцій та спрогнозувати індивідуальні параметри, які можуть бути важливими з точки зору реалізації цілі, поставленої в стратегії. Детальний алгоритм для аналізу створення стратегії в контексті процесу оцінювання показано (рис. 1.1).

Джерело: удосконалено автором

Рис. 1.1. Завдання економічної стратегії та цілей регулювання на рівні держави

Загальне визначення стратегічного планування характеризує його у відповідних випадках як упорядкований набір дій та мислення, що виконуються призначеними до нього команди людей, які беруть участь у підготовці та запуску заходів, спрямованих на досягнення свідомо вибраних майбутніх державних цілей та об'єктів, які охоплюються плануванням.

Це вимагає визначення бажаного ходу специфічних процесів, в процесі реалізації чого можливі зміни умов і очікуваних ефектів. На етапі

програмування необхідно побудувати сценарії залежно від значення вибраних параметрів. У фазі програмування має визначатись стратегічні цілі, які відповідають певним критеріям.

Встановлення стратегічних цілей можливе завдяки: відповідному вибору осіб чи установ, залучених до процесу програмування та проведення стратегічного аналізу, а потім ведення переговорів із зацікавленими сторонами та прийняті рішення. Стратегічні цілі повинні мати заходи їх реалізації в конкретній перспективі часу. Витрати державних коштів, ряд зовнішніх ефектів, які слід оцінити та якісно визначити переважно у вартісному виразі. Через багатовимірність виникнення зовнішніх ефектів та очікуваних позитивних зовнішніх ефектів, необхідно найважливішим етапом є встановлення стратегічних цілей.

Суб'єкти, з якими можна співпрацювати у визначенні стратегічних цілей, це перш за все:

- центри прийняття рішень, що займаються розробкою стратегічних документів на центральному рівні (комітети, призначені для визначення стратегії розвитку країни)
- регіональні (комітети створені радами місцевого самоврядування).

Відповідно до методології управління програмним циклом, процес формування стратегії відбувається в процесі стратегічного планування та програмування, а після цього необхідно переходити на етапи ідентифікації, бюджетування, розробки, впровадження, моніторингу та контролю, а також оцінки.

Ідентифікація є визначенням потенційних шляхів досягнення цілей та визначення реальних способів їх досягнення. Це означає, що для кожної стратегічної мети слід визначити прийнятні способи досягнення цілей. При бюджетуванні бюджети складаються на виділення коштів для цілей, встановлених на етапі програмування. На стратегічному рівні може виникнути проблема із оцінкою заходів впровадження системи бюджетування.

Дослідження полягає у визначенні детальних способів досягнення цілей. Залежно від типу мети, його можна делегувати індивідуально. Можливі альтернативні програми "зверху вниз" і "знизу вгору" – правила для детального розвитку способів досягнення цілей. Час дії стратегічного плану та бюджету залежить від того, яким чином приймаються рішення про фінансування окремих проектів. Реалізація його напряму залежить від визначення осіб, відповідальних за досягнення цілей.

Моніторинг і контроль пов'язаний з постійним наглядом за витрачанням коштів громадськості.

Оцінювання – це визначення очікуваного ефекту запланованих заходів, а також розроблення системи та реалізація стратегії, яка була б здатна забезпечити бажані ефекти.

У зв'язку з цим треба відрізнити: оцінку системи створення стратегії, оцінку стратегії, оцінку впливу, оцінку результатів та оцінку системи впровадження мети.

Оцінка системи створення стратегії полягає у визначенні процесу детермінації. Цілі є правильними, незалежно від того, чи зацікавлені в процесі встановлення цілей суб'єкти (люди) або вибрані параметри у стратегічному аналізі адекватні заданій проблемі, а також оцінка, того чи наявний в країні простір для самовизначення цілей був використаний відповідним чином на національному рівні. Процес постановки цілей є вирішальним з точки зору процесу розробки стратегії. У цьому процесі є багато проблем, таких як:

- надмірне представництво суб'єктів певних галузей економіки або життя
- соціальні проблеми,
- введення в експлуатацію недостатньої зовнішньої експертизи, відбору
- неадекватні експертні підрядники,
- недостатня увага до результатів експертизи у прийнятих рішеннях,

- компетенція суперечок між юридичними особами, що беруть участь у процесі створення стратегії,
- занадто багато політизації процесу,
- вибір цілей, поставлених в рамках економічної стратегії, без урахування результатів наукових досліджень,
- відсутність відповідних методичних семінарів з аналізу та інструментів, що використовуються у процесі вибору цілей.

Ці недоліки можуть бути результатом помилок у виборі параметрів для стратегічного аналізу, а потім надання неадекватних висновків з цього аналізу. Механізм повинен існувати в системі створення стратегії, беручи до уваги результати оцінки впливу та оцінки результатів раніше реалізованих програм.

В іншому випадку можуть бути створені нереальні стратегії, без економічного обґрунтування.

Однак процеси детермінації цілі не можуть гуртуватися виключно на оцінці раніше впроваджених програм. Вони повинні лише враховувати досвід та перспективи стратегії, економічні заходи, що проводяться як вдома, так і за кордоном у більш широкому контексті часового горизонту.

Необхідним доповненням до процесу постановки цілей є результати наукових досліджень, представлені фахівцями, які здатні перевести ці результати в практику економічної стратегії в розглянутій перспективі, включаючи прогнози та тенденції, в тому числі і ті, що відбуваються у світовій економіці.

Прийнята ієрархія цілей та координація повинна також підлягати оцінці окремих відділів народного господарства. Той же процес постановки цілей на наступних рівнях як частина стратегічного планування, програмування та фази розробки ідентифікації повинні включати процедури координації стратегій, що впроваджуються різними міністерствами. Ця необхідність випливає з того, що координація нижчого рівня може сприяти впливу неможливості отримати на вищому рівні ієрархії налаштування цілей.

Оцінка стратегії передбачає перевірку того, що ви вибрали правильний варіант мети. Найпростіший спосіб це зробити шляхом попередньої оцінки, перевірки ступені реалізації цілей раніше впроваджених стратегій, у тому числі з урахуванням зовнішніх факторів, які вплинули на реалізацію стратегії у респондентів. Оцінка стратегії повинна включати оцінку проведення стратегічного аналізу, ризиків та демонструвати ефекти бездіяльності в окремих сферах стратегічних рішень. Вона також повинна включати тести, проведені для того, щоб перевірити, чи не були пропущені важливі фактори, які є частиною стратегії, і впливають на досягнення спрямованих цілей.

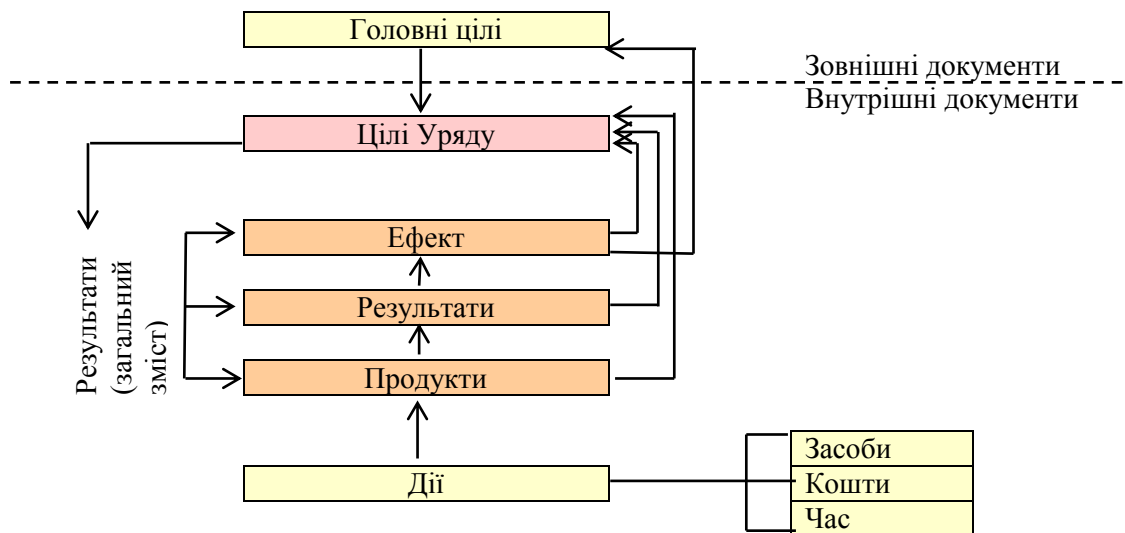
Стратегія та оцінка самої стратегії можуть отримати статус стратегічного аудиту. Стратегічний аудит може здійснюватися у два етапи:

- (1) контроль правильності методології побудови та реалізації стратегії;
- (2) контроль результатів: контроль діючий, стратегічний контроль.

Оцінка впливу. Практика впровадження структурних фондів забезпечує використання двох типів оцінки: оцінка результатів реалізованих проектів та оцінка наслідків, що сталися через реалізовані проекти. Оцінка результатів, таким чином, пов'язана з конкретними цілями (визначається на рівні "заходів" та "під-заходів"), а оцінка впливів пов'язана з реалізацією стратегічних цілей, включених до Національних стратегічних стратегій.

Довідкова система. З точки зору єдиного адміністративного офісу найголовніше – досягти загальних цілей через забезпечення високого рівня взаємодії, як показано (рис. 1.2).

Оцінка впливу повинна визначати, чи містяться цілі в стратегії. Оцінка впливу може мати відношення до обох видів цілей як горизонтальних, так і для цілей основних програм та конкретних цілей програми. Сутність планування витрачання державних коштів полягає в досягненні результатів у довгостроковій перспективі, і тому найважливішим з точки зору стратегічного управління є в цьому випадку оцінка впливу. Завдяки цьому можна перевірити чи включені цілі структурної політики в національні стратегічні стратегії.

Джерело: удосконалено автором

Рис. 1.2. Забезпечення взаємодії при розробці державних стратегій

Більш широко зрозуміла оцінка впливу буде застосовуватися для всіх наслідків економічної стратегії держави, включаючи аналіз наслідків зовнішнього позитивного та негативного впливу, аналіз ризику або ефектів бездіяльності.

Окремо можуть проводитись аналіз виникнення негативних ефектів, аналіз вартості альтернативного залучення людських та матеріальних ресурсів, аналіз ризиків на рівні стратегічних цілей та менеджерів компаній. Це стосується як аналізу на рівні економічної стратегії, так і на рівні окремих організацій (органів державного управління).

Оцінка результатів повинна визначати, чи досягнуті результати або чи вони будуть досягнуті, вона повинна грати важливу допоміжну роль у системі впровадження структурних фондів. Оцінка результатів може бути здійснена на рівні окремих проектів або на всієї діяльності. У першому випадку це здійснюється бенефіціаром, а у другому – проміжним органом другого рівня. Через факт використання бенефіціарами, нестандартної методології оцінки результатів проекту, результати цієї оцінки можна вважати лише підтримкою правильної оцінки впливу. Однак, здійснення оцінки результатів надзвичайно важливо, тому що завдяки цьому можна зберегти правильний вибір до впровадження структурних фондів.

Зворотний зв'язок від структурних фондів повинен також мати важливе значення для оцінки ефективності індивідуальних інструментів підтримки. Важливо визначити, чи завдяки функціонування державних установ у сфері впровадження структурних фондів можна досягти цілей економічної стратегії. Таким чином, необхідно відповісти на питання, чи розроблена система впровадження фонду відповідає внутрішнім процесам для досягнення поставлених цілей стратегії. Наприклад, це означає можливість вибору таких проектів, які сприятимуть впливу на рівні стратегічних цілей, а не лише будуть виробляти продукти чи послуги, передбачені під-заходами програми.

Тим не менш, організаційні питання при оцінці системи впровадження цілей також повинні бути присутніми. Питання на які повинні відповісти особи, що приймають рішення в рамках державного управління:

- чи адекватні людські та матеріальні ресурси задіяні?
- чи система реалізація структурних фондів не надто дорога?
- чи є система реалізації проектів розроблена відповідно внутрішнім процесам для реалізації цілей стратегії?
- та інші.

Відправною точкою для оцінки системи досягнення мети є комплексний аналіз державної адміністрація, що бере участь у реалізації коштів. Однак повинне також бути проведений аналіз і тих суб'єктів, які мають відношення до проекту поза державним сектором, такі як науково-дослідні організації або установи та люди, які беруть участь у процесі консультацій, консалтингу, створення стратегій, програм та проектів (наприклад, тематичні мережі, створені для цієї мети, напрями підвищення професіоналізму, оцінки заявок на співфінансування).

В рамках формування системи оцінки досягнення цілей також необхідним є аналіз правових положень, які впливають на ефекти та ефективність реалізації проекту заявниками.

Оцінка об'єктивної системи оцінювання може також застосовуватися

до інших областей функціонування державного сектору з урахуванням складності аналізу мережі установ державного управління.

Слід припустити, що висновки про поточну оцінку системи досягнення цілей повинні бути враховані при розробці економічної стратегії. Завдяки цьому треба зробити цілі реальними. Це теж особливо важливо на етапі програмування та ідентифікації. Прийняті програмні рішення стосовно інституційної схеми, система впровадження фонду, і, отже, висновки щодо організаційної ефективності функціонування мережі державного управління буде корисним при встановленні цілей стратегії, пріоритетних напрямків програм, або напрямків дій та заходів програми.

Крім того, оцінка системи досягнення мети може допомогти при оптимізації процесів всередині мережі, якщо вони зможуть вказати та усунути несправності системи. Може виникнути проблеми в мережі державного управління, що пов'язані з потоком інформації між елементами або окремими особами, коли організаційна компетенція та прийняття рішень серед окремих осередків, що мають різну організаційну складність, вони можуть мати різну ефективність внутрішніх процедур управління поточною адміністративною роботою або роботою в режимі проектування. Не завжди може бути однаковість тлумачення правових положень. Вони можуть мати різні способи документообігу, контрольних процесів. Різну ефективність реалізації рекомендацій та задоволення співробітники та ін.

Що стосується перелічених індивідуальних факторів, ще слід додати, що потрібно визначення здатності окремих підрозділів державної адміністрації, наприклад, чи є всі необхідні елементи в адміністративній мережі для досягнення цілей економічної стратегії. Вирішення даного питання може вирішити питання про розподіл цілей між окремими установами, громадськістю на етапах програмування та ідентифікації.

Інституційна мережа публічного управління в стратегічному аналізі може вимагати додаткових витратних та трудомістких коригувань системи. Інфраструктура, матеріальні та людські ресурси, придбані індивідуально

установами визначають етапи програмування та ідентифікації в процесі стратегічного управління. Необхідно провести аудит ефективності або дослідження взаємозв'язку, вхідних даних, результатів на рівні різних організаційних підрозділів, здійснених заходів, реалізованих програм, завдань та підзадач. Це дозволить краще розподілити організаційні ресурси в новій фінансовій перспективі.

Стратегічний аналіз є ключовим етапом створення стратегії, тому що від цього типу аналізу залежить успіх реалізації стратегії. Стратегічний аналіз включає в себе аналіз на різних етапах, як на рівні всієї економічної стратегії, так і на рівні адміністративної мережі, державної установи чи індивідуальної громадської установи.

Стратегічний аналіз має включати критичну діагностику поточного стану, майбутніх прогнозів, теперішньої та минулої ситуації, аналіз безпосереднього та подальшого навколишнього середовища, а також аналіз потенціалу, позитивних та негативних зовнішніх ефектів, які можуть бути пов'язані з реалізацією стратегії.

З точки зору стратегічного управління на рівні економічної стратегії слід використовувати оцінку впливу вже реалізованих стратегій чи програм. Однак, в управлінні, стратегічна оцінка результатів також може бути використана. Це може бути корисно при зміні типів допоміжних інструментів, вибраних на етапі ідентифікації.

Визнаючи, які інструменти приносять очікувані результати, можна змінити каталог бажаних типів підтримки проектів. Проте це слід зробити до того, як буде оголошено черговий конкурс.

Тому що бенефіціари не можуть подати законну скаргу стосовно проектів, які не отримали фінансування в результаті зміни налаштувань з боку керівного органу або проміжних органів.

Оцінка результатів може вказувати, наприклад, на виникнення явища передачі цілі зосередження уваги в першу чергу на доставці продукти, які не дають передбачуваних значних ефектів. Приклад цього типу феномену надає

при підготовці неадекватну інформацію групам бенефіціарів, будь то, наприклад, будівництво доріг, які закінчуються неправильним, соціальним моментом, невірним розташуванням.

Відповідно, раннє виявлення за допомогою оціночних досліджень цього типу проблем можуть дати імпульс для зміни програмних документів тощо. Спрямувати прямі державні кошти для соціально бажаних цілей. Та ж сама оцінка результатів дозволяє функціонувати мережі державної адміністрації як навчальної організації.

Поточне коригування економічних стратегій – це особливо важливо з точки зору їхнього соціального впливу. На це вказує той факт, що основний обсяг стратегічного аналізу повинен залежати від специфіки установи, що його виконує. Сценарії впровадження слід враховувати за різними варіантами, а також аналіз має бути здійснений на виявлення ефектів бездіяльності.

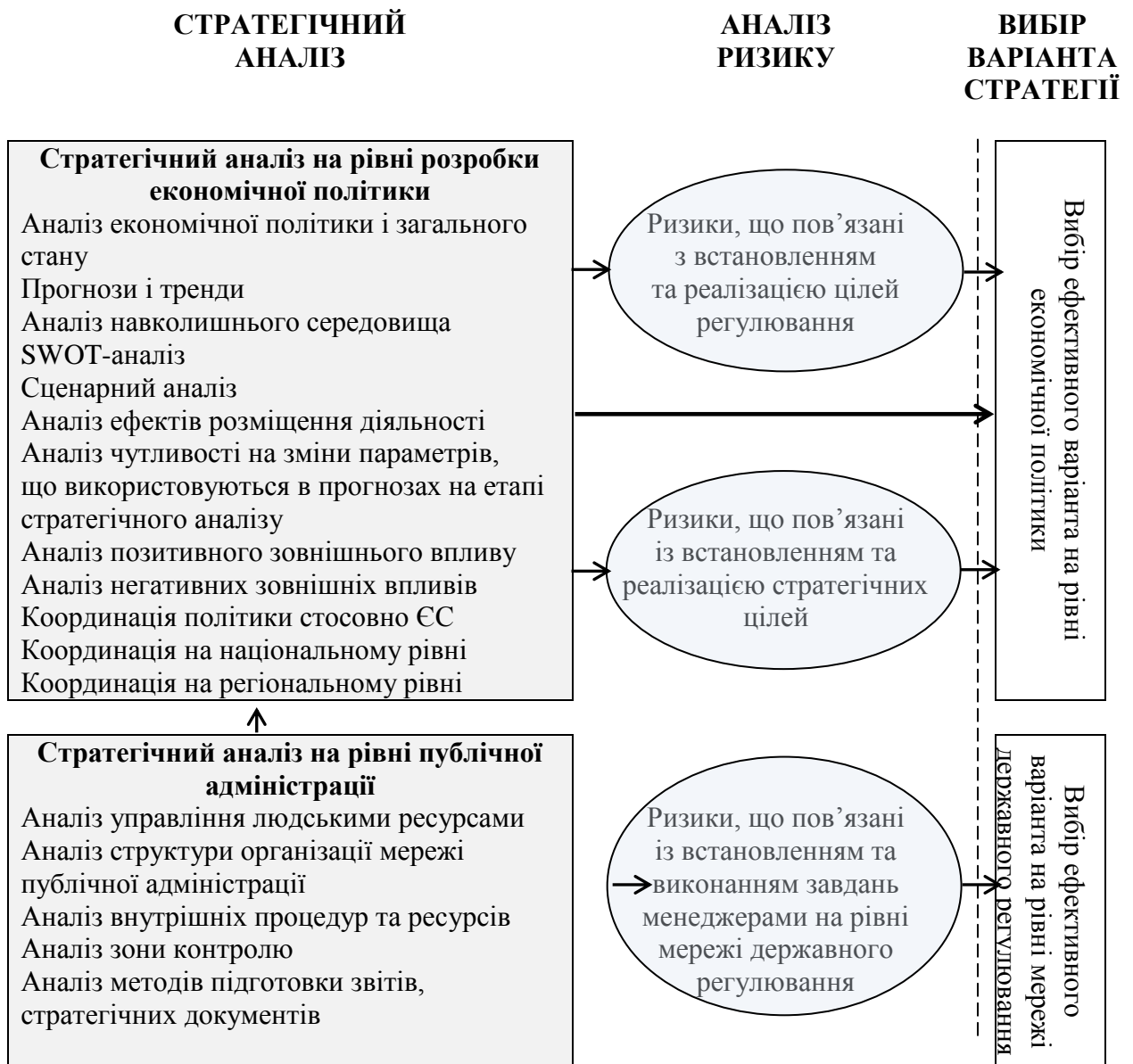
З посиланням на процес встановлення і досягнення спрямованих цілей і Стратегічний та управлінський аналіз повинен проводитися. На рисунку 1.3 це було визначено через те, що воно може виконуватися як у формуванні економічної стратегії так і стратегії організації.

В даний час менеджери приділяють найбільше значення аналізу ризику на рівні індивідуальних процедур або адміністративної діяльності, в той час як достатньо востребований є також аналіз ризиків на рівні економічної стратегії на рівні функціонування мережі державного управління.

В якості частини управлінського контролю, керівники підрозділів повинні забезпечувати ефект та ефективність діяльності. Звідси слід передбачити стратегічний аналіз не тільки інформації про те, які варіанти є досяжними, але також вказати що саме забезпечить успіх. Аналіз ризиків є своєрідною функцією управління в процесі постановки цілей і повинна бути здійснена у зв'язку з картою стратегії, беручи до уваги зв'язки між окремими стратегічними цілями.

Особливе питання – відповідне визначення так званої "Схильності до

ризик", що означає рівень допустимих втрат або прийнятний рівень зменшення результатів.

Джерело: удосконалено автором

Рис. 1.3. Методичний підхід до галузевого стратегічного аналізу та аналізу ризиків

Наприклад, це може означати ситуацію, в якій незначні невдачі не визначають брак успіху, і вони включаються в реалізований проект. Крім того, часто пов'язані витрати на зменшення ризику можуть бути набагато більшим, ніж потенційні вигоди. Тому даний аналіз, співставлення витрат та вигід слід перевіряти кожен раз, в тому числі відповідаючи на питання чи вжиті заходи з виправлення ситуації є адекватними потенційним втратам.

На рівні мережі державного управління стратегічний аналіз повинен включати області управління людськими ресурсами, архітектуру адміністративних мереж, громадські, організаційні структури окремих мережевих елементів, області внутрішні процедури, забезпечення ресурсів, контроль, ІТ, або способи підготовки аналізу, стратегічні документи та звіти про виконання мети. Проведення цього типу аналізу дозволяє визначити, що є можливості стратегічного вибору стосовно мережі державного управління.

Також слід дати відповідь на питання , які можливі рішення щодо оптимізації функціонування цієї мережі з точки зору ефекту та ефективності. Також необхідний у цьому випадку аналіз ризику, оскільки, наприклад, це дозволить уникнути ситуації, коли ресурси скорочуються за рахунок можливості досягнення вищих цілей, встановлених в рамках проведеної економічної стратегії.

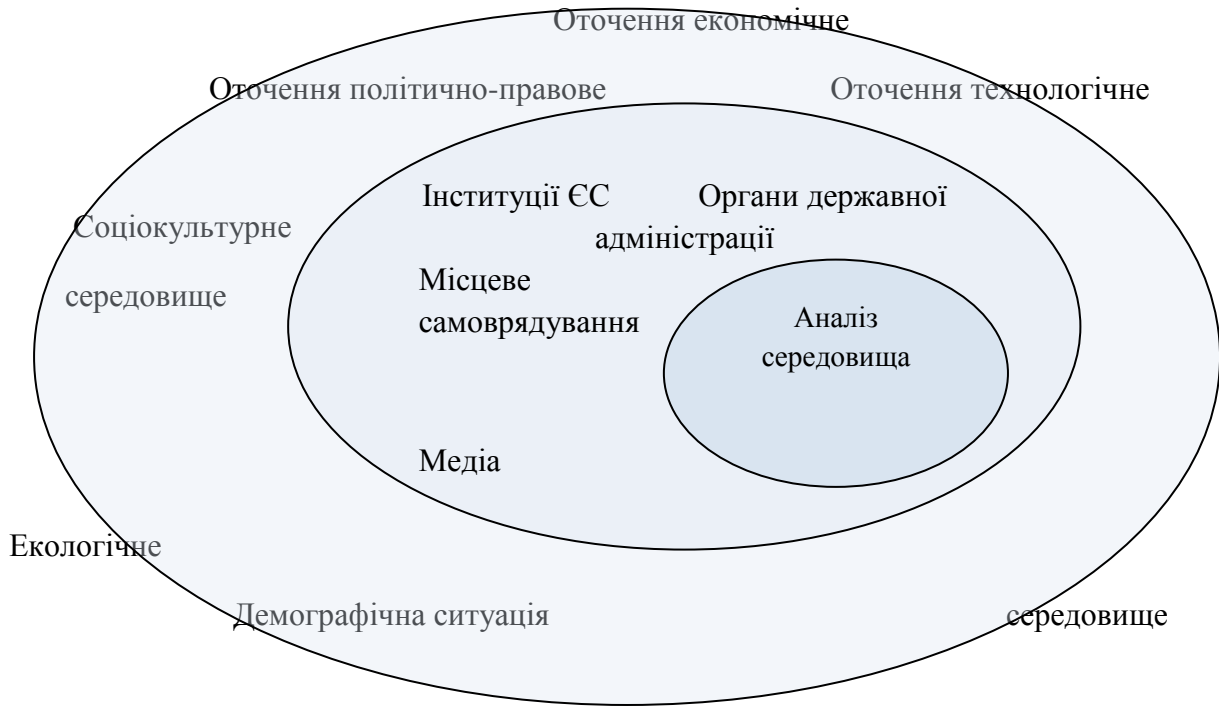
Аналіз середовища є ключовим елементом стратегічного аналізу, який може працювати з точки зору всієї економічної стратегії країни, окремих регіонів, а також для потреб мережі державної адміністрації або окремих державних установ.

У випадку аналізу з точки зору економічної стратегії всієї країни, необхідний аналіз середовища, (рис. 1.4).

Що стосується України економічні параметри можуть бути враховані (на національному рівні, регіональному, місцевому), соціокультурному середовище та з урахуванням демографічних тенденцій, правових умов, інфраструктури та технологічного середовища, оточення екологічного та глобального середовища.

У сфері аналізу економічного середовища слід враховувати такі параметри економіки як динаміку ВВП (за фіксованими цінами), рівень безробіття, процентні ставки, індекс цін, споживання, середньорічний курс обміну до долара, баланс поточного рахунку, баланс рух капіталу, динаміку інвестиційних витрат, динаміку експорту, динаміку імпорту, структуру експорту та імпорту, заробітну плату у секторі підприємств, заробітну плату

у державному секторі.

Джерело: удосконалено автором

Рис. 1.4. Аналіз середовища

Однак аналізи також можуть бути необхідними для окремої галузі економіки, галузевому аналізу чи аналізу проблем. Даний тип аналізу може бути продовжений як частина аналізу глобального середовища, де аналогічні параметри будуть розглянуті щодо окремих країн або групи країн. Також слід включити аналіз глобального середовища функціонування транснаціональних корпорацій, конкурентоспроможність на міжнародній арені.

Стратегії, які реалізують конкуренти, слід враховувати у формі угруповань держав, наднаціональних або головних корпорацій, окремих галузей економіки або галузей промисловості. Залежно від прийнятої структури дослідження в контексті глобальних досліджень також призвано проаналізувати технологічне, економічне, політичне та правове середовище, соціокультурні, екологічні та демографічні умови.

Стратегічний аналіз середовища вимагає визначення того, як воно

формується, беручи до уваги конкретні явища в минулому, майбутній горизонт, який дозволяє зробити аналіз тенденцій та складання прогностичних висновків. Також це буде залежати від досліджуваної території та від наявності даних.

Аналізуючи ближнє оточення, слід враховувати:

- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування;
- постачальниками;
- уряди інших країн;
- отримувачів державних послуг;
- засоби масової інформації;
- інші зацікавлені сторони.

Залежно від рівнів стратегічного аналізу можна змінити вищевказаний перелік, додавши також:

- неурядові організації;
- підприємства;
- екологічні організації;
- профспілки;
- інститути Європейського Союзу і т.д.

Треба додати, що в разі, якщо середовище є ближчим, тобто є можливість набагато більшого впливу та взаємодії з окремими суб'єктами, то, виникає необхідність більш детального аналізу та визначення того, як слід аналізувати кожен з референтних груп. Наприклад, у випадку з установами Європейського Союзу існує пряма необхідність при плануванні враховувати політику ЄС при стратегічному та програмуванні на національному рівні. Що стосується органів державної влади необхідно аналізувати стратегічні документи (особливий стратегічний аналіз), підготовлений окремими міністерствами для департаментів державного управління.

Тому, дуже важливою є інформація стратегічного характеру з наступних підрозділів:

- сільське господарство та мисливство;
- гірничя промисловість і видобуток кар'єрів;
- лісове господарство;
- рибальство та рибальство;
- промислова переробка;
- виробництво та постачання електроенергії, газу та води;
- торгівля;
- готелі та ресторани;
- транспорт та зв'язок;
- туризм;
- житлове господарство;
- ІТ, наука;
- державне управління;
- національна оборона;
- обов'язковий соціальний захист;
- громадська безпека, протипожежна боротьба;
- правосуддя, та інші.

Враховуючи всі підрозділи державна адміністрація в стратегічних цілях не може бути відокремлена від всієї системи через те, що стратегія повинна враховувати загальні цілі та бути початковою точкою для побудови бюджету на основі завдань, а також програмних документів. Однак це не означає, що планувальники не повинні мати найбільш повного аналізу навколишнього середовища. Об'єктом проведеного дослідження може бути вибрані ділянки аналізу навколишнього середовища.

Визначення зовнішніх впливів найчастіше стосується економічних параметрів, хоча також необхідно вимірювати екологічні наслідки або соціальні. Це означає, що дані, отримані як частина оцінки впливу і вони можуть бути використані в процесі стратегічного управління в наступному циклі управління, на рівні планування та програмування.

На рівні однієї державної установи аналіз навколишнього середовища

повинен також включати відносини з батьківськими установами та законодавством, стратегічними документами та керівними принципами. Можна розробити каталог зацікавлених сторін, що мають відношення до виду діяльності даної державної установи.

Аналогічний спосіб аналізу середовища повинен бути здійснений для мережі адміністрування громадськості, беручи до уваги зв'язок між різними елементами мережі у відносинах із зацікавленими сторонами.

У державному секторі оцінювання має вирішальне значення для успіху стратегічного управління. Це твердження стосується не тільки, щодо бізнес-стратегій та організації управління. У випадку реалізації перетворень в пенсійному фонді, наприклад, подібний стратегічний аналіз є особливо важливими для проведення попередньої оцінки, особливо коли немає досвіду в початковий період реалізації стратегії.

Крім стратегічного аналізу, дедалі важливішою стає оцінка "на ходу", особливо коли експертна оцінка стає все можливішою. Це залежить від наявності даних за досить тривалий період часу.

Прогнозні стратегії вимагають врахування багатьох припущень про фактори, які можуть вплинути на реалізацію стратегії. Ці чинники можна розділити на кілька груп залежно від ймовірності виникнення. Окремий підрозділ може розробляти шкали впливу цих чинників. В аналізі також повинен бути опис факторів, які вважалися несуттєвими в реалізації стратегії, оскільки вони можуть бути включені пізніше в аналіз протягом здійснення стратегічної переорієнтації (вони можуть виявитися важливими, наприклад, з точки зору реалізації спрямованих цілей).

Досить складно передбачити всі ефекти на певні поставлені цілі, але отримання порівнянних, надійних даних, отриманих під час дослідження та оцінки може значно полегшити стратегічне управління на всіх рівнях розробки економічної стратегії, а також на рівні мережі державного управління. Екзаменаційна оцінка може допомогти прогнозувати потенційні зовнішні результати, які очікуються під час використання індивідуальної

підтримки.

Оцінка на ходу дає надію на можливість зробити вчасно стратегічну переорієнтацію. Експертна оцінка дозволяє зробити досить чітке визначення сили взаємин між окремими категоріями передбачуваних втручань. Використання всіх доступних типів оцінок дозволяє краще виконати прогнозування із застосуванням інструментів (методів аналізу), які можна використовувати найефективніше.

Серед інструментів, які можна використовувати в стратегічному управлінні, слід згадати в тому числі:

- SWOT-аналіз;
- матрицю аналізу ризиків;
- аналіз вигід та витрати;
- аналіз варіантів або аналіз сценаріїв;
- аналіз чутливості.

Аналіз витрат та вигід може здійснюватися на рівні вибраних цілей з точки зору стратегії розвитку країни або на рівні одного проекту. Аналіз чутливості – це перевірка того, як зміни окремих параметрів впливають на реалізацію стратегії, завдань, проектів.

Як тільки цілі були встановлені (або коли вони визначаються), слід провести аналіз позитивних та негативних зовнішніх ефектів, пов'язаних з прогнозом стратегії. Процес постановки цілей також повинен розглянути питання координації стратегій на рівні регіональному та національному на рівні, координації стратегій з Європейським Союзом, та міжнародному рівні. Це означає, необхідно видати рекомендації державними установами (окремими міністерствами та відомствам) стосовно можливості координувати стратегії різних областей. Це важливо, тому що завдання бюджетів окремих установ не в змозі забезпечити скоординовану реалізацію горизонтальних цілей. Таким чином, вже в процесі постановка мети – необхідна планова діяльність, що охоплює різні підрозділи державної адміністрації та враховуючи функціонування органів місцевого

самоврядування на регіональному рівні.

Якщо окремо існують координаційні механізми областей, оцінка об'єктивної системи впровадження повинна описувати та оцінювати їх з точки зору ефективності організації (в тому числі, наприклад, оцінювати інформаційні витрати, на прийняття рішень, оцінку сфери компетенцій окремих суб'єктів, тощо).

Крім того, необхідно проводити аналіз переваг для громадян (як для стратегічних цілей так і для індивідуальних проектів), використовуючи при цьому якісні інструменти дослідження.

Стратегічний аналіз на рівні публічної адміністрації повинен охоплювати зону управління людськими ресурсами, доступну в рамках окремих елементів мережі, області організаційної структури мережі, внутрішніх процедур, ресурсне забезпечення, контрольна зона, ІТ області, а також згадані вище, методи підготовки аналізу та стратегічних документів, в тому числі різні типи звітів, які можуть бути актуальними з точки зору реалізації стратегії.

Основні труднощі, пов'язані з використанням оцінки в стратегічному управлінні відносяться до можливості використання згенерованих даних під час оцінки. Попит на інформацію в процесі розробки економічної стратегії є дуже великим. Він включає в себе не тільки необхідність отримання інформації про наслідки та результати стратегій, впроваджених до цього часу, а й необхідність отримання інформації про систему створення стратегій, потенційних наслідків розглянутих стратегічних варіантів і щодо системи досягнення цілей. Залежно від рівня аналізу це може бути ціла або відповідна частина публічної адміністрації.

Отже, нами доведено, що стратегічне управління є обов'язковим у державному секторі, який потребує сучасний рівень розвитку цивілізації та соціально-економічного розвитку.

Сучасні суспільства ставлять високі вимоги до державного управління. Для досягнення соціально бажаних цілей та забезпечення добробуту жителів

країні потрібне прийняття рішень на основі широкого спектру інформації щодо аналізу проксимального та дистального середовища, а також аналізу самого державного управління. Стратегія повинна включати обидва аналізи: поточного стану та тенденцій у світовій економіці.

Розробка прогнозів вимагає використання експертних знань та результатів досліджень, як національних так і міжнародних. При стратегічному управлінні оцінка національних стратегій має ключове значення, оскільки це дозволяє здійснювати перенесення припущень та гіпотез в конкретні заходи. З іншого боку, крім оцінки, необхідно вибирати ті варіанти стратегії, які є реальними та найбільш здатними сприяти ефективному використанню державних коштів.

Питання, яке залишається відкритим, полягає в тому, чи можна вибрати команду із зовнішніх експертних мереж, щоб мати можливість розробляти стратегію забезпечення успішної економічної стратегії в довгостроковій перспективі. Багато потреб і протиріч інтересів окремих соціальних груп може порушити процес постановки цілей. Також проблематичним може бути повне прогнозування зовнішніх ефектів в динамічно мінливому світі відповідно до можливості адаптація до нових викликів. Це стосується як інвестицій в активи, так і в розвиток людських ресурсів.

Структурні коригування економіки можливі лише в середньостроковій та довготривалій перспективі, отже, важливим є особлива увага результатам оціночних досліджень. Вони можуть дозволити заощаджуючи гроші та час, які можна безповоротно втратити у випадку неправильного стратегічного рішення.

Висновки до розділу 1

1. Зміст поняття «стратегія» по-різному тлумачать різні наукові школи в різні часи в різних країнах. Аналізуючи сучасну статистику застосування

слова «стратегія» в різних країнах, варто наголосити, що в Україні це, насамперед, «стратегія розвитку регіонів, держави, громад»; у Росії – «військові стратегії»; у Польщі – «стратегія торгівлі»; у США – «стратегія ведення бізнесу»; у Німеччині – «розвиток інновацій»; у країнах Азії – «революція в інформаційних технологіях» тощо. Отже, існує багато різних підходів до визначення поняття «стратегія», кожний з них розглядає один з аспектів цього багатогранного поняття.

2. Щодо стратегій у гірничодобувній галузі зауважено, що її розвиток у різних країнах безпосередньо пов'язаний із соціально-економічною політикою країн, яка повинна здійснюватися з урахуванням тенденцій глобалізації й підвищеної уваги до питань екології. У зв'язку із цим процеси реструктуризації та розвитку цієї галузі зазнають впливу різних міжнародних організацій, що опікуються вирішенням глобальних, регіональних і галузевих завдань. Провідними міжнародними структурами, що приділяють увагу підвищенню соціально-економічного рівня, зайнятості, сталому розвитку, екологічно чистим технологіям, є Організація Об'єднаних Націй і Всесвітній банк. Відповідно до методології, рекомендованої Європейською комісією, процес стратегічного менеджменту в державному секторі складається з планування, програмування, бюджетування, ідентифікації, реалізації, контролю, моніторингу та оцінки.

Розробка економічної стратегії є складним явищем, оскільки вона повинна враховувати весь комплекс взаємодій і взаємозв'язків в економіці. Будь-яке витрачання державних коштів повинно мати своє економічне обґрунтування, і тому в державному секторі необхідно застосовувати методи визначення та оцінки результатів реалізації суспільно важливих і бажаних цілей. Для цього потрібно визначити початкову точку для створення стратегії, яка стає визнанням потреб і проблем, що виникають у соціально-економічній реальності. Додатковий аспект полягає також у необхідності врахування конкурентоспроможності на глобальному та активному ринку, участі в проектах і грантах Європейського Союзу. Економічна стратегія, яка

встановлена на рівні країни, має стати відправною точкою для створення часткових стратегій в окремих сферах витрачання державних коштів.

3. Запропоновано методичний підхід до стратегічного аналізу й аналізу ризиків щодо визначення та впровадження спрямованих цілей і завдань економічної стратегії та цілей регулювання на рівні держави.

У наш час менеджери приділяють найбільше уваги аналізу ризику на рівні індивідуальних процедур або адміністративної діяльності, тоді як достатньо затребуваний є також аналіз ризиків на рівні економічної стратегії в державному регулюванні. Як частину управлінського контролю керівники підрозділів повинні забезпечувати ефект та ефективність діяльності. Отже, потрібно не лише передбачити стратегічний аналіз інформації про досяжні варіанти, а й вказати, що саме забезпечить успіх. Аналіз ризиків є своєрідною функцією управління в процесі постановки цілей і повинен бути здійснений з урахуванням зв'язків між окремими стратегічними цілями.

Особливо потрібно звернути увагу на визначення «схильності до ризику», що означає рівень допустимих втрат або прийнятний рівень зменшення результатів. Наприклад, це може означати ситуацію, в якій невеликі невдачі не свідчать про брак успіху, і вони включаються в реалізований проект. Крім того, часто пов'язані витрати на зменшення ризику можуть бути більшими, ніж потенційні вигоди. Тому цей аналіз, зіставлення витрат та вигід необхідно проводити щоразу, зокрема відповідаючи на питання, чи є вжиті заходи з виправлення ситуації адекватними потенційним втратам.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ. М.: Дело, 1998. 800 с.
2. Kempner T. Penguin management handbook. London: Penguin Group,

1987. 576 р.

3. Симаранов С. Ю. Стратегическое управление инновационной компанией. Управление инновациями. М.: АНХ, 1999. С. 24-35.
4. Гончарук В.А. Маркетинговое консультирование. М. : Дело, 1998. 248 с.
5. Евенко Л.И. Стратегия в акционерном обществе. *Журнал для акционеров*. 1996. № 7. С. 19-24.
6. Lynch R.P. The practical guide to joint ventures and corporate alliances: How to form, how to organise, how to operate. N.Y.: John Wiley&Sons, 1989. 336 р.
7. Портер М. Стратегія конкуренції : пер. з англ. К. : Вид-во "Основи", 1998. 236 с.
8. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник / Вид. 2-ге, К. : Вид-во КНЕУ, 2004. 699 с.
9. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : навч. посібн. К. : Центр навч. літ-ри, 2009. 440 с.
10. Айвазян С.А., Балкинд О.Я. , Баснина Т.Д. и др. Стратегии бизнеса. М. : КОНСЭКО, 1998. 492 с.
11. Градов А.П. Экономическая стратегия фирмы : учеб. пособие. СПб.: Спец. лит-ра, 2000. 589 с.
12. Карлофф Б. Деловая стратегия / пер. с англ. М. : Изд-во "Экономика", 1991. – 239 с.
13. Маркова В.Д., Кузнецова С. А. Стратегический менеджмент. М.: ИНФРА-М; Новосибирск: Сибирское соглашение, 1999. 288 с.
14. Хасби Д. Стратегический менеджмент : учебное пособие. М.: Контур, 1998. 200 с.
15. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : навч. посібн. К. : Вид-во "Знання", 2006. 435 с.
16. Козловский В.А., Маркина Т.В., Макаров В.М. Производственный и операционный менеджмент : учебник. СПб.: Спец. лит-ра, 1998. 366 с.

17. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для ВУЗов / перевод с англ. М. : Банки и биржи, 1998. 576 с.
18. Чистов С.М. Державне регулювання економіки : навч. посібн. К. : Вид-во КНЕУ, 2000. 316 с.
19. Быстров В.Ф. Основы маркетинга : учебное пособие для экономических ВУЗов. СПб.: СПбГИЭА, 1996. 142 с.
20. Grabowski R. Unternehmensstrategien und Finanzen. Koeln: Wirtschaftsdienst, 1997. 167 S.
21. Мізюк Б.М. Стратегічне управління : підручник. Львів : Вид-во "Магнолія плюс", 2006. 392 с.
22. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школа стратегий / пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. СПб: Питер, 2000. 336 с.
23. Економічний словник-довідник / за ред. Мочерного С.В. К.: "Femina". 1995. С. 88.
24. Коваленко М. О. Теоретичні основи розробки ефективних стратегій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки* : зб. наук. пр. Херсон, 2015. Вип. 13. Ч. 4. С. 186–188.
25. Коваленко М. О. Сутність стратегії, еволюція стратегічного управління: основні підходи та концепції / М.О. Коваленко // *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. Том 21. Вип. 2, 2016. С. 193-197. (0,6 д.а.). (*Index Copernicus*).
26. D.J. Ketchen, B.K. Boyd, D.D. Bergh, Research methodology in strategic management: past accomplishments and future challenges, "Organizational Research Methods", Vol. 11, No. 4, 2008, s. 643–658.
27. Meyer R., Synteza strategii, PWE, Warszawa 2007.
28. D. Tecce, G. Pisano, A. Shuen, Dynamic Capabilities and Strategic Management, "Strategic Management Journal", Vol. 18, No. 7, 1997, s. 509-33.
29. K. Eisenhardt, D.N. Sull, Strategy as simple rules, "Harvard Business Review", Vol. 79 , No,1., 2001, s. 109.

30. M. Farjoun, Towards an Organic Perspective on Strategy, "Strategic Management Journal" Vol. 23, No. 7, 2002, s. 561-594.
31. Stabryła A., Zarządzanie strategiczne w teorii i praktyce, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
32. Furrer O., Thomas H., Goussevskaia A., The structure and evolution of the strategic management field: a content analysis of 26 years of strategic management research, "International Journal of Management Reviews", Vol. 10, No. 1, 2008. A. Stabryła, Zarządzanie, op. cit. s. 27-29.
33. Obłój K., Strategia organizacji, PWE, Warszawa 2007.
34. C.A. Montgomery, Liderzy firm muszą znów poważnie zająć się strategią, „Harvard Business Review Polska”, nr 65/66 lipiec-sierpień 2008.
35. H. Mintzberg, B. Ahlstrand, J. Lampel, Strategy safari. Your complete guide through the wilds of strategic management, Prentice Hall, United Kingdom 2009, s.24 i dalsze.
36. Nag R., Hambrick D.C., Chen M.J., What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition on the field, „Strategic Management Journal”, Vol. 28, No. 9, 2007.
37. Romanowska M., Planowanie strategiczne w przedsiębiorstwie, PWE, Warszawa 2009.
38. Grant R.M., Współczesna analiza strategii, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
39. Niemczyk J., Ujęcia zarządzania strategicznego z perspektywy renty ekonomicznej [w:] R. Krupski (red.), Zarządzanie strategiczne. Quo vadis?, Zeszyty WWSZiP t. 22, Wałbrzych 2013.
40. M. Bratnicki, P. Zbierowski, Orientacje strategiczne przedsiębiorstwa jako ważny kierunek przyszłych badań zarządzania strategicznego, [w:] R. Krupski (red.), Zarządzanie strategiczne Quo vadis?, Prace Naukowe WWSZIP NR 22 (2) 2012, s. 141-158.
41. Коваленко М. О. Сутність стратегії, еволюція стратегічного управління: основні підходи та концепції. *Вісник Одеського національного*

університету. *Серія Економіка*. 2016. Т. 21. Вип. 2. С. 193–197.

42. Furrer O., Thomas H., Goussevskaia A., The structure and evolution of the strategic management field: a content analysis of 26 years of strategic management research, “International Journal of Management Reviews”, Vol. 10, No. 1, 2008.

43. Ketchen D.J., Boyd B.K., Bergh D.D., Research methodology in strategic management: past accomplishments and future challenges, “Organizational Research Methods”, Vol. 11, No. 4, 2008.

44. Nag R., Hambrick D.C., Chen M.J., What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition on the field, „Strategic Management Journal”, Vol. 28, No. 9, 2007

45. Tecce D., Pisano G., Shuen A., Dynamic Capabilities and Strategic Management, “Strategic Management Journal”, Vol. 18, No. 7, 1997

46. Коваленко М. О. Реляційні стратегії як майбутнє стратегічного управління. *International Scientific-Practical Conference From Baltic to Black Sea: National Models of Economic Systems* : Conference Proceedings, Part I, March 25, 2016. Riga : Baltija Publishing, 2016. P. 41–43.

47. Коваленко М. О. Принципи формування напрямів стратегічного розвитку гірничодобувної галузі. *International Scientific-Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms* : Conference Proceedings, April 29, 2016. Riga : Baltija Publishing, 2016. P. 38–39.

48. Амоша О.І. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України: наук. доп. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2013. 44 с.

49. Амоша О.І. Державна підтримка та перспективи інноваційного розвитку і структурних перетворень вугільної промисловості України : монографія. НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2009. 326 с.

50. Про особливості приватизації вугледобувних підприємств. Закон України від 12 квітня 2012р. №4650-VI. URL : [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4650-17](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4650-17).

51. Головина И.А. Правила ВТО, применимые к торговле энергоресурсами. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/pravila-vto-primenimye-k-torgovle-energoresursami>

52. Закриття шахт та його вплив на місцеві громади. П'ять років після закриття шахт у Румунії, Росії та Україні. Світовий банк. Липень 2002 року. URL : http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINEINUKRAINIAN/147271-1090234722397/20227602/9.MineClosureanditsImpactontheCommunity_ukr.pdf

РОЗДІЛ 2

ГІРНИЧА ПРОМИСЛОВІСТЬ, ЇЇ МІСЦЕ І РОЛЬ У РОЗВИТКУ ПАЛИВНО - ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Дослідження ролі гірничої промисловості в здійсненні енергетичної стратегії України

На сьогодні, Україна здобула статус незалежної держави, затвердила концепцію для нормального функціонування економіки, акцентувавши увагу щодо енергетичної безпеки. У 2015-2016 рр. Україну спіткали ряд негараздів та труднощів, але сучасний енергетичний ринок, інтегруючись у єдиний європейський ринок, повільно, но розвивається.

Паливно-енергетична сировина (ПЕС), в економіці України відіграє ключову та важливу роль, так як вона пов'язує велику кількість галузей економіки, що робить країну економічно незалежною. За висновками та оцінками провідних вчених-експертів «...енергоємність ВВП в Україні складає 89 кг у. п. на один долар виробленої продукції, що у 3 – 5 разів перевищує цей показник у Західній Європі. У теперішній час рівень залежності від первинного палива складає приблизно 55 %. Україна – це держава, яка має усі види запасів ПЕС (нафта, природний газ, вугілля, торф, уран тощо), але ступінь забезпеченості запасами, їх видобуток та використання неоднакові і в сумі вони не створюють необхідний рівень енергетичної безпеки (забезпечення власними енергоресурсами приблизно 47 %)» [1].

За статистичними даними [2, с. 2] «...структура енергетичного балансу у світовій енергетичній сфері еволюціонує як внаслідок вдосконалення технологій і екологічних факторів, так і завдяки наявним природним ресурсам та транспортним можливостям. Виробництво енергоносіїв є достатньо сконцентрованим і зосередженим в окремих регіонах світу.

Регіональні тенденції істотного зростання світового попиту на первинну енергію визначають такі країни та регіони, як Китай, Індія, Бразилія та Близький Схід. Ряд країн з обмеженими запасами енергетичних ресурсів покладаються на атомну енергію (Франція, Швеція, Швейцарія, Фінляндія тощо)».

Треба відмітити, що за останні два роки, коли глобальна економічна криза супроводжувалась значними коливаннями цін, ситуація у світовій енергетичній сфері зазнала серйозних змін, тобто – помітне уповільнення зростання попиту і загострення конкуренції на енергетичних ринках.

В енергозабезпеченні розвинених країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), «...нафта займає найбільшу складову – її частка складає 39,3%, що обумовлено в певній мірі стабільною динамікою зниження вартості місячних ф'ючерсів на північноморську нафту марки Brent та WTI в останні декілька років. Частка природного газу становить 22,6%, вугілля – 20,8%, атомної енергії 10,6%, ПДЕ – 4,8% та гідроенергії – 1,9%. Обсяги виробництва і споживання первинних енергетичних ресурсів у світовій енергетичній сфері за 2001 – 2015 рр., за статистичними даними компанії British Petroleum (BP)» (табл. 2.1) [2, с. 2]. Видобуток та видобуток кар'єрів провідних країн світу наведено (дод. А, табл. А.1 та А.2).

Таблиця 2.1

**Видобуток та споживання первинних енергетичних ресурсів у світі у
2001–2015 рр. за їх видами, млн.т.н.е.**

Роки	За видами енергетичних ресурсів					
	нафта		природний газ		вугілля	
	видобуток	споживання	видобуток	споживання	видобуток	споживання
2001	3618,0	3620,9	2246,9	2223,7	2423,9	2416,5
2005	3937,8	3933,9	2519,4	2504,5	3033,6	3130,6
2010	3979,1	4079,9	2893,9	2886,7	3627,6	3634,3
2014	4228,7	4251,6	3130,2	3081,5	3988,9	3911,2
2015	4361,9	4331,3	3199,5	3135,2	3830,1	3839,9

Джерело: складено автором за даними [2; 3]

За прогнозом ВР [2, с. 4], «...невикопні енергоресурси забезпечать половину приросту поставок енергоносіїв протягом прогнозованого періоду. Однак нафта і газ, поряд з вугіллям, залишаться основними джерелами енергії для світової економіки, забезпечуючи понад 75 % всіх світових поставок енергоносіїв у 2035 р. порівняно з 86 % в 2015 р. Тенденції розвитку світової енергетики до 2035 р. такі: світовий попит на енергоресурси зросте на 30 %; удосконалення технологій та підвищена увага до питань екології змінюватимуть структуру попиту на первинні енергоресурси, але нафта і газ, поряд з вугіллям, залишаться основними джерелами енергії в період.; попит на газ буде зростати більш високими темпами, ніж на нафту та вугілля; активізація видобутку зрідженого природного газу (ЗПГ) зумовить формування світового інтегрованого газового ринку; найбільш швидкозростаючими енергоресурсами залишатимуться ПДЕ – обсяги їх споживання зростуть більш ніж у 4 рази; попит на нафту зростатиме більш низькими темпами; до 2030 р. використання нафти в нафтохімії стане основним джерелом зростання попиту, змістивши з першої позиції транспортний сектор».

Згідно прогнозу МЕА та ВР [2, с. 5], «...за часткою в первинній енергії газ обійде вугілля до 2035 р. стане другим найбільш поширеним джерелом енергії. Активізація видобутку сланцевого газу забезпечить дві третини приросту поставок газу, в основному за рахунок зростання його видобутку в США. Збільшення пропозиції ЗПГ завдяки зростаючим поставкам його з Австралії і США, як очікується, призведе до формування світового інтегрованого газового ринку з прив'язкою до цін на газ у США».

За даними [1] «...початкові потенційні ресурси вуглеводнів України в перерахунку на умовне паливо оцінюються в 9322,7 млн т, у т. ч. нафти з газоконденсатом 1643,4 млн т (17,6 %) і вільного газу – 7254,3 млрд м³ (77,8 %). Початкові розвідані запаси вуглеводнів (кат. А+В+С1) складають 3501,1 млн т у. п.; початкові ресурси нафти розвідані на 37 %, вільного газу – 39 %, а ступінь виробленості (частина накопиченого видобутку в початкових

потенційних ресурсах) відповідно 27,4 і 25,5 %, тобто 7004,3 млн т у. п. (75,1 %) початкових потенційних ресурсів залишаються ще в надрах, з яких 5821,6 млн т у. п. відносяться до категорії нерозвіданих. Значна частина ресурсів вуглеводнів (27 %) зосереджена на глибинах 5 – 7 км. Слід зазначити, що 7043,5 млн т початкових потенційних ресурсів вуглеводнів, або 75,5 % від їх загальної кількості, знаходяться на суші, а 2279,2 млн т (24,5 %) – на шельфі Чорного й Азовського морів».

Слід зауважити, що Україна «...по запасам нафти з газоконденсатом посідає третє місце в Європі (без Росії), поступаючись Великобританії та Норвегії, але, річний видобуток значно нижчий, ніж у багатьох європейських країнах (і не тільки європейських) країнах» [1]. Тому, можна зробити висновок, що при ефективному використанні ресурсної бази нафтогазовидобувної промисловості України можлива за умови підвищення обсягу видобутку вуглеводневої сировини.

Щодо урану, то «...Україна, після вирішення питання з налагодженням власного виробництва елементів виділяючих тепло (ТВЕЛів), розвіданими запасами забезпечена на багато десятиліть та може бути майже незалежною від зовнішніх чинників у виробництві, як мінімум, половини річного об'єму електроенергії за рахунок АЕС. В Енергетичній стратегії України до 2030 р. закладений оптимістичний прогноз збільшення споживання урану в найближчі 25 років у 7,5 раза. Прийнятою у 2006 р. Енергетичною стратегією України на період до 2030 р. передбачено: понизити енергоємність ВВП з 0,5 кг у. п./грн. у 2005 р. до 0,24 кг у. п./грн у 2030 р.; збільшити виробництво електроенергії на власному паливі з 38,1 % у 2005 р. до 91,7 % у 2030 р.; за рахунок енергозбереження істотно скоротити споживання енергоресурсів; зменшити енергетичну залежність України від зовнішніх поставок палива з 54,8 % до 11,7 %» [1; 4].

Сьогодні на Україні, вугілля залишається основним енергоносієм, який може гарантувати енергетичну незалежність. Країна входить до п'ятірки країн світу (після Китаю, США, Індії та Росії) та володіє величезними

запасами кам'яного вугілля і, яка може тривалий час задовольняти як внутрішні потреби так і зовнішні. Тобто, країна має значний експортний потенціал.

За останні роки в країні «...були прийняті галузеві та загальнонаціональні енергетичні програми, які повинні були за рахунок збільшення інвестицій реанімувати вугільну промисловість, значно збільшити вуглевидобуток і підвищити його частку в паливно-енергетичному комплексі до 50 %. Підготовлено 24 резервні ділянки з запасами енергетичного вугілля 4,6 млрд. т. Згідно зі стратегічною програмою до 2030 р. вугільна галузь повинна вийти на рубіж видобутку кам'яного вугілля 110 млн. т.» [1].

За даними ВР [2, с. 6] «...запаси вугілля у світі значні, проблем з його видобутком немає, разом з тим попит на нього обмежуватиметься відповідними заходами по боротьбі з забрудненням навколишнього середовища та необхідністю зниження викидів CO₂. Світовий попит на вугілля, згідно прогнозу МЕА, зросте на 15 % до 2040 р., майже дві третини цього зростання припаде на найближче десятиліття. Попит на вугілля в Китаї досягне майже 50 % обсягу світового споживання з послідувачим його зниженням після 2030 р. Також знизиться попит на вугілля і в країнах ОЕСР, особливо у США у зв'язку з переведенням понад третини вугільних електростанцій на природний газ. Поточні низькі ціни на вугілля впливають на виробників в усьому світі, змушуючи скорочувати витрати на його розвиток. На Китай, Індію, Індонезію та Австралію буде припадати більше 70% світового видобутку вугілля до 2040 р. Впровадження високоефективних технологій на вугільних електростанціях, особливо технологій уловлювання та зберігання викидів CO₂, можуть стати ефективними мірами щодо збереження прогнозованого попиту на вугілля».

За прогнозом МЕА [2, с. 18], «...у період до 2030 р., в умовах реалізації програм з енергоефективності країн ЄС, потреба в енергоресурсах щорічно зростатиме з темпом 1,7 % і досягне 15,3 млрд. т н.е. Попит на нафту

збільшиться з 9,7 млн. т/день у 2000 р. до 16,3 млн. т/день у 2030 р., при цьому майже три чверті приросту припадатиме на транспортний сектор. Згідно прогнозу споживання природного газу подвоїться, а його частка в балансі енергоносіїв зросте з 24,5 до 28 %. За експертною оцінкою Єврокомісії сьогодні ЄС значною мірою залежить від імпорту енергоносіїв, який складає 53 % споживаної енергії, в грошовому еквіваленті це близько €400 млрд щороку. ЄС імпортує майже 90 % сирової нафти, 66 % природного газу, 42 % вугілля й інших видів твердого палива, а також 40% урану й інших видів ядерного палива. Найвищий ступінь залежності від імпорту спостерігається у двох стратегічно важливих секторах – нафтовому та газовому» (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Залежність ЄС від імпорту органічних енергоносіїв

Роки	Залежність від імпорту, %			
	Тверде паливо	Нафта та нафтопродукти	Природний газ	У середньому
2000	30,6	75,7	48,8	46,7
2010	39,5	84,5	65,8	53,3
2012	42,2	86,5	65,8	53,3
2013	44,1	87,4	67,2	53,1
2014	45,6	87,4	67,2	53,4
2015	42	88,6	66	53
2020	50	86	75	62
2030	66	88	81	67

Джерело: складено автором за даними [2; 5]

За даними Євростату [5], «...основним постачальником сирової нафти та природного газу на європейські ринки є Росія, близько 35 % імпорту нафти в ЄС. Відносно імпорту природного газу до Європи Росія забезпечує більше 39 %, за нею йдуть Норвегія й Алжир, 29,5 і 12,8 % відповідно».

Зауважимо, що внутрішній енергетичний ринок країн Європейського Союзу поділений, і, як наслідок не зміг досягти свого потенціалу щодо забезпечення доступності та прозорості, рівень безпеки внутрішніх поставок

енергоносіїв не забезпечується необхідними обсягами інвестицій. Дослідження, проведені Єврокомісією [5] «...в умовах енергоспоживання з роздрібних ринків електроенергії, показало неоптимальність вибору споживачем енергопостачальника». Тобто, компаніям та їх розвитку, які розширилися за межі національних кордонів, перешкоджає цілий ряд національних правил і практик.

Для подальшої інтеграції енергетичного ринку, нормативно-правова база ЄС була об'єднана через відповідні Мережеві кодекси та основні положення. Перший етап – 26 червня 1990 р. Основним завданням було – «більше конкуренції, наскільки це можливо, і стільки регулювання, наскільки це необхідно» ("as much competition as possible, as much regulation as necessary"). Відкриття ринків визначалося національними нормативно-правовими актами. Єдиним обов'язковим критерієм, на рівні ЄС, визначалась необхідність доведення реалізації на відкритому ринку як мінімум 35% щорічного обсягу споживання електроенергії кінцевими споживачами на протязі 5 років [2, с. 21- 22].

Другий етап – листопад 2002 р. характеризувався системним підходом та застосуванням принципу солідарності у проведенні політики енергетичної безпеки. Першим та Другим енергетичними пакетами були закладені основи формування внутрішнього енергетичного ринку як основного інструмента гарантування безпеки постачання енергоносіїв [2, с. 23].

Третій етап – 2009 р. характеризувався відокремленням діяльності з транспортування електричної енергії від інших видів діяльності (виробництво, купівля – продаж електричної енергії) та завдання щодо вирівнювання вартості енергоресурсів на всій території ЄС, різниця в якій між окремими регіонами досягала 30 % [2, с. 24].

У лютому 2017 р. Єврокомісія представила проект вже нового Четвертого енергетичного пакету, який «...відображає бачення того, за яким сценарієм ЄС здійснюватиме перехід до нового енергетичного майбутнього. Основними цілями та пріоритетами Енергетичного союзу передбачено:

створення єдиної архітектури ринку електроенергії; сприяння успішній ринковій інтеграції електроенергії, що генерується ПДЕ; забезпечення подальшого підвищення енергоефективності європейської економіки. Для розв'язання цих проблем Єврокомісією розпочато підготовку до прийняття нового енергетичного пакету – Четвертого, який ще називають «Зимовим енергопакетом» (Winter energy package)» [2, с. 29].

Стратегією енергетичної безпеки ЄС визначено такі напрями:

- широкий спектр доступних паливних ресурсів та суттєве зменшення частки викопних видів палива в енергетичному балансі ЄС – «декарбонізація» економіки;
- диверсифікація зовнішніх джерел та постачальників паливних ресурсів;
- розбудова належно функціонуючого енергетичного та повністю інтегрованого внутрішнього ринку;
- належна потужність енергогенерувальних та передавальних підприємств;
- надійність та стійкість енергомереж, їх розвиток та розширення з'єднань з енергомережами інших регіонів/країн;
- здатність різних груп споживачів до зниження обсягів енергоспоживання на основі впровадження енергоефективних заходів та переходу на альтернативні джерела енергії;
- мінімізація шкідливого впливу енергогенерувальних установок на довкілля;
- ефективні механізми солідарної взаємодії між державами-членами на випадок масштабних перебоїв постачання енергоресурсів [2, с. 31].

Також і в цілому, у «...Стратегії енергетичної безпеки ЄС визначені основні положення щодо посилення механізму солідарності та оперативного реагування на виклики енергетичної безпеки ЄС, захисту критичної енергетичної інфраструктури Співтовариства, зокрема: створення запасів

нафти, запобігання постачання газу, опрацювання необхідних планів дій у надзвичайних ситуаціях, розвиток функціонального та глибоко інтегрованого внутрішнього енергоринку ЄС, покращення функціонування ринків газу та електричної енергії в ЄС, прискорення реалізації ключових проєктів з розвитку «інтерконекторів» (газових, електричних), збільшення видобутку енергоресурсів» [2, с. 32-33].

Викопні палива є невідновлюваними ресурсами, що становить близько 3/4 споживання енергії в ЄС. ЄС – другий найбільший у світі виробник нафтопродуктів. Вона має потужність переробки нафти в 16 світового обсягу. Для обговорення регуляторних пропозицій, що стосуються нафтопереробки, Європейська комісія організовує щороку Проєкт з переробки нафти в Європі. Щоб запобігти нещасним випадкам на морі та забезпечити належне реагування на них, ЄС прийняв Директиву з безпеки океанів на нафту та газ в 2013 році. Ця Директива вимагає, щоб безпека офшорних установок була ретельно перевірена до їх введення в експлуатацію [6].

Вугілля – в тому числі вугілля та лігніт – в даний час видобувається в 12 країнах ЄС, в загальній складності 41 регіон. Це робить його найбагатшим видобутком викопного палива в ЄС та важливим джерелом економічної діяльності в цих регіонах. В секторі вугільної промисловості працюють близько 240000 чоловік: близько 180000 – у видобутку вугілля та лігніту, а близько 60000 – на електростанціях, що працюють на вугіллі та брукті. Вугілля припадає приблизно на чверть усієї виробленої електроенергії в ЄС і є також важливим джерелом для промислових процесів, таких як виробництво сталі, хоча виробництво та споживання вугілля в ЄС протягом останніх десятиліть неухильно знижуються [7].

Скорочення використання вугілля призвело до закриття шахт у ряді країн. В даний час пілотні проєкти ведуться у трьох регіонах: Сілезії (Польща), Західній Македонії (Греція) та Тренчіні (Словаччина). Проєктні ініціативи можуть включати будівництво геотермальних і гідроенергетичних установок на колишніх вугільних шахтах, інвестування в електронну

мобільність, центри цифровізації та обробки даних, створення інноваційних парків, створення місцевих енергетичних спільнот та розвиток туризму та сільськогосподарських заходів [7].

Нетрадиційні вуглеводні – ресурси, знайдені в водоймах з геологічними характеристиками та місцями, відмінні від тих, де звичайно виробляється нафта та газ. Вони включають: природний газ зі сланцевих утворень (сланцевий газ), природний газ з вугільних пластів (кобальтовий метан), сира нафта зі сланцевих утворень або інших утворень з низькою проникністю (щільна або сланцева олія). Видобування цих викопних видів палива, як правило, складніше, ніж видобування із звичайних джерел. Наприклад, видобуток сланцевого газу вимагає буріння додаткових свердловин та таких методів, як гідравлічний розрив - розривна скеля, використовуючи велику кількість води під високим тиском, змішаного з піском та іншими добавками, для вивільнення газу [8].

За висновками експертів [6] «...нетрадиційні вуглеводні, такі як сланцевий газ, можуть сприяти безпеці постачання та конкурентоспроможності ЄС. Проте існують громадські заклопотаності щодо їх вилучення. ЄС працює над тим, щоб забезпечити, щоб видобуток сланцевого газу шляхом гідравлічного розриву здійснювалося з належними екологічними та кліматичними заходами».

На сьогоднішній день країни ЄС адаптували різні політики щодо сланцевого газу. Наприклад, Франція та Болгарія заборонили гідророзрив. З іншого боку, Польща та Сполучене Королівство мають постійну програму розвідувальних свердл та тестів гідравлічного розриву. Видобуток сланцевого газу викликає побоювання громадськості, такі як ризик забруднення води. Щоб забезпечити видобуток сланцевого газу безпечним, відповідальним та екологічним способом, Європейська Комісія виніс Рекомендацію для країн ЄС при створенні або адаптації законодавства, що стосується гідравлічного розриву [8].

До 2020 року ЄС має намір скоротити викиди парникових газів

щонайменше на 20 %, збільшити частку поновлюваних джерел енергії до щонайменше 20 % споживання та досягти енергозбереження на рівні 20 % та більше. Всі країни ЄС також повинні досягти 10 % відновлюваної енергії у транспортному секторі. Завдяки досягненню цих цілей ЄС може допомогти боротися зі зміною клімату та забрудненням повітря, зменшити його залежність від іноземного органічного палива та забезпечити доступ до енергії споживачам та підприємствам [9].

Для досягнення цілей Енергетична стратегія 2020 року визначає п'ять пріоритетів [9]:

1. Забезпечення енергії в Європі шляхом прискорення інвестицій у ефективні будівлі, продукти та транспорт.

2. Створення загальноєвропейського енергетичного ринку шляхом побудови необхідних ліній електропередачі, трубопроводів, терміналів для СПГ та іншої інфраструктури.

3. Захист прав споживачів та досягнення високих стандартів безпеки в енергетичному секторі.

4. Реалізація Стратегічного плану енергетичних технологій – стратегія ЄС щодо прискорення розробки та впровадження технологій із низьким вмістом вуглецю, таких як сонячна енергія, інтелектуальні мережі та захоплення та зберігання вуглецю/

5. Налагоджено добрі відносини з зовнішніми постачальниками країн-транзитерів енергії та енергії в ЄС.

У жовтні 2014 р. Європейська Рада погодила нову Стратегію «Рамки для клімату та енергетики» на 2030 р., включаючи цілі та політичні цілі в ЄС на період від 2020 до 2030 рр. Ці цілі мають на меті допомогти ЄС досягти більш конкурентоспроможної, надійної та стабільної енергетичної системи а також досягти довгострокової мети скорочення викидів парникових газів до 2050 року. Дані щодо поновлюваних джерел енергії та енергоефективності згодом були збільшені в контексті пакету «Чиста енергія для всіх європейців». Цілі: скорочення викидів парникових газів на 40 % у порівнянні

з рівнями 1990 року; принаймні 27 % частки споживання поновлюваних джерел енергії; покращення ефективності використання енергії на рівні ЄС не менше 27 % (порівняно з прогнозами), яка буде переглянута до 2020 року (з урахуванням рівня ЄС на 30 %); завершення внутрішнього енергетичного ринку шляхом досягнення існуючої мети з'єднання електроенергії до 10% до 2020 року з метою досягнення 15% до 2030 року [10].

Енергетична Дорожня карта Європейської Комісії 2011 року визначила чотири основні шляхи більш стабільної, конкурентоспроможної та безпечної енергетичної системи в 2050 році: енергоефективність, відновлювана енергетика, ядерна енергія та захоплення та зберігання вуглецю. Він об'єднав ці маршрути різними способами, щоб створити та проаналізувати сім можливих сценаріїв до 2050 року [11].

Енергетична політика ЄС спрямована на те, щоб європейські громадяни мали доступ до безпечного, доступного та стійкого енергопостачання. ЄС працює в багатьох областях (табл. 2.3) [12].

Таблиця 2.3

Енергетична політика ЄС

Стратегія	Характеристика
Energy Union	стратегія спрямована на підвищення енергетичної безпеки, створення повністю інтегрованого внутрішнього енергетичного ринку, підвищення енергоефективності, декарбонізації економіки (НЕ в останню чергу за рахунок використання більш поновлюваних джерел енергії), а також підтримка наукових досліджень, інновацій та конкурентоспроможності
Стратегія енергетичної безпеки	представляє короткострокові і довгострокові заходи для зміцнення безпеки ЄС енергопостачання
Чиста енергія для всіх європейців	має три основних цілей: покласти енергетичну ефективність першої, що досягає світове лідерство в області поновлюваних джерел енергії, а також забезпечує справедливу угоду для споживачів

Джерело: складено автором за даними [12]

У рамках своєї довгострокової енергетичної стратегії ЄС встановив цілі на 2020 і 2030 роки. Це покриває скорочення викидів, підвищує енергоефективність та збільшує частку відновлюваних джерел енергії у сполученні енергії з ЄС. Він також створив «Енергетичну дорожню карту» на 2050 рік, щоб досягти своєї мети до 2050 року знизити викиди парникових газів на 80-95% порівняно з рівнями 1990 року.

Сьогодні дуже важливим етапом для України, щодо входження країни до світового економічного простору, є забезпечення сталого розвитку паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), від стану якого залежить ступінь економічної незалежності України, швидкість її виходу з кризи та стан національна безпека в цілому.

Внутрішнє, неефективне споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) підвищує рівень залежності та призводить до проблеми енергетичної безпеки України за рівнем імпортозалежності (51 %) при потенціалі енергозбереження (до 48 %).

За даними Міненерговугілля [2, с. 60; 13] «...видобуток природного газу газовидобувними підприємствами країни за 2016 р. становив 20,0 млрд. м³ (на 0,5 % більше, ніж за 2015 р.). Імпорт природного газу в країну за 2016 р. становив 11,1 млрд. м³ (на 32% менше, ніж за 2015 р.). Зокрема, увесь газ за 2016 р. імпортувався з Європи, поставки з РФ не здійснювались».

Розпорядженням КМУ від 28.12.2016 р. № 1079 схвалено Концепцію розвитку газовидобувної галузі України та затверджено План заходів з реалізації зазначеної Концепції. Метою концепції є збільшення видобутку вітчизняного газу до 27,6 млрд. м³ на рік до 2020 р.

Видобуток нафти з газовим конденсатом за 2016 р. у країні становив 2,2 млн. т (на 7,5 % менше, ніж за 2015 р.). Видобуток вугілля вугледобувними підприємствами країни за 2016 р. становив 40,9 млн. т (на 3,0 % більше, ніж за 2015 р.), з них 79,5 % – енергетичне вугілля [2, с. 60; 13]. За даними Державної фіскальної служби [14] «...імпорт вугілля протягом 2016 р. становив 15,6 млн т (включаючи антрацитову групу)».

Для виходу з кризового стану економіки країни Указом Президента схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», метою якого є – досягнення європейських стандартів життя та гідне місце України в світі. Стратегія включає понад 60 завдань з реалізації реформ та відповідних програм, наприклад «Реформа енергетики», «Програми енергонезалежності та збереження навколишнього природного середовища, енергоефективності», якими передбачено підвищення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадного використання та споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій [2, с. 61; 15].

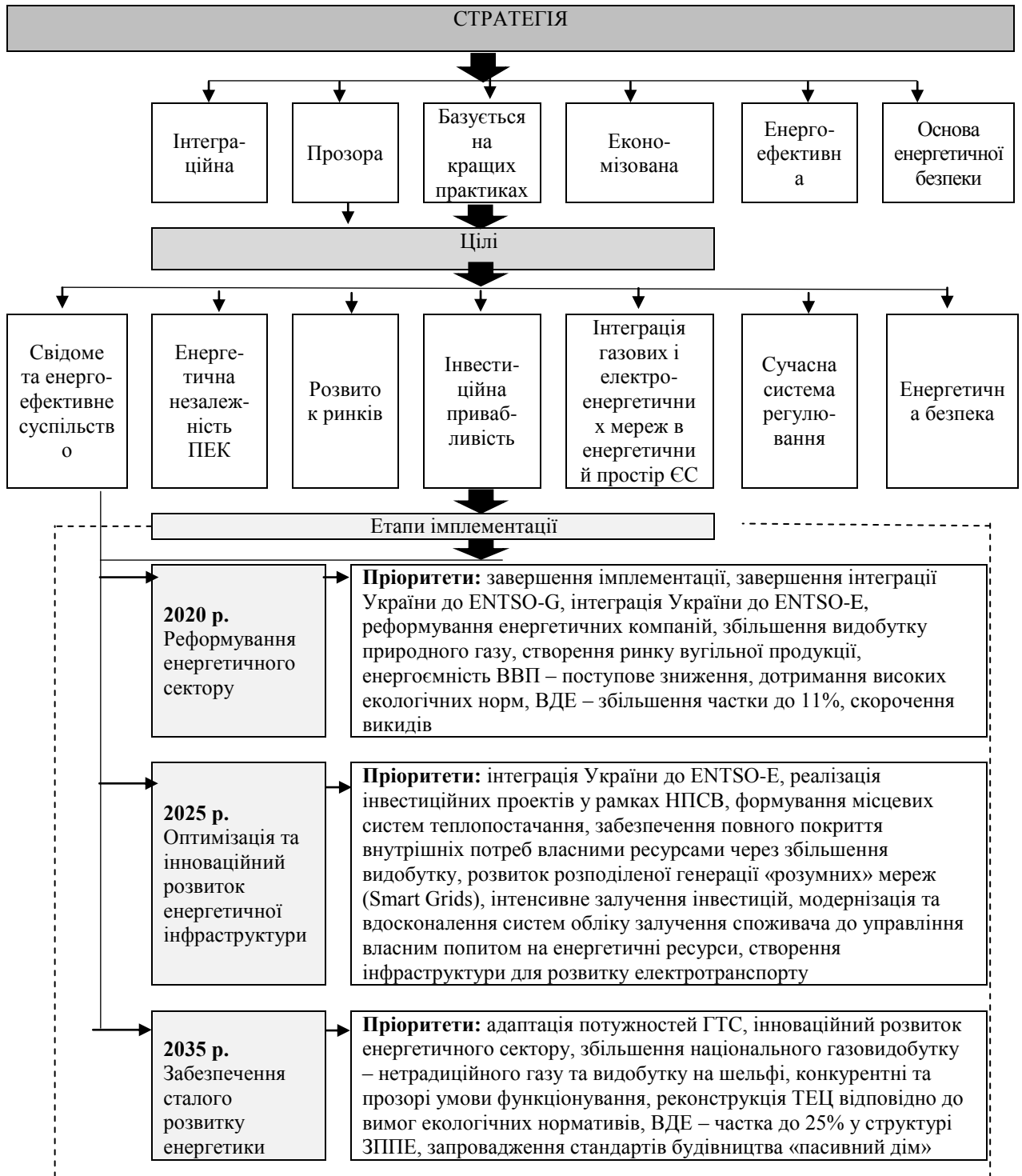
Національне законодавство, що регулює ринок природного газу, майже адаптовано до вимог Третього енергетичного пакету ЄС. В Україні з 01.10.2015 р. діє Закон України від 09.04.2015 р. № 329 Про ринок природного газу (із змінами). З прийняттям цього Закону з 01.10.2015 р. було скасовано державне регулювання цін на газ для комерційних споживачів. Діяльність ринку природного газу регулюється низкою нормативно-правових актів, затверджених постановами НКРЕКП, серед яких: Кодекс газотранспортної системи (від 30.09.2015 р. №2493); Кодекс газорозподільних систем (від 30.09.2015 р. №2494); Кодекс газосховищ (від 30.09.2015 р. №2495); Правила постачання природного газу (від 30.09.2015 р. №2496) тощо [2, с. 71].

Діючою оновленою Енергетичною стратегією України на період до 2030 року (Енергостратегія-2030), було передбачено зростання обсягів споживання до 2030 р. порівняно з 2010 р.: первинних енергоресурсів – на 25 %; електроенергії – у 1,5 рази; вугільної продукції – на 26 %; нафти для внутрішніх потреб – на 30 %; природного газу – майже на 14 %. [2, с. 75; 16].

На виконання пріоритетних дій Уряду на 2016 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.05.2016 р. №418-р та доручення Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 р. №22882/59/1-15, за ініціативи Міненерговугілля України Національним інститутом стратегічних досліджень разом з Українським центром економічних і політичних

досліджень ім. О. Разумкова підготовлено проект Нової Енергетичної стратегії України до 2035 року. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (НЕС-2035) [2, с. 76].

Наочно нова енергетична стратегія викладена (рис. 2.1).

Джерело: удосконалено автором

Рис. 2.1. Модель нової енергетичної стратегії України з урахуванням розвитку гірничодобувної галузі

НЕС-2035 розроблено в контексті Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України № 5 від 12.01.2015 р., якою передбачено здійснення реформи енергетики та реалізації програми енергоефективності в рамках визначеного вектору розвитку. У процесі розробки проекту НЕС-2035 було враховано пропозиції таких авторитетних міжнародних організацій як Міжнародне енергетичне агентство, Секретаріат Енергетичного Співтовариства, Європейська економічна комісія ООН, Світовий банк [2, с. 76; 18].

НЕС-2035 має за мету – виведення енергетичного комплексу на більш прогресивний, якісний, принципово новий рівень розвитку, а саме, «...перехід до енергоефективного та енергоощадного використання і споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій. Ще певне зростання показника загального первинного постачання енергії (ЗППЕ). У період 2017 – 2020 рр. Україна має домогтися виконання амбітного завдання – сталості рівня ЗППЕ за зростання ВВП. У результаті реалізації завдань проекту НЕС-2035 планується досягти зниження енергоємності ВВП більше, ніж у 2 рази до 2035 р. за росту ЗППЕ лише на 11 %. Вирішення цього завдання вимагатиме як значних капіталовкладень, так і структурних змін в економіці. Прогнозується, що частка газу у структурі ЗППЕ у 2035 р. зменшиться з 36% до 30%, а частка вугілля зменшиться з 21% до 13%. Передбачається, що частка ПДЕ у структурі ЗППЕ зростатиме більш високими темпами – з 5,7% у 2015 р. до 21,7% у 2035 р., або у 3,8 рази (без урахування ГЕС/ГАЕС – з 4,9% до 20,4%)» (табл. 2.4) [2, с. 77].

Таблиця 2.4

Споживання первинних енергетичних ресурсів, млн. т н.е.

Назва	2015	2020	2025	2030	2035
Вугілля	18	12	14	13	12
Природний газ	31	27	27	28	29
нафтопродукти	8	10	9	8	7

Джерело: складено автором за даними [2; 16; 18]

Проектом НЕС-2035 передбачено 3 етапи її реалізації:

– перший етап (2017 – 2020 рр.) – етап модернізації та реформування, тобто зміна підходів до управління енергетичним сектором, зокрема завершення приватизаційних процесів та реформування енергетичних ринків, ліквідація системи опосередкованих розрахунків в енергетиці, збільшення повноважень та відповідальності місцевих органів влади за результати життєдіяльності громад та переходу до безпосередніх договірних відносин між виробниками та споживачами енергоресурсів на основі ринкового ціноутворення [2, с. 79; 53];

– другий етап (2021 – 2025 рр.) – етап інтеграції та корпоративного розвитку, тобто реформування системи управління в енергетичному секторі та запровадження системи фінансово-економічного регулювання енергетики відповідно до ринкових моделей, а також підвищення корпоративної культури суб'єктів господарювання та їх спроможності використовувати доступні інструменти внутрішнього та зовнішнього ринку капіталу та ресурсів енергетичного ринку України. Має відбутися суттєве вдосконалення законодавчої бази забезпечення енергетичної безпеки держави в умовах лібералізованих енергетичних ринків, зокрема в частині використання доступних ресурсів в умовах кризових ситуацій в енергетичному секторі [53];

– третій, завершальний етап (2026 – 2035 рр.) – етап забезпечення безпеки енергопостачання та розвиток енергетичної інфраструктури з врахуванням вимог захисту довкілля та забезпечення сталого розвитку. Передбачається формування системи державної підтримки науково-технологічного та інноваційного розвитку енергетичного сектору України, розширення активності та спроможності національних компаній на світових енергетичних ринках, інноваційне оновлення основних фондів енергетичного сектору України з використанням можливостей міжнародної інтеграції тощо [2, с. 79; 53].

Вугільна промисловість України «...знаходиться в кризовому стані і криза в галузі тільки посилюється. Майже 96% шахт понад 20 років

працюють без реконструкції – із 7000 тис. од. основного стаціонарного устаткування 2/3 цілком відпрацювали свій нормативний термін експлуатації і потребують негайної заміни. Після початку проведення антитерористичної операції на підприємствах галузі, які знаходяться на повністю контрольованій території, значно зменшилися обсяги видобутку вугілля і проведення гірничих виробок. Держава не має можливості підтримувати збиткові підприємства вугільної промисловості. Тому забезпечення формування якісно нової державної політики у вугільній галузі є важливим фактором відновлення її стратегічної ролі у забезпеченні енергетичної безпеки країни, стимулюванні економічного зростання та підвищенні конкурентоспроможності економіки України» [2; 54].

Однією з визначальних причин незадовільного стану вугледобувних підприємств є відсутність системного підходу до реалізації державної політики. Не зважаючи на надзвичайно тяжкий сучасний стан, вугільна промисловість України має величезний потенціал розвитку. Для цього необхідно розробити стратегію розвитку вугільної промисловості «...з посиленням координуючої ролі держави у створенні належних умов та організаційно-економічного механізму реалізації політики та завдань програмних документів у цій сфері. Потрібна державна програма розвитку вугільної промисловості, яка б об'єднала у собі збалансовані організаційно-економічні заходи, спрямовані на формування ефективної структури галузі, підвищення рівня інвестиційної та інноваційної діяльності, зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняної вугільної продукції, захист внутрішнього ринку та збільшення ролі вугілля в паливно-енергетичному балансі держави, оптимізацію державної підтримки вугільної галузі з метою проведення ефективної реструктуризації галузі (ліквідація та консервація), забезпечення самоокупності видобутку вугілля та скорочення до 2020 року державної підтримки до мінімального обсягу (тільки для цілей водовідливу та захисту навколишнього середовища)» [9; 54; 55; 56].

«Розв'язання зазначених проблем потребує комплексного підходу,

формування Державної цільової економічної програми розвитку вугільної промисловості на період до 2020 року, яка охоплюватиме завдання фінансового оздоровлення державних підприємств галузі, виводу їх на конкурентоспроможний, самоокупний рівень, вирішення соціальних і екологічних проблем шахтарських регіонів» [2; 9; 54].

Можливі такі основні варіанти розв'язання проблеми:

1. Перший варіант – розвиток підприємств за рахунок коштів приватних інвестицій. Перевагою є економія коштів державного бюджету, а негативною стороною «...є практично відсутній вплив органів державної влади на визначення обсягів видобутку власного вугілля, необхідних для забезпечення достатнього рівня енергетичної безпеки» [54].

2. Другий варіант передбачає розвиток підприємств за рахунок коштів державного бюджету. При цьому держава використовує методи впливу шляхом визначення обсягів видобутку, регулювання тарифів. Негативною стороною є значні витрати з державного бюджету, що без реформування галузі призведе до її занепаду.

3. Третій варіант полягає у проведенні ефективної реструктуризації вугільної галузі, збільшенні обсягів видобутку «...шляхом оптимізації державної підтримки, забезпеченні самоокупності видобутку вугілля і поетапному скороченні до 2020 року державної підтримки до мінімального обсягу. Для забезпечення стимулюючої дії державної підтримки при переведенні галузі на бездотаційний і самоокупний режим діяльності необхідна розробка нових підходів до оптимізації державної підтримки» [2; 54].

Затверджена Урядом України ЕСУ-2035 надає більш розгорнуті завдання з реформування вугільної галузі, визначаючи ключові цілі держави у вугільному секторі на кожному з етапів реалізації стратегії. Зокрема ЕСУ-2035 передбачає: «...оптимізацію структури вугледобувних та інших державних підприємств вугільної галузі, покращення економічних та технічних показників діяльності, скорочення та ліквідацію регулювання та

дотацій операційної діяльності вугледобувних та вуглепереробних підприємств, розвиток необхідної інфраструктури для посилення спроможності України забезпечувати обсяги експортно- імпорتنих операцій з вугільною продукцією» [19; 57].

Нині перед енергетичним сектором України постала низка безпрецедентних проблем: від надмірного використання дорогого імпортного палива до неефективних ринків та інфраструктури [20]. Проте, зауважимо, що Україна має потенційну можливість здійснити позитивний переворот в енергетиці, прискорити ріст економіки та підвищити в цілому енергетичну безпеку. Модернізація галузі тільки розпочинається і потребує великих інвестицій, потребує реформування умов щодо ведення господарської діяльності. Із-за великої залежності від імпорту нафти і газу, необхідно втілювати програми по скороченню попиту на енергоресурси, що є для нашої країни пріоритетом.

2.2. Стан і перспективи розвитку гірничої промисловості України

Гірничодобувна промисловість – це одна з галузей економіки України, що найбільш динамічно розвивається і яка будується на основі численних бізнес-процесів. У кожному з цих процесів існують свої проблеми (охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, забезпечення безпеки, зростання державного контролю на ціноутворення на такі товари, як нафта, вугілля, метали), які потребують вирішення під час ведення бізнесу. Автори [21, с. 158] стверджують, що «Вирішення численних проблем, підвищення ефективності управління та прибутковості підприємств галузі потребують використання сучасних інформаційних технологій. Сьогодні такі технології недостатньо використовуються на підприємствах галузі».

«До паливно-енергетичного комплексу належать паливна промисловість (видобування й переробка палива) та електроенергетика

(виробництво і передача електроенергії), складається з галузей другого порядку – нафтової, газової, вугільної, торфової, сланцевої. Вугілля і нафта мають дуже високу собівартість (затрати на виробництво одиниці продукції, виражені в грошах), через великі глибини видобування, застаріле устаткування тощо. Отже, паливно-енергетичний комплекс України почав формуватися давне, зазнав значних змін за період свого існування і зараз базується, в основному, на власному вугіллі та виробництві електроенергії» [23].

Серед галузей добувної промисловості одне із провідних місць належить гірничодобувній. «Гірнична (гірничодобувна) промисловість – комплекс галузей важкої промисловості з розвідування родовищ корисних копалин, видобування їх з надр землі та збагачення корисних копалин» (табл. 2.5) [24].

Таблиця 2.5

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2016роках¹

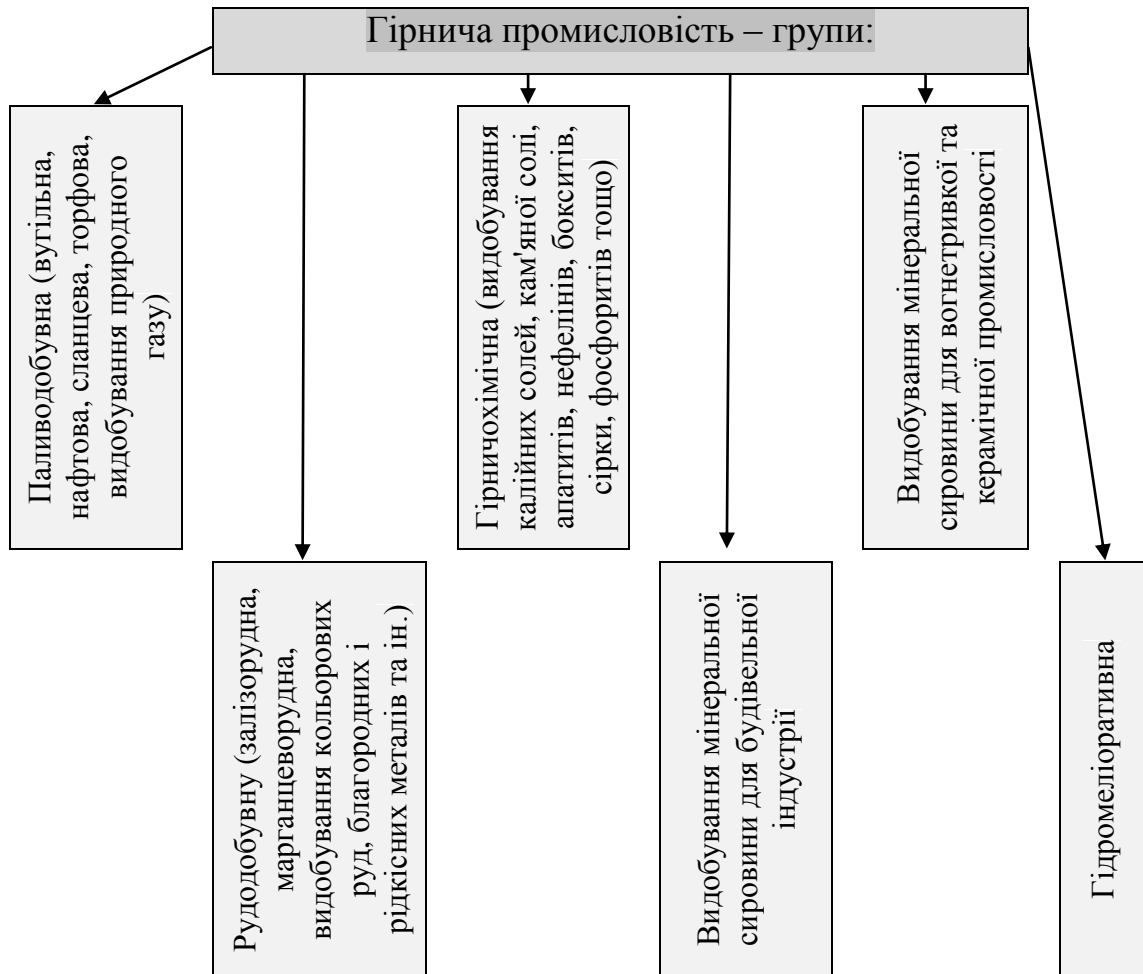
Показники	Роки									
	2010		2012		2014		2015		2016	
	млн. грн	% до підсумку	млн. грн	% до підсумку	млн. грн	% до підсумку	млн. грн	% до підсумку	млн. грн	% до підсумку
Промисловість ²	1043110	100,0	1367925	100,0	1428839	100,0	1776603	100,0	2158030	100,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	104081	10,0	143941	10,5	154700	10,8	191599	10,8	240150	11,1

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² Дані сформовані за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності підприємств формуються за однорідними видами економічної діяльності).

Джерело: складено автором за даними [25]

Основні групи гірничої промисловості наведено (рис. 2.2).

Джерело: удосконалено автором [24]

Рис. 2.2. Групи гірничої промисловості

Основні положення стратегії України в гірничій промисловості на найближчу перспективу викладені в «Новій енергетичній стратегії України до 2035 року: безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність».

Гірнична промисловість має специфічні особливості, що впливають на техніко-економічні показники її роботи та процес управління. До числа особливостей відносяться наступні [26; 55; 56]:

- визначальний вплив природних факторів;
- прив'язка до родовищ корисних копалин;
- постійні зміни гірничо-геологічних умов розробки родовищ корисних копалин;
- постійна потреба у відтворенні фронту очисних робіт, що вимагає

значних капітальних вкладень, основна частина яких іде не на приріст, а на підтримку досягнутого видобутку;

- обмежений термін служби шахти, що залежить від розмірів запасів корисної копалини шахтного (кар'єрного) поля (від 20 до 60 років і більше);

- висока капіталоемність;

- розмаїтість гірничо-геологічних умов, що обумовлює необхідність використання різних систем розробки, технологій, способів і видів механізації робіт при однаковому способі відпрацювання родовищ;

- важкі умови експлуатації гірничої техніки;

- рухливість робочих місць, тісний взаємозв'язок виробничих і робочих процесів, підвищена небезпека робіт, пов'язана з проведенням буровибухових робіт, проявами гірничого тиску тощо;

- менша комфортність умов роботи на гірничих підприємствах, ніж в інших галузях промисловості;

- превалювання трудових ресурсів і грошових ресурсів у вигляді капітальних вкладень.

Найбільшого значення, з усіх галузей гірничої промисловості, має паливодобувна, а саме добування вугілля, нафти, торфу і горючих сланців.

«Показники (індекси) гірничої галузі – індекси, що характеризують стан і зміни в гірничій галузі або окремому її секторі в світовому масштабі. Наприклад, глобальний індекс гірничої галузі HSBC Global Mining обчислюється розподілом поточних складових загального ринкового капіталу на загальний встановлений ринковий капітал. Індекс і всі критерії його виконання обчислюються в доларах США. Індекси HSBC публікуються в журналі Mining Journal. Базисні дані для обчислення індексу включають 155 компаній із загальним капіталом 315,3 млн доларів США (на 31.12.1999). Індекс розраховується щодня. Інший показник (індекс) – FTSE Gold Mines є секторальним, індекс Australian All Mining обмежується фірмами, оголошеними на фондовій біржі і т.д.» [24].

Індекси промислової продукції за видами діяльності за 2013-2017 роки

наведено (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Індекси промислової продукції за видами діяльності за 2013-2017 роки¹,
(% до попереднього року)**

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Промисловість	95,7	89,9	87,0	102,8	100,4
Добувна та переробна промисловість	95,2	89,3	86,9	102,9	101,6
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	100,8	86,3	85,8	99,8	94,3
Добування кам'яного та бурого вугілля	97,6	69,5	61,9	104,8	83,7
Добування сирової нафти та природного газу	96,3	98,3	95,0	97,4	100,2
Добування металевих руд	104,6	93,4	95,0	97,9	93,7
Добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	103,0	95,6	89,5	107,5	112,5
Добування каменю, піску та глини	100,4	100,4	88,6	110,0	114,0
Добування корисних копалин та розроблення кар'єрів, н.в.і.у.	118,0	71,9	95,8	92,0	100,9

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено автором за даними [25]

Виробництво окремих видів промислової продукції за 2011–2016 роки, виробництво промислової продукції за видами за 2016 рік, реалізація промислової продукції за видами за переліком продукції ЄС для статистики виробництва (PRODCOM) за 2016 рік наведено (дод. Б, табл. Б.1-Б.3).

«Основна вугільна база країни – це Донецький басейн, в якому видобувається 90% вугілля. Найбільші поклади коксівного вугілля найвищої якості залягають у Донецькій та Дніпропетровській областях (поблизу

Павлограда, Єнакієвого, Горлівки, Макіївки, Донецька, Красноармійська), а антрацитів – в Луганській області (Антрацит, Алчевськ, Лутугино). Вугілля Львівсько-Волинського басейну використовується для поліпшення паливного балансу західних областей України. Основними центрами вуглевидобутку є Нововолинськ і Червоноград. Дніпровський буровугільний басейн, розташовується переважно на Правобережжі, в межах Житомирської, Вінницької, Київської, Кіровоградської, Черкаської, Запорізької та Дніпропетровської областей. Найбільшими центрами вуглевидобутку тут є Олександрія (Кіровоградська область), Ватутіно (Черкаська область), Коростишів (Житомирська область). Видобуток здійснюється, в основному, відкритим способом, оскільки глибина залягання пластів невелика (40-60 м). Через низьку теплотвірну здатність буре вугілля спалюється, переважно, на місці. Завдяки брикетуванню, вугілля можна перевозити на незначні відстані» [23].

Вугілля відноситься до основних енергоресурсів України. Необхідність задоволення величезного попиту на вугілля через події на сході України, змусила вугільні шахти нарощувати своє виробництво (табл. 1), що стало причиною надмірної інтенсифікації всіх операцій з видобутку вугілля і виникнення ризику для безпеки. Видобуток вугілля на шахтах України наведено (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Видобуток вугілля на шахтах України, млн.т

Об'єкти видобутку	Роки							2017 до 2014, +,-
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Видобуток вугілля, всього	82,0	86,0	83,6	65,0	39,7	40,9	34,9	-47,1
з них:								
-держшахти	23,2	24,9	24,1	17,7	6,7	5,8	4,8	-18,4
-ДТЕК	38,4	39,6	40,0	35,0	26,7	29,2	24,8	-13,6
-інші	20,4	21,5	19,5	12,3	6,3	5,9	5,3	-15,1

Джерело: складено автором за даними [25; 27]

Аналізуючи таблицю 2.7 можна побачити про стрімке скорочення видобутку вугілля. Так з 2012 р. по 2017 р. показники видобутку вугілля взагалі усіма шахтами України скоротилися на 57,44 %, видобуток держшахтами – на 79,3 %, видобуток ДТЕК (лідер паливно-енергетичного ринку України) – на 35,42 %, інші – на 74,02 %. Але, для більш коректної інформації, необхідно аналізувати показники 2014 р. і враховувати негативні події на сході України, політичну та економічну кризу. Так з 2014 р. по 2017 р. показники видобутку вугілля взагалі усіма шахтами України скоротилися на 46,31 %, видобуток держшахтами – на 72,88 %, видобуток ДТЕК – на 29,14 %, інші – на 56,91 %. Тобто, ситуація значно не змінилася, усі показники значно знизилися.

Бондар-Підгурська О.В. [28] зауважує, що «...вуглевидобувна промисловість України стоїть на четвертому місці в Європі (лідерами є Росія, Німеччина і Польща). В Україні зосереджено 4 % світових запасів твердого палива, а промислові запаси вугілля становлять 5961 млн.т».

Енергетична стратегія України 2015-2035 рр.: вугілля відходить в минуле, але роль його в період трансформації енергетики значна. «АЕС залишиться базовою потужністю для країни, контролюючи близько 50 % ринку до 2030 р., також роль вугільної генерації в балансі до 2035 р залишиться значною – біля 30 %, запланований перехід Зміївської ТЕС та Придніпровської ТЕС на вугілля марки Г, частка теплової генерації буде знижуватися, частка ВДЕ в потужності може досягти 13 % до 2035 р за рахунок будівництва нових СЕС і ВЕС» [26].

«Галузь нафтодобування – галузь паливної промисловості, підприємства якої розвідують і видобувають нафту та попутний нафтовий газ, а також транспортують і зберігають нафту. Нафта й нафтовий газ – важлива сировина для хімічної промисловості і нафтохімічної промисловості» [23].

«Нафтову промисловість можна поділити на: нафтодобувну й

нафтопереробну. Видобуток нафти вимагає менших затрат, ніж видобуток вугілля. Свердловини в Україні забезпечують нафтою 8 % її потреб. Найдавнішим районом видобутку є Передкарпаття. Серед нині діючих найбільшими у цьому районі є Долинське, Бориславське, Старосамбірське, Надвірнянське, Дрогобицьке, Битків-Бабчинське, Залужанське родовища. Перспективним районом розвитку власної нафтопереробної промисловості є Причорноморський, що відповідає однойменній нафтогазоносній провінції. Хоч промислове значення має лише кілька родовищ, але вихід до моря (транспортний чинник) і багатий шельф (сировинний чинник) дозволяють говорити про перспективність розвитку галузі в регіоні. Найбільші родовища – Стрілківське, Штурмове, Джанкойське, Голіцинське, Керченське» [23].

«Основними завданнями нафтодобувної промисловості є модернізація процесів видобутку, щоб повніше добути нафту з родовищ, в тому числі з великих глибин (5-10 тис. м), де її запаси найбільші, а також почати розробку запасів нафти з шельфу Чорного моря. Україна забезпечує свої потреби власним газом не більше, ніж на 1/4, а решта газу імпортує з Росії, Туркменістану, Узбекистану. Основний район газовидобутку – Дніпровсько-Донецький, якому належить близько 93 % усього газу, що видобувається в країні. Найбільше – Шебелинківське, в якому сконцентровано до 75 % вітчизняних запасів газу. 20 родовищ Причорномор'я, які зосереджені в північній частині Криму, забезпечують тільки потреби Кримської Автономної республіки. У Передкарпатті газові родовища практично вичерпані, їх використовують тепер як газосховища» [23].

«Основні проблеми галузі полягають у потребі модернізації процесу газовидобутку, освоєння нових родовищ, обмеження неефективного використання цього «голубого» палива. Забезпечення потреб України повинно здійснюватися за рахунок участі вітчизняних робітників і спеціалістів у розробці газових родовищ у Росії, Казахстані; обслуговування магістральних трубопроводів, що постачають газ у Європу з Росії» [23].

Отож, «...основним видом палива, яким Україна може забезпечити свої потреби, є вугілля. Нафту й газ наша країна змушена імпортувати. Важливою проблемою для всіх галузей паливної промисловості є впровадження найновіших технологій видобутку і переробки палива» [23].

Як стверджують науковці [28; 29] «Найбільшими запасами нафти володіють (у порядку зменшення): Саудівська Аравія, Росія, Ірак, ОАЕ, Кувейт, Іран, Венесуела, Мексика, Лівія, Китай, США, Нігерія, Азербайджан, Казахстан, Туркменістан, Норвегія. Саудівська Аравія є найбільшим виробником нафти сьогодні і має найбільшу кількість резервів (+267000000000 барелів), а США є найбільшим споживачем нафти. В Україні існують певні ресурси, які можуть зробити її енергонезалежною. В 70-х роках минулого століття Україна забезпечувала себе власними ресурсами й видобувала майже 70 млрд.куб.м природного газу, а сьогодні – трохи більше 20 млрд. куб. м. Сьогодні карпатський регіон має вирішальне значення в історії розвитку нафтовидобування в Україні, а перші родовища нафти та газу було відкрито в 1936 р. в Східній Україні. Тобто, потенціал щодо розвитку галузі в Україні існує».

На сьогодні ПАТ «Укрнафта» – найбільша українська нафтовидобувна компанія. Видобуток окремих видів продукції гірничої промисловості за 2011-2016 роки наведено (табл. 2.8).

«Світові запаси залізних руд оцінюються за змістом заліза більш, ніж в 213,42 млрд. т. Великі підтвержені запаси (більше 3 млрд.т) мають 11 країн: Росія, Україна, Австралія, США, Канада, Бразилія, Китай, Казахстан, Індія, ПАР, Швеція. Їх сумарна частка у світових підтверджених запасах становить 79,7% (170,1 млрд.т). Основний обсяг виробництва залізорудної сировини (92,2% світової товарної продукції) також припадає на ці 11 країн і Венесуелу. У світі провідну роль у ціновій політиці відіграють три компанії: бразильська CVRD та австралійські Rio Tinto і BHP. Разом вони займають близько 70-80 % світового ринку залізорудної сировини. Ринок залізної руди дуже сконцентрований. На дев'ять країн доводиться близько 95 % світового

експорту. Він вважається вкрай стабільним – за останні десять років основною зміною було зменшення частки Росії і України у світовому експорті залізорудної сировини» [31; 58].

Таблиця 2.8

Видобуток окремих видів продукції гірничої промисловості за 2011-2016 роки

Показники	Роки						2017 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	
Вугілля кам'яне, млн.т	64,7	63,3	44,7	28,2	29,5	24,8	-61,0
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінозних, млн.т	2,3	2,2	2,0	1,8	1,6	1,5	-34,78
Газ природний скраплений або в газоподібному стані, млрд.м ³	19,3	20,4	19,8	19,2	19,6	20,1	+4,15
Руди, концентрати залізорудні неагломеровані, млн.т	82,0	69,9	68,1	66,8	62,6	60,5	-26,22

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено автором за даними [25; 30]

«На світовому ринку дефіцит залізної руди спостерігається вперше в історії. Найважливішим фактором, що його обумовив, став різкий попит на імпорту сировину у Китаї. Власні резерви руди в Китаї досить великі, але не забезпечують потреби національної металургійної промисловості. Тому, китайські компанії стрімко скуповують сировину по всьому світі, не зупиняючись перед укладанням невеликих контрактів на закупівлю 1-2 млн.т. у таких нетрадиційних постачальників, як В'єтнам, Перу, Мексика, Ліберія. З'явилися китайські покупці й на залізорудному ринку країн СНД. Результат такого дефіциту – безпрецедентне підвищення цін на залізорудну сировину в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні» [31; 58].

«В Україні, на відміну від Китайської Народної Республіки, виробничих потужностей у гірничодобувному комплексі більш, ніж

достатньо. Сьогодні в країні на родовищах, що розробляються, залишок запасів становить більше 800 млн.т багатих руд; залізорудних кварцитів – близько 12 млрд.т» [31; 58].

«База залізорудної сировини представлена, в-основному, Криворізьким залізорудним басейном. Вона складається з: ВАТ «Криворізький залізорудний комбінат» – з підземним видобутком 8 млн. 357тис. т. на рік, при балансових запасах близько 300 млн. т.; ВАТ «Суха Балка» – з річним видобутком 3,5 млн. т., при балансових запасах близько 220 млн. т.; Шахтоуправління ВАТ «Криворіжсталь» – з річним видобутком 1млн 473 тис. т. підземних багатих залізних руд, при балансових запасах 130,5 млн.т.; ЗАТ «Запорізький залізорудний комбінат» – з річним видобутком 4 млн. т. багатих залізних руд, при балансових запасах 177млн.т. Також необхідно відзначити, що у Криворізькому залізорудному басейні законсервовані діючі раніше шахти «Першотравнева», «Артема», «Гігант» із сумарними балансовими запасами легкозбагачувальних магнетитових кварцитів близько 2 млрд.т. До залізорудної сировини Криворізького залізорудного басейну, окрім магнетитових кварцитів, варто віднести й окислені руди, яких у надрах знаходиться більше 1,5 млрд.т» [31; 58].

На погляд [31; 58], «...подальший розвиток Першотравневого кар'єру ВАТ «ПівнГЗК» просто неможливий без поєднання його з шахтою «Першотравнева №1». Сьогодні відкриті роботи на кар'єрі досягли великих глибин. Водночас кілька років тому були закриті сучасні стволи Першотравневого рудоуправління, які у даному випадку можна використовувати для роботи в кар'єрі. Таким чином, підприємство на десятиріччя поліпшує перспективу видобутку руди. Сьогодні в Україні, одній з найбагатших країн світу за запасами руди, ускладняється ситуація із забезпеченням металургійних підприємств вітчизняною сировиною. Причини тут дві: по-перше, власникам гірничодобувних підприємств вигідніше експортувати залізорудну сировину. Наприклад, такі підприємства, як ВАТ «Полтавський ГЗК» та ЗАТ «Запорізький ЗРК», майже повністю свою

продукцію вивозять за кордон. По-друге, деякі вітчизняні гірничо-металургійні комбінати, маючи величезні запаси, використовують свій потенціал лише на рівні своїх потреб».

Отож можна погодитися із висновками експертів [31; 58] «...Україна – одна з найбагатших країн світу за запасами залізної руди. У вітчизняних гірників є всі можливості, в тому числі величезний потенціал інженерно-технічного персоналу, щоб у повному обсязі забезпечити потреби металургів. Але, тільки при грамотній, чітко вираженій державній промисловій політиці гірничо-металургійний комплекс здатний розвиватися стрімко та стабільно. А поки українські підприємства будуть змушені купувати руду в інших країнах. Що ж, закони ринку диктують свої умови і бізнесменів необхідно, можливо, подякувати за те, що вони, навіть у такий спосіб, вирішують питання забезпечення вітчизняних металургійних підприємств сировиною».

Гірничодобувні компанії сьогодні змушені працювати в надскладних умовах. Це пов'язано насамперед зі складними ринковими умовами, «волатильністю» цін, геополітичною нестабільністю, зростанням витрат, зниженням якості, а також загальною відсутністю фінансування. У дослідженні компанії «Делойт» міститься аналіз проблем, що можуть постати перед підприємствами гірничодобувної промисловості у наступному році. Незалежно від того, чи працюють компанії в умовах економічного спаду, чи в умовах відновлення ринку, перед ними стоїть завдання нарощувати виробництво з меншими витратами, впроваджувати зміни й адаптуватися до мінливих умов ринку, дотримуватися всіх законодавчих і нормативних вимог. Компанії мають стати більш професійними, збалансовуючи короткострокові очікування інвесторів і довгострокові бізнес-завдання, щоб залишатися життєздатними в майбутньому [32].

У звіті [32] наголошується, що «...гірничодобувні компанії мають повернутися до базових принципів та визначити для себе, які з них вони відстоюють та які є для них важливими. А також визначити свої очікування на довгострокову перспективу. Перелік 10 проблем, визначених експертами у

звіті: повернення до основних принципів – прагнення до вдосконалення операційної діяльності; інновації є новим ключем до виживання; нова енергетична парадигма – скорочення витрат на реалізацію енергетичного проекту; скорочення майбутніх проектів – балансування на межі попиту/пропозиції; зникнення фінансування – наслідки мають вплив на весь ринок; виживання молодих компаній – освоєння ринку у мінливому економічному середовищі; пошук нового набору навичок – зміна галузевих реалій для нового покоління талантів; на хвилях геополітичної невизначеності – від приблизного планування до розуміння невизначеності; підвищення ставок щодо залучення зацікавленої сторони – компанії відчують труднощі у намаганні збалансувати інтереси, які між собою конкурують; взаємодія з урядом – пошук нових шляхів комунікації та співпраці».

«У 2013 році Україна приєдналась до Ініціативи прозорості видобувних галузей. Це міжнародний стандарт, який вимагає від країни відкривати інформацію про стан справ у її видобувному секторі. Адже покращувати управління можна лише тоді, коли бачиш реальний стан справ у секторі. Україна виконує цей стандарт, і, починаючи з 2015 року, публікує щорічні звіти, де показує, скільки компаній працює у видобувних галузях, скільки податків вони заплатили державі, які компанії готові, а які не готові показувати результати своєї роботи. Такі звіти можуть допомогти покращити управління ресурсами, що належать українському суспільству» [33; 59].

У 2017 р. до Зведеного бюджету України надійшло 44,98 млн. грн. рентної плати за користування надрами, що на порядок більше відповідного показника 1999-2012 рр., майже в 14 разів більше, ніж в 2012 р., в 2,3 рази більше показника 2014 р. Значне зростання надходжень рентної плати за користування надрами в 2013 р. в порівнянні з попередніми роками пов'язане з тим, що складовою частиною загального обсягу рентної плати (до 2015 р.) за користування надрами виступає рентна плата за видобуток нафти і газу. Структура надходжень рентної плати за користування надрами до Зведеного

бюджету України в 2017 р. показала, що основними складовими надходжень природно-ресурсної ренти в бюджети всіх рівнів «...є рентні платежі за користування надрами для видобутку природного газу і нафти. Частка яких відповідно складає 73,5 % і 10,5 %. Рентна плата за користування надрами для видобування газового конденсату – 6,8 %» [34; 60].

Відповідно до Закону України №1793-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу і газового конденсату», 5 % рентної плати за видобуток вуглеводнів буде направлятися в місцеві бюджети. Закон набрав чинності з січня 2018 р [34].

Підсумовуючи дані гірничодобувної промисловості можна зробити висновки про погіршення ситуації у цій галузі. А саме «...з 2012 р. по 2017 р. випуск продукції у добуванні кам'яного та бурого вугілля зменшився – на 61,0 %, металевих руд – на 26,22 %, добуванні сирої нафти – на 34,78 %. Але треба зауважити, що за цей період видобуток природного газу, навпаки, збільшився – на 4,15 %. Тобто, найбільше знизилися показники видобутку кам'яного та бурого вугілля. Це пов'язано, перш за все, з тимчасово окупованими територіями Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частиною зони проведення антитерористичної операції» [25].

Аналізуючи ситуацію на ринку вугілля України, можна виділити проблеми, які стримують розвиток галузі, а саме: енергетична криза та дефіцит вугілля марки А (антрацит), поставка вугілля з міжнародних ринків є проблемотичною і дорожчою, імпорт з РФ недоцільний через політичні міркування, через балансові обмеження енергосистеми подальше збільшення виробництва електроенергії за рахунок атомної енергетики є неможливим, непрозорість ринку вугілля, недосконалість цінової та тарифної політики, присутність нелегальної вугільної продукції, впровадження ринку електричної енергії (виробництво е/е з вугілля у 2017 р. було на рівні 30 %).

Також можна виділити і причини занепаду вугільної галузі: втрачання контролю над усіма антрацитовими шахтами на окупованій території,

незаповненість складів (ТЕС, ТЕЦ), відсутність стратегічного бачення розвитку галузі, не диверсифікований ринок поставок вугілля в Україні, відсутність прогнозного балансу попиту та пропозицій і стратегічного планування видобутку, відсутність національного індикатора ціни на енергетичне вугілля, відсутність контролю за встановленням ціни адміністративними органами.

З 2012 р. по 2017 р. випуск продукції у добуванні кам'яного та бурого вугілля зменшився – на 61,0 %, металевих руд – на 26,22 %, добуванні сирової нафти – на 34,78 %, але видобуток природного газу, навпаки, збільшився – на 4,15 %. Тобто, найбільше знизилися показники видобутку кам'яного та бурого вугілля. Це пов'язано, перш за все, з нестабільною політичною та економічною ситуацією та бойовими діями [25].

Як зазначає Слюсаренко К. [35] «Сьогодні гірничодобувна промисловість України перебуває в непростому становищі. Протягом останніх років підприємства гірничодобувної промисловості не змогли відійти від наслідків кризи, з 2012 р. розпочалася криза в гірничо-металургійній галузі, пов'язана зі спадом обсягів виробництва, яка дуже позначилася на їх фінансовому стані. Реальною загрозою для розвитку цієї галузі також залишається мінливість цін на ринку залізорудної сировини, що спричинено нестабільною економічною ситуацією у світі».

На сьогодні залізні руди України видобувають 10 гірничодобувних підприємств, з них шість розробляють залісті кварцити і чотири – багаті руди. Гірничодобувні підприємства України поділяються на два типи за способом видобутку залізорудної сировини, а саме: на підприємства з видобутку та переробки залізорудної сировини підземним способом та на підприємства з видобутку та переробки залізорудної сировини відкритим способом [35].

Ринок залізорудної сировини є висококонкурентним. Попит на ринку визначається наявністю великої кількості покупців, розташованих у єдиному географічному регіоні, та значною кількістю постачальників, продукція

котрих незначно відрізняється за якісними характеристиками. Головними чинниками, які безпосередньо або опосередковано впливають на конкурентоспроможність гірничодобувних підприємств на залізорудному ринку, є такі фактори: високий ступінь конкуренції на ринку залізорудної сировини (ЗРС); значний вплив світових тенденцій на світовому ринку ЗРС на регіональний ринок; висока якість продукції; ринкова ціна та постійне виконання договірних домовленостей з поставок продукції; зумовлений перевищенням пропозиції над попитом ЗРС [35].

Для забезпечення сприятливих умов своєї діяльності підприємство мусить здійснювати постійний моніторинг економічної ситуації і оцінювати її зміни з точки зору вірогідних для себе наслідків.

Отже, перспектива розвитку залізорудної галузі зумовлюється перспективою розвитку металургійного виробництва. Також одним з чинників сталої економічної діяльності вітчизняних гірничодобувних підприємств є здійснення ними експорту залізорудної сировини та отримання валютного доходу. Цей стратегічний орієнтир підтверджується залежністю обсягів національного виробництва залізної товарної руди від обсягів її споживання на світовому ринку та обсягів виробництва сталі в Україні [36].

На найближчу перспективу існує низка ризиків, що можуть суттєво обмежити можливості підприємств здійснювати ефективну діяльність, а саме: погіршення фінансового становища підприємств унаслідок поступового уповільнення динаміки економічних процесів (за результатами 2012 року обсяг промислового виробництва зменшився на 0,5 % до відповідного періоду попереднього року, обсяг валової продукції добувної галузі – на 1,9 %); погіршення доступності кредитних ресурсів для реального сектору економіки (високі ставки кредитів та умови доступу до їх отримання) через загострення ситуації у фінансово-банківській сфері держави; проблема неврегульованості питань корпоративного управління, недотримання прав міноритарних акціонерів щодо участі в управлінні та отриманні достовірної інформації про діяльність акціонерного товариства, розподіленні дивідендів

за підсумками діяльності товариств та неможливість перевірити правдивість цієї інформації, а відтак – впливати на формування інвестиційної стратегії підприємств; збереження проблеми несприятливого інвестиційного клімату як інтегральної характеристики, що має недосконалу інституційно-правову базу, нерозвинений фондовий ринок, нестійкість фінансово-кредитної системи, надмірний податковий тиск, неефективне використання амортизаційних відрахувань, неефективність регуляторної діяльності, низький рівень захисту прав приватних інвесторів, високий рівень корупції у сфері інвестиційної діяльності тощо.

2.3. Економічна оцінка і аналіз ефективності функціонування гірничої галузі

Стабільний економічний розвиток гірничої галузі України в умовах сучасної трансформаційної економіки потребує передбачення негативних впливів шляхом забезпечення економічної захищеності щодо її стабільного розвитку. В умовах глобальної інтеграції економіки, стратегічна діяльність добувної галузі України є необхідною складовою її ефективного функціонування.

Нестабільність економічних та політичних процесів, недосконалість правового середовища, нестача економічних важелів щодо регулювання макроекономічних процесів, наявність жорсткої конкуренції суттєво ускладнюють процеси стабільного економічного розвитку гірничодобувної галузі України, що унеможливорює процес зростання державних доходів.

Провідні вітчизняні вчені, з якими можна погодитися, зазначають, що «...енергетична безпека є найважливішою складовою національної безпеки будь-якої держави. Під енергетичною безпекою мається на увазі стан захищеності країни та її економіки від загрози надійному паливно-енергетичному забезпеченню. Тобто, на сьогодні не існує єдиного

концептуального бачення механізму та принципів формування стратегії забезпечення стабільного економічного розвитку галузей» [37].

За останні роки Україна стала об'єктом агресії, що дестабілізувало політичну ситуацію і змінило денний порядок в усіх сферах життєдіяльності України, яка виявилася не готовою до такого процесу. За висновками експертів Центру Розумкова [38, с. 6] «...Україна вже була у непростому стані: інституційна слабкість, неналежна якість державного управління, криза у відносинах влада-суспільство. На ці недоліки нашарувалися наслідки військового конфлікту: людські жертви, втрата активів в анексованому Криму та на окупованій частині Донбасу, розрив традиційних коопераційних зв'язків і мереж постачання, – що призвело до стрімкого падіння економіки, зниження рівня життя населення, загострення проблем національної безпеки загалом та енергетичної зокрема».

На сьогодні українська енергетика знаходиться у складному становищі. На її стан, перш за все, вплинули:

1. Нафтогазова і вугільна промисловість – руйнування інфраструктури.
2. Атомна енергетика – залежність від російських постачальників, дефіцит окремих видів енергоресурсів.
3. Атомна енергетика, вугільна промисловість – неготовність до диверсифікації постачань окремих видів енергоресурсів із-за високої волатильності цін на світових ринках.
4. Високий рівень монополізації регіональних сегментів.
5. Промисловість – неготовність до зростання цін на енергоресурси.

Гірничої промисловість України є провідною галуззю в національній економіці, призначенням якої є видобування з надр землі, води та лісів різноманітних видів сировинних ресурсів, палива тощо. Дійсно, «...в сучасних трансформаційних процесах гірничої галузі, що займається видобутком на засадах принципів комплексності, збалансованості, достатньої необхідності та екологічної безпеки, спрямовується на досягнення необхідного гарантованого економічного результату з урахуванням

можливостей попередження та мінімізації фінансово-економічних ризиків на підґрунті раціонального управління диверсифікованим розвитком і конверсією суб'єкта господарювання, де державне регулювання полягає в тому, що держава повинна створювати рівні можливості для суб'єктів та розвивати всі види підприємницької діяльності незалежно від їх форм власності, сприяти раціональному використанню всіх напрямів доходів та інвестицій, здійснювати захист економічних інтересів підприємств України в цілому» [39, с. 99-100]. Але, сьогодні прогнозування фінансово-економічних результатів здійснюються на основі принципів покрокової оптимізації, де за критеріями ефективності визначається змішана стратегія.

На сучасному етапі техніко-економічного розвитку найбільш популярними енергоресурсами є нафта і природний газ, що обумовлено їх високими теплотворними та екологічними характеристиками. Разом з тим вичерпність цих ресурсів, нерівномірність їх залягання та інші чинники зумовлюють актуальність використання місцевих енергоресурсів [40; 41].

Стан сучасної теплової енергетики України характеризується тим, що практично досягнута межа ресурсу основних генеруючих потужностей теплових електростанцій (ТЕС) і комунальної енергетики. Однією з важливих проблем є обмеження потужності енергоустановок (від 15 до 30%) [42].

Нафта та попутній (нафтовий) газ мають величезне значення. В сучасних умовах розвиток цього сектору в Україні особливо важливий задля вирішення посилення рівня енергобезпеки країни. Крім того, зважаючи на енергоємність технологічного процесу видобування нафти, а також суттєвий його вплив на стан навколишнього середовища, зараз актуальними завданнями є підвищення рівня енерговикористання підприємств нафтодобувної галузі, а також зниження їх впливу на навколишнє середовище [37, с. 106].

За 2017 р. видобуток нафти та газу збільшився на 4,1 %, відносно 2016 р., у т.ч. обсяг видобутку газу за аналогічний період підприємствами

НАК «Нафтогаз України» на 2,5 % більше. Обсяг видобутку нафти з газовим конденсатом протягом 2017 р. становив зменшився на 4,2 % проти аналогічного показника 2016 р., але обсяг видобутку підприємствами НАК «Нафтогаз України» навпаки зменшився на 7,7 %. Щодо показника 2016 р., то обсяги зменшились на 7,5% проти 2015 р., у тому числі обсяги видобутку підприємствами НАК «Нафтогаз України» – на 8,3 % [13; 25; 43].

Видобуток вугілля, нафти та газу за 2013-2017 рр. наведено (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Видобуток вугілля, нафти та газу за 2013-2017 рр.

Показники	2013 р.	відносно 2012 р.		2014 р.	відносно 2013 р.		2015 р.	відносно 2014 р.		2016 р.	відносно 2015 р.		2017 р.	відносно 2014 р.	
		+ / -	%		+ / -	%		+ / -	%		+ / -	%		+ / -	%
ВУГІЛЛЯ (млн. тонн)															
Видобуток	83,7	- 2 ,2	97,4	64,99	-18,7	77,7	39,7	-25,3	61,1	40,9	+1,1	102,8	34,9	-5,95	85,4
у т.ч. коксівного	23,7	- 1 ,1	95,6	16,13	-7,6	68,0	8,3	-7,8	51,6	8,4	+0,04	100,4	6,8	-1,1	86,6
енергетичного	59,97	- 1 ,1	98,2	48,9	-11,1	81,5	31,4	-17,4	64,3	32,5	+1,1	103,4	28,1	-4,89	85,2
НАФТА (тис. тонн)															
Видобуток нафти з газовим конденсатом	3050,9	- 124,0	96,1	2728,9	-247,2	91,7	2418,4	-310,5	88,6	2189,4	-181,8	92,5	2098,2	-91,2	95,8
у т.ч. НАК «Нафтогаз України»	2746,8	- 147,5	94,9	2421,1	-252,6	90,6	2182,2	-238,9	90,1	2000,6	-181,8	91,7	1847,0	- 153,6	92,3
ГАЗ (млрд. м³)															
Видобуток газу*	20,998	806,7	104,0	20,170	822,5	104,3	19,9	-274,0	98,6	20,0	0,09	100,5	20,8	0,8	104,1
у т.ч. НАК «Нафтогаз України»*	18,663	455,1	102,5	16,855	-157,5	99,1	16,0	-823,0	95,1	15,9	0,132	99,2	16,3	0,4	102,5

* без урахування ПАТ «ДАТ «Чорноморнафтогаз»

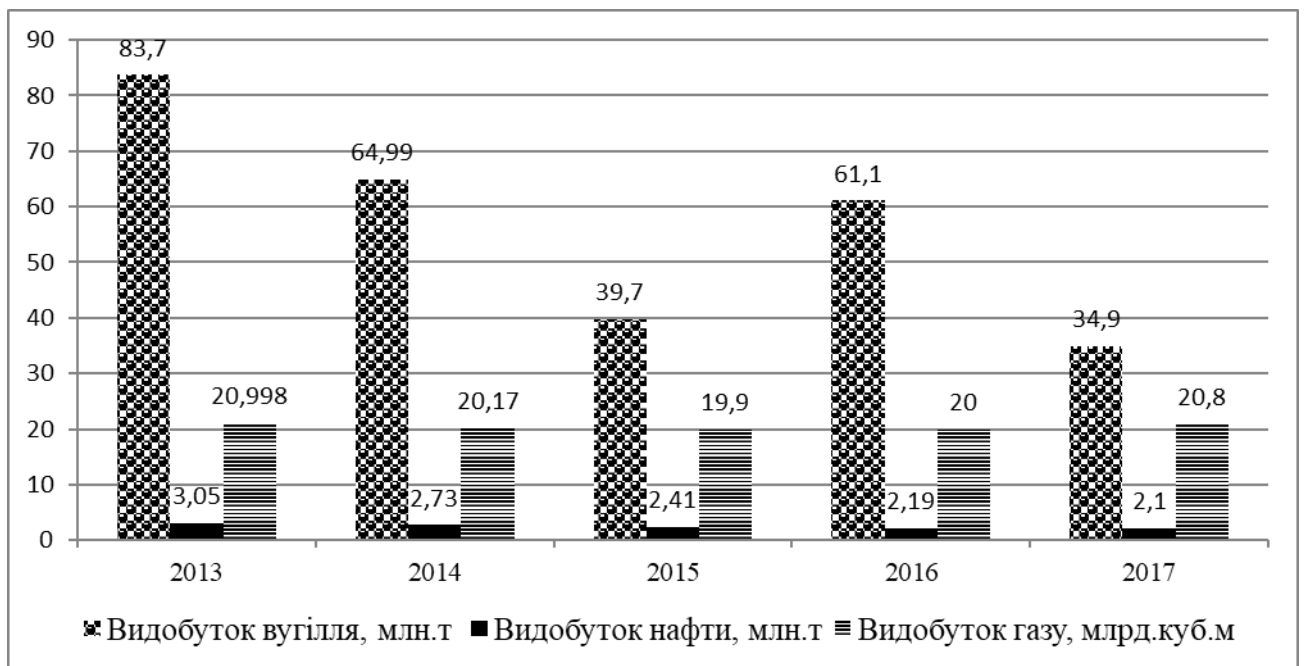
Джерело: складено автором за даними [13; 25; 43]

Як що проаналізувати показники по видобутку вугілля, то можна зробити висновки, що протягом 2017 р. вугледобувними підприємствами України видобуто вугілля на 14,6 % менше, ніж за 2016 р., але на 2,8 % більше порівняно з 2015 р. В тому числі, енергетичного вугілля у 2017 р. видобуто на 14,8 % менше, а коксівного вугілля видобуто на 13,4% менше,

ніж за 2016 р., але видобуток енергетичного вугілля збільшився на 3,4 %, коксівного – збільшився на 0,4 %. Також у 2017 р. загальний обсяг видобутку вугілля вугледобувними підприємствами, що підпорядковані Міненерговугіллю України зменшився порівняно з 2016 р. на 16,4 %. У тому числі енергетичного вугілля – на 17,3 %) менше, коксівного – на 12,4 %) менше, ніж за 2016 р. [13; 25; 43].

Щодо 2016 р. до 2015 р., то теж загальний обсяг видобутку вугілля вугледобувними підприємствами, що підпорядковані Міненерговугіллю України, зменшився на 14,2 %, в т.ч. видобуток енергетичного вугілля – на 11,8 %), коксівного – на 20,0 % [13; 25; 43]

Графічно показники видобутку вугілля, нафти та газу за 2013-2017 рр. наведено (рис. 2.4).

Джерело: удосконалено автором [24]

Рис. 2.4. Видобуток вугілля, нафти та газу за 2013-2017 рр.

За висновками експертів «...найбільшими газовидобувачами поряд з ПАТ «Укргазвидобування», ПрАТ «Нафтогазвидобування» та ПАТ «Укрнафта» у 2016 р., як і у 2015 р., стали ТОВ «Еско-Північ», ЗАТ «ДК

«Укрнафтобуріння», ПрАТ «Природні ресурси», ТОВ «КУБ-Газ», СП «Полтавська ГНК», ПрАТ «Девон», ТОВ «Перша українська газонафтова компанія» та ПрАТ «Укргазвидобуток», на які разом припало 1,865 млрд. м³ видобутку природного газу» (дод. В, табл. В.1) [38, с. 7; 61].

За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості, Україна [38, с. 39] «...у 2016 р. скоротила обсяг видобутку нафти і газового конденсату до 2,237 млн. т (на 7,5 % менше, ніж у 2015 р.), у т.ч. нафти – 1,597 млн. т (на 9,8 % менше). Видобуток газового конденсату знизився на 2,5 % (на 16,1 тис. т) – до 640 тис. т. Можливості нарощування обсягів видобутку є обмеженими через те, що основні родовища в Україні вичерпуються, а потенційні джерела збільшення видобутку нафти для внутрішнього ринку не освоюються через відсутність інвестицій. Загалом, за останні 10 років видобуток української нафти знизився на 45 %».

Біля 90 % видобутку нафти та газового конденсату в Україні припадає на групу компаній НАК «Нафтогаз України». «Так, підприємства НАК «Нафтогаз України» у 2016 р. скоротили видобуток нафти на 8,8 % (на 148,7 тис. т) – до 1,546 млн. т, газового конденсату на 6,7 % (на 32,7 тис. т) – до 454 тис. т. У т.ч. ПАТ «Укрнафта» (на компанію припадає майже 70 % усього видобутку нафти та газового конденсату в Україні) знизило видобуток нафти на 8,4 % (на 132,2 тис. т) – до 1,445 млн. т, газового конденсату на 21,5 % (на 20,0 тис. т) – до 73,1 тис. т, ПАТ «Укргазвидобування» скоротило видобуток нафти на 14 % (на 16,5 тис. т) – до 101,5 тис. т, газового конденсату на 3,3 % (на 12,8 тис. т) – до 380,9 тис. т» [38, с. 40].

Інші працюючі нафтогазовидобувні компанії у 2016 р. знизили видобуток нафти але збільшили видобуток газового конденсату.

Найбільшими приватними видобувачами нафти з газоконденсатом в Україні у 2016 р., зокрема, стали ПрАТ «Нафтогазвидобування» – 55,502 тис. т (+ 23,4 %), ПрАТ «Природні ресурси» – 40,879 тис. т (-11,3 %), СП «Полтавська ГНК» – 40,782 тис. т (+11,1 %), ЗАТ ДК «Укрнафтобуріння» – 28,754 тис. т (- 5,2 %), ТОВ «Еско-Північ» – 22,071 тис.

т (+5,2 рази) та СП «Бориславська нафтова компанія» – 9,123 тис. т (-14,2 %), ПрАТ «Девон» – 7,865 тис. т (+0,9 %), ТОВ «Східний геологічний союз» – 5,641 тис. т (+2 %), ТОВ «Системойлінжиніринг» – 5,083 тис. т (+11,4 рази), ПрАТ «Укргазвидобуток» – 3,814 тис. т (+3,3 %) [38, с. 40; 44].

Загальні показники видобутку нафти та газового конденсату найбільшої компанії-видобувача – ПАТ «Укрнафта» – порівняно з 2015 р. знизилися. Серед головних причин – неналежний рівень інвестування в обслуговування, модернізацію обладнання та буріння нових свердловин. Інвестиційні можливості компанії були обмежені, в першу чергу, через високі ставки рентної плати на видобуток нафти і газового конденсату [38, с. 40]. Крім того, не було прийнято рішення про початок досудової санації, план якої був запропонований керівництвом ПАТ «Укрнафта» для погашення заборгованості. Зазначимо, що компанія має досить великий податковий борг, який, станом на 1 січня 2017 р., склав 12,5 млрд. грн. (з урахуванням штрафів та пені, нарахованих Державною фіскальною службою України). Зростання боргу ПАТ «Укрнафти» перед державним бюджетом є наслідком непогашення боргів, сформованих через зростання дебіторської заборгованості з боку ряду партнерів компанії, а також низькі ціни на нафту, які обмежили дохід компанії. Загалом, найбільший борг компанії становить по несплаті рентної плати за користування надрами для видобування природного газу, податку на прибуток, а також податку на додану вартість [45].

Отже, можемо зробити висновки, що з кожним роком обсяги видобутку нафти і газового конденсату знижується, а головними причинами є: по-перше, недофінансування розвідувальних і бурильних робіт; по-друге, високі рентні ставки на видобуток нафти.

Зниження ренти дозволить зупинити падіння і дозволить забезпечити зростання. Але треба зауважити, що це призведе і до зменшення надходжень до державного бюджету, але повинні зрости доходи компаній, які збільшать відрахування до державного бюджету.

Найбільшою компанією-видобувачем природного газу є ПАТ «Укргазвидобування». За даними [13; 25; 43] «...за чотири місяці 2018 р. група «Нафтогаз» сплатила до державного бюджету близько 43,0 млрд. грн. податків. Надходження від групи склали 19,3 % загальних доходів державного бюджету. Група «Нафтогаз» залишається найбільшим платником податків в Україні. За результатами 2017 р. сукупний розмір податкових та дивідендних платежів групи до державного бюджету склав 107,3 млрд. грн.».

«АТ «Укргазвидобування» (УГВ) також є найбільшою газовидобувною компанією у Центральній і Східній Європі. В Україні це – великий гравець, що спеціалізується на виробництві природного газу та газового конденсату. До складу Компанії входить 11 філій, в тому числі: 3 газовидобувні управління з буріння свердловин, управління з переробки газу і газового конденсату, а також УГВ-Сервіс. Філією АТ «Укргазвидобування» є БУ «Укрбургаз» – найбільше бурове підприємство в Україні. Чотири відділення бурових робіт, відділення технологічного транспорту та спецтехніки, що входять до складу філії, виконують повний спектр робіт з будівництва свердловин» [46].

Більш детально розглянемо роботу товариства по видобутку газу АТ «Укргазвидобування» за 2014-2017 рр. (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Видобуток газу в Україні АТ «Укргазвидобування»
за 2014-2017 рр., млрд.куб.м**

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
РАЗОМ	15,1	14,5	14,6	15,3
в т.ч.				
- товарний газ (для потреб населення)	13,4	12,9	13,0	13,9
- за договорами спільної діяльності	1,1	1,1	0,9	0,5
- виробничо-технологічні витрати	0,6	0,5	0,7	0,9

Валовий прибуток (включно з видобутком за договорами про спільну діяльність та виробничо-технологічними витратами)

Джерело: складено автором за даними [13; 25; 43]

«АТ «Укргазвидобування» – 100% дочірнє підприємство НАК «Нафтогаз України». У 2017 р. підприємство видобуло 15,25 млрд.куб.м газу (73% від загального обсягу видобутку в Україні). Ці обсяги включають також видобуток в рамках договорів про спільну діяльність і газ, видобутий і використаний підприємством для власних виробничо-технологічних потреб. Тобто порівняно з 2016 р. обсяг видобутку Укргазвидобування збільшився на 4,2 %» [46].

За останні два роки компанії вдалося досягти збільшення видобутку газу за рахунок проведення оптимізації процесу розробки родовищ, збільшення обсягів експлуатаційного буріння, значного збільшення кількості свердловино-операцій з інтенсифікації видобування вуглеводнів, зокрема гідрозривів пластів, операцій з використанням койлтюбінгової техніки та ін. У той же час затягування процесу продовжування дії та надання спецдозволів з боку Держгеонадр, блокування обласними радами погодження надання спецдозволів, зарегульований та тривалий порядок відведення земельних ділянок перешкождали збільшенню видобутку газу.

«Компанії вдалося досягти стабілізації обсягів видобутку газу за рахунок заходів, реалізованих відповідно до «Стратегії 20/20». Компанія веде розробку газових, нафтогазових і нафтогазоконденсатних родовищ в Харківській, Полтавській, Сумській, Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Волинській областях. Геологорозвідувальні роботи компанії з пошуку нових родовищ вуглеводнів ведуться в Дніпровсько-Донецькій западині, у Карпатському регіоні» [46].

Щодо видобутку газу, то через окупацію Росією АР Крим та м. Севастополь Україна с березня 2014 р. року не отримувала газу від ДАТ «Чорноморнафтогаз». За перші два місяці 2014 р. було отримано 0,3 млрд.куб.м газу (у 2013 р. – 1,7 млрд.куб.м) [13; 25; 43].

Відповідно до Закону України №1793-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу і газового конденсату», 5 % рентної плати за видобуток вуглеводнів буде направлятися в місцеві бюджети. Закон набрав чинності з січня 2018 р.

Єдиний сегмент газового ринку, який не зазнав суттєвих змін у 2016 р. – це видобуток (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Баланс природного газу в Україні у 2015-2016рр., млрд. м³*

Показники	2015р.	2016р.	+/-
Ресурси природного газу, загалом, у т.ч.	110,642	122,115	11,473
Видобуток	19,896	19,987	0,091
Надходження, у т.ч.:	83,548	93,274	9,726
для України, у т.ч.:	16,454	11,078	-5,376
– російський газ (ПАТ “Газпром”)	6,140	0,000	-6,140
– інші	10,314	11,078	0,764
газ для транзиту територією України, у т.ч.:	67,084	82,199	15,115
– ПАТ “Газпром”	67,084	82,199	15,115
Відбір газу з ПСГ, у т.ч.:	6,969	8,392	-1,432
– ПАТ “Укртрансгаз”	6,969	8,392	-1,432
Відбір (-) з ГТС, у т.ч.:	-0,229	-0,462	-0,691
– ПАТ “Укртрансгаз”	-0,229	-0,462	-0,691
Ресурс газу України**	42,982	39,920	-3,062

*Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

**Сума видобутку природного газу в Україні та імпорт.

Джерело: складено автором за даними [25; 38, с. 9]

За останні три роки податкову політику, яку провадила Україна з метою наповнення доходу державного бюджету, була спрямована на підвищення рентних ставок. За висновками експертів [38, с. 10] «...їх надвисокий рівень замість отримання прибутків призвів до суттєвого уповільнення темпів внутрішнього видобутку, а відтак не забезпечив очікуваного рівня фінансових надходжень від сплати рентних платежів. Така ситуація й зумовила необхідність внесення коригуючих змін до податкового законодавства».

Збільшення податкового навантаження призвело до: «заморожування» ряду проектів з видобутку природного газу; призупинення геологорозвідувальних робіт на родовищах зі складними геологічними умовами; зменшення надходжень до державного бюджету, що було викликано неспроможністю компаній вчасно сплачувати податки» [47].

Далі «...з січня 2016 р. до приватних компаній почали застосовуватися ставки рентних платежів за користування надрами в розмірі 14 % за видобуток газу з покладів понад 5000 м, 29 % – за видобуток газу з покладів до 5000 м.» [38, с. 10; 48]. Зниження ренти мало за мету – це стимулювання інвестицій у видобуток, експлуатаційне та геолого-розвідувальне буріння, однак очікувані результати не виправдалися, а саме, були нижчими.

Також була спроба в листопаді 2016 р. зменшити податкове навантаження, тобто, «...було зареєстровано два законопроекти про внесення змін до Податкового кодексу, пов'язаних з рентною платою на видобуток природного газу: а) встановлення ставки рентної плати в розмірі 12 % на видобуток газу з нових свердловин (розпочатих бурінням після 1 січня 2017 р., незалежно від глибини залягання покладу); б) встановлення окремого розміру рентної плати на видобуток газу для забезпечення внутрішніх потреб населення у розмірі 12 % (з покладів до 5000 м) та 6 % (понад 5000 м)» [38, с. 10; 48].

Всі ці зміни повинні були б сприяти: залученню великих компаній на ринок України: підвищенню інвестиційної привабливості; створенню привабливих умов для нарощування видобутку. Але Комітет Верховної Ради відхилив ці пропозиції.

На наш погляд, для стабільного розвитку галузі, для підвищення інвестиційної привабливості країни необхідно впровадити стимулюючий фіскальний режим дерегуляції галузі, а також розробити та втілити чіткі та прозорі правила надрокористування для усіх гравців.

Також у 2017 р. до Зведеного бюджету України надійшло 44,98 млн. грн. рентної плати за користування надрами, що на порядок більше

відповідного показника 1999-2012 рр., майже в 14 разів більше, ніж в 2012 р., в 2,3 рази більше показника 2014 р. Значне зростання надходжень рентної плати за користування надрами в 2013 р. в порівнянні з попередніми роками пов'язане з тим, що складовою частиною загального обсягу рентної плати (до 2015 р.) за користування надрами виступає рентна плата за видобуток нафти і газу.

«Структура надходжень рентної плати за користування надрами до Зведеного бюджету України в 2017 р. показала, що основними складовими надходжень природно-ресурсної ренти в бюджеті всіх рівнів є рентні платежі за користування надрами для видобутку природного газу і нафти, частка яких відповідно складає 73,5 % і 10,5 %. Рентна плата за користування надрами для видобування газового конденсату – 6,8 %» [49; 60].

Зі вступом до СОТ передбачається суттєве прискорення інноваційних процесів, спрямованих на зростання випуску й реалізації нової конкурентоспроможної продукції, розширення виробничої діяльності та вихід на світові ринки. Досвід розвинених зарубіжних країн переконує, що стійке соціально-економічне зростання досягається тільки на інноваційній основі за активного використання сучасних наукових розробок. У той же час, кількість інноваційно активних підприємств в країні скорочується. Як зазначають провідні науковці, «інновації все ще недостатньо впливають на економіку країни, а макроекономічна ситуація та інституційне середовище, у свою чергу, стримують інноваційну активність підприємств» [50].

«Взагалі Україна відіграє важливу роль на європейському газовому ринку. З 2016 р. видобуток природного газу в Україні, після тривалого зниження, почав зростати. Через Україну проходить основний транзитний обсяг російського газу до ЄС. Тобто, Україна займає лідируючі позиції за потужністю підземних сховищ газу, за доведеними запасами природного газу та за обсягом видобутку газу в Європі» [46; 50].

Сьогодні Україна за показником доведених запасів посідає 7-у сходинку серед країн регіону Європи та Євразії, а з-поміж країн ЄС –

поступається лише Нідерландам (табл. 2.12) [38, с. 12].

Таблиця 2.12

**Розвідані запаси природного газу групи НАК “Нафтогаз України”,
станом на 1 січня 2015 року (млрд. м3)**

Показники	Доведені розроблені	Доведені нерозроблені	Доведені розроблені та нерозроблені	Імовірні запаси	Доведені та імовірні запаси
Україна (без врахування АР Крим), у т.ч.:	256,03	11,14	267,16	24,07	291,23
– ПАТ “Укргазвидобування”	255,70	11,13	266,83	23,91	290,74
– НАК “Нафтогаз України”	0,33	0,01	0,33	0,16	0,49

Джерело: складено автором за даними [38, с. 12]

На нашу думку, досягти більшого обсягу видобутку можливо, але необхідно: по-перше, налагодити освоєння перспективних свердловин; по-друге, підвищити інтенсифікацію видобутку; в-третьє, інтенсивно нарощувати обсяги пошуково-розвідувального буріння.

За даними [38, с. 12] «...темпи видобутку газу в Україні є значно нижчими, порівняно з провідними газовидобувними країнами Європи. У 2016 р. обсяг розвідувального буріння підприємствами НАК “Нафтогаз України” склав 105,53 тис. м (на 4 % менше плану, але на 15 % більше, ніж у 2015 р.), експлуатаційного буріння – 100,25 тис. м (на 17 % менше плану, але на 6 % більше, ніж у 2015 р.)» (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Обсяги пошуково-розвідувального та експлуатаційного буріння, станом на 1 січня 2017 року (тис. м)

Показники	Пошуково-розвідувальне	Експлуатаційне
2016 р., план	110,0	120,250
2016 р., факт	105,53	100,250
Виконання плану, %	96,0	83,0
2015 р., факт	92,0	94,3
2016 р. до 2015 р., %	115,0	106,0

Джерело: складено автором за даними [38, с. 12]

Ще одна проблема, яка існує сьогодні – це відсутність нових ліцензійних площ. «За 2016 р. Держ. службою геології та надр України було проведено два аукціони з продажу спецдозволів. На першому аукціоні 22 березня 2016 р. було продано п'ять спецдозволів (Південно-Кисівська та Мурафінська площі (Харківська область), Бистрицька, Підгірцівська та Добровлянська площі (Львівська область)), на другому – 20 грудня 2016 р. – продали лише одну ліцензію на Тереблянську площу в Закарпатській області» [38, с. 13].

Відтак, недосконалість податкового законодавства, відсутність ліцензійних площ (незначна кількість спецдозволів на виставлені нафтогазові ділянки), політична нестабільність, нестача інвестицій, гальмування інноваційної стратегії розвитку, все це обмежують розвиток газовидобутку та розвиток галузі в цілому.

Ефективність впровадження інноваційної стратегії розвитку гірничої галузі та паливно-енергетичного комплексу, може здійснюватися лише при достатньому рівні інвестування. Для виявлення тенденцій інвестування розвитку добувної промисловості необхідно використовувати методи прогнозування при середньому темпі зростання та авторегресійну модель, що відображає часові зміни досліджуваного показника від його попередніх значень.

Реструктуризація вугільної промисловості являється необхідною умовою для забезпечення зростання економіки України. Реструктуризація – це зіткнення інституціональних, організаційних, економічних, соціальних і природоохоронних заходів. На усі ці заходи необхідні зовнішні інвестиції, а для цього необхідно створити привабливий інвестиційний клімат.

За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості [38, с. 57; 44], «...у 2016 р., порівняно з 2015 р., Україна збільшила видобуток вугілля на 2,82 % (на 1,12 млн. т) до 40,864 млн. т. Зокрема, видобуток енергетичного вугілля у 2016 р. збільшився на 3,45 % (на 1,09 млн. т) до 32,503 млн. т, видобуток коксівного вугілля – на 0,44% (на

36,28 тис. т) до 8,361 млн. т. Середньодобовий видобуток вугілля склав 47,9 тис. т (на 19,8 % менше)».

Вугледобувні підприємства, що належать до сфери управління профільного міністерства, добули 5,789 млн. т вугілля (на 14,1 % менше рівня 2015 р.), у т.ч. енергетичного – 4,228 млн. т (на 11,8 % менше), коксівного – 1,561 млн. т (на 19,9 % менше) (дод. В, табл. В.2) [38, с. 59].

Шахти Донецької області за 2016 р. відносно 2015 р. збільшили видобуток несуттєво. Це сталося завдяки частковому відновленню роботи ряду шахт у зоні АТО і вивезенню продукції з непідконтрольної території.

На початку 2017р. міністром енергетики та вугільної промисловості України І. Насаликом була зроблена заява про плани збільшити видобуток вугілля на державних шахтах на 25 тис. т/добу з метою підвищення річного обсягу видобутку вугілля державними шахтами до близько 9,125 млн. т, що майже у 1,6 рази більше, ніж у 2016 р. Зазначимо, що у 2017 р. на модернізацію і технічне переоснащення шахт передбачено 850 млн. грн., що має позитивно позначитися на роботі вугільної промисловості. І сьогодні вже можна спостерігати перші результати, зокрема вугледобувні підприємства України в січні 2017р. збільшили видобуток вугілля на 16,9% (на 529,2 тис. т), порівняно з аналогічним періодом 2016р. – до 3,660 млн. т. Зокрема, вугледобувні підприємства, що належать до сфери управління профільного міністерства, в січні 2017 р. збільшили видобуток на 1,7% (на 8 тис. т) – до 466,5 тис. т, у т.ч. видобуток енергетичного вугілля зріс на 10,3% (на 34,1 тис. т) – до 365,9 тис. т, тоді як видобуток коксівного, навпаки, скоротився на 20,5% (на 26 тис. т) – до 100,7 тис. т [38, с. 60].

З кінця січня 2017 р. розпочалося блокування поставок вугілля на територію України з ОРДЛЮ, а 10 лютого 2017 р. поставки були припинені повністю [38, с. 62]. Ця подія поставила під загрозу процес стабільного енергопостачання як для промислових підприємств, так і для простих українців, що призвело до почергових обмежень споживачів електроенергії.

Серед областей, яких можуть торкнутися періодичні відключення –

Харківська, Дніпропетровська, Київська, Чернігівська, Запорізька, Сумська, Луганська та Донецька. Саме ці області обслуговують ТЕС, які працюють на дефіцитному антрацитовому вугіллі – Трипільська, Зміївська, Краматорська, Слов'янська, Миронівська. Компенсувати нестачу виробництва електроенергії від ТЕС можна за рахунок її виробництва на ТЕЦ і газових блоках ТЕС, але для цього необхідно витратити природний газ, запаси якого з кожним днем також скорочуються [38, с. 62].

У зв'язку з блокадою, 15 лютого 2017 р. Кабінет Міністрів України прийняв рішення «...про запровадження надзвичайних заходів на ринку електроенергії. 16 лютого 2017 р. набуло чинності Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електроенергії”. Для кінцевих споживачів електроенергії надзвичайний стан означає можливі (в разі необхідності) тимчасові відключення електроенергії, які центральний диспетчер енергосистеми має право застосовувати під час дефіциту потужності в системі. Надзвичайний стан розширив повноваження центрального диспетчера НЕК «Укренерго», який отримав право в ручному режимі регулювати виробництво електроенергії кожної конкретної ТЕС. Тобто, надзвичайний стан передбачив перехід блоків АЕС на роботу в режимі тижневого маневрування (часткове розвантаження здійснюватиметься у п'ятницю, а відновлення повної потужності – у понеділок)» [51; 62]. Головна мета розпорядження – це економія споживання антрацитового вугілля, що дозволить заощадити від 300 до 350 тис. т антрацитового вугілля.

Треба зауважити, що у гірничодобувній галузі проекти технічного переоснащення та модернізація устаткування, що є дуже важливим для розвитку галузі, потребують великих коштів, яких немає як у держави так і у гірничодобувних підприємств. Для вирішення цієї проблеми, на законодавчому рівні, необхідно зняти відповідні бар'єри для розвитку державно-приватного партнерства та інвестиційного стимулювання, розробити і впровадити більш якісну модель державно-приватного

партнерства, яка забезпечувала б дотримання балансу державних і приватних інтересів у сфері інноваційного розвитку гірничодобувної галузі. Це стосується, в першу чергу, вугільної галузі.

Українське законодавство потребує вдосконалення та змін до Закону України «Про державно-приватне партнерство» та прийняття Закону України «Про венчурні фонди», які могли сприяти б розвитку галузі, а саме, зняти проблеми щодо фінансування.

Отже із вищевикладеного можна зробити висновки, що останні роки для України виявилися непростими та складними. Разом з тим, 2016 р. став «знаковим» – початок невеликих, але успіхів (табл. 2.14). В країні продовжується реформуватися енергетичний сектор відповідно до зобов'язань до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства.

Таблиця 2.14

Головні досягнення України

Позитивні процеси	Позитивні результати	Проблеми	Механізм реформування
1	2	3	4
Відмова від закупівель природного газу з РФ	<ul style="list-style-type: none"> - усунення газової залежності України; - скорочення як імпорту природного газу, так і його споживання; - розвиток та стимулювання високотехнологічного виробництва на противагу сприянню розвитку енергоємних галузей. 	У частині підвищення рівня власного видобутку – відсутність очікуваних результатів	Виконання оновленої Енергетичної стратегії України до 2035 року: безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність
Активізація співробітництва з найбільшими газовими трейдерами ЄС	<ul style="list-style-type: none"> - можливість самостійного постачання газу в Україну з можливістю подальших прямих продажів утрейдерам і споживачам; - перетворення ПСГ на Заході України на один з європейських газових хабів. 	Скорочення обсягів видобутку нафти та залежність від імпорту нафтопродуктів	Гарантування енергетичної незалежності України у спосіб створення стратегічного запасу вугілля з урахуванням потреб теплової генерації

Продовження таблиці 2.14

1	2	3	4
Продовження процесу лібералізації вітчизняного газового ринку	- можливість зробити ринок природного газу більш відкритим і конкурентоспроможним	Україна залишається залежною від закупівель вугілля в ОРДЛО	Реалізації проектів з модернізації української ГТС за підтримки міжнародних фінансових інститутів і її трансформація
Прийняття Закону “Про внесення змін до Податкового кодексу”	- зниження з 1 січня 2017 р. ставки рентної плати на видобуток нафти і газового конденсату; - уповільнення падіння видобутку нафти, а у перспективі – його зростання.		Співробітництво України з найбільшими газовими трейдерами ЄС у частині транспортування та зберігання природного газу в українських ПСГ
Схвалення Концепції впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності (створення Фонду енергоефективності)	- надання коштів для компенсації витрат на термомодернізацію будівель за затвердженими проектами; - робота програма “теплі кредити” та видача кредитів.		Удосконалення підзаконних нормативно-правових актів для забезпечення ефективного функціонування ринку природного газу в частині покращення системи оподаткування видобутку вуглеводнів
Ухвала ряду законодавчих ініціатив (Закон “Про Національну комісію, Закон “Про внесення зміни до Закону “Про ринок природного газу”, проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України	- державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг”; - скасування норми про створення постачальниками страхового запасу природного газу в обсязі 50% обсягу поставки; - упорядкування системи надходження та використання коштів із рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату; - позитивний вплив на процес реформування енергетичного сектору		Робота ПАТ “Укртрансгаз” та ДП НЕК “Укренерго” в частині інтеграції українських енергетичних мереж з ENTSO-G (газ) та ENTSO-E (електроенергія)

Джерело: удосконалено автором

Газовий ринок України продовжив розвиватися за умов подальшої інтеграції. Водночас, у частині підвищення рівня власного видобутку не приніс газовидобувним підприємствам очікуваного поліпшення.

Попри ряд позитивних подій, Україні варто не зупинятися на досягнутому та й надалі зміцнювати власні позиції у спосіб: запровадження стимулів для газовидобувних компаній шляхом застосування привабливого податкового режиму; подальшої участі у регіональних газових проектах, зокрема об'єднанні ГТС України та Польщі; (узгодження з ЄС механізму ефективного використання газопроводів та ПСГ України тощо.

Скорочення обсягів видобутку нафти та значна залежність від імпорту нафтопродуктів стали одними з основних негативних результатів функціонування ринку нафти та нафтопродуктів. Досі не можливо говорити про потенціал зростання видобутку нафти, оскільки немає значних інвестицій у геологорозвідку та не відбувається інтенсифікація видобутку вуглеводнів.

Зношена технічна та морально застаріла база НПЗ, висока собівартість виробництва, неврегульованість питань власності – це все призвело в різні роки до зупинки частини НПЗ. До того ж, через конфлікт між Росією та Білоруссю у питанні скорочення поставок нафти, у найближчому майбутньому для України може виникнути потреба диверсифікації постачань нафтопродуктів.

Водночас, очевидними стали певні позитивні зміни, запроваджене зниження рентних ставок, що дозволить наростити видобуток нафти, збільшити інвестиції у розвідку та застосування нових технологій видобутку, підвищити привабливість галузі, тим самим покращити показник завантаження українських НПЗ, а також знизити імпорт нафтопродуктів.

Упродовж багатьох років вугільна галузь розглядалася як безальтернативна запорука енергетичної безпеки України, та з початком військових дій, які призвели до руйнування інфраструктури, пошкодження та знищення значної частини шахтного фонду, робота вітчизняного вугільного сектору перебуває у критичному стані. Попри збільшення видобутку вугілля,

говорити про повернення на докризовий рівень у найближчій перспективі навряд чи можливо.

Відсутність саме системного підходу до реалізації державної політики в цьому секторі є однією з головних причин його незадовільного стану. Пріоритетом державної політики в секторі вугільної промисловості повинно бути підвищення його ефективності та конкурентоспроможності, а не екстенсивне збільшення обсягів збиткового виробництва та створення постійних бар'єрів для імпорту. Досягти цього можливо шляхом: реформування вугільної галузі; допуску на внутрішній вугільний ринок імпортерів; здійснення поступової ліквідації збиткових шахт; створення сприятливих інвестиційних умов для приватизації шахт; запровадження електронної біржової форми торгівлі вугільною продукцією та ін.

У подальшому гірничодобувна галузь і енергетичний сектор України в цілому має розвиватися, орієнтуючись на впровадження заходів з енергоефективності та енергозбереження та розвиток і традиційного сектору енергетики, і відновлювальних джерел енергії. У своїх рішеннях та кроках країна має діяти на випередження.

Висновки до розділу 2

1. Сьогодні для України дуже важливим етапом входження до світового економічного простору є забезпечення сталого розвитку паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), від стану якого залежать ступінь економічної незалежності України, швидкість її виходу з кризи та національна безпека в цілому. Внутрішнє, неефективне споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) підвищує рівень залежності й призводить до проблеми енергетичної безпеки України за рівнем імпортозалежності (51 %) при потенціалі енергозбереження (до 48 %).

Найбільшими газовидобувачами поряд з ПАТ «Укргазвидобування»,

ПрАТ «Нафтогазвидобування» та ПАТ «Укрнафта» у 2016 р., як і у 2015 р., стали ТОВ «Еско-Північ», ЗАТ «ДК “Укрнафтобуріння”», ПрАТ «Природні ресурси», ТОВ «КУБ-Газ», СП «Полтавська ГНК», ПрАТ «Девон», ТОВ «Перша українська газонафтова компанія» та ПрАТ «Укргазвидобуток», на які разом припало 1,865 млрд м³ видобутку природного газу. Аналіз показує, що в Україні існують певні ресурси, які можуть зробити її енергонезалежною. Основним видом палива, яким Україна може забезпечити свої потреби, є вугілля.

2. На найближчу перспективу існує низка ризиків, що можуть суттєво зменшити можливості підприємств здійснювати ефективну діяльність, а саме: погіршення фінансового становища підприємств унаслідок поступового уповільнення динаміки економічних процесів (за результатами 2012 р. обсяг промислового виробництва зменшився на 0,5 % до відповідного періоду попереднього року, обсяг валової продукції добувної галузі – на 1,9 %); погіршення доступності кредитних ресурсів для реального сектору економіки (високі ставки кредитів та умови доступу до їх отримання) через загострення ситуації у фінансово-банківській сфері держави.

Також існують проблеми неврегульованості питань корпоративного управління, недотримання прав міноритарних акціонерів щодо участі в управлінні та отриманні достовірної інформації про діяльність акціонерного товариства, розподіленні дивідендів за підсумками діяльності товариств та неможливості перевірити правдивість цієї інформації, а відтак – впливати на формування інвестиційної стратегії підприємств; збереження проблеми несприятливого інвестиційного клімату як інтегральної характеристики, що має недосконалу інституційно-правову базу, нерозвинений фондовий ринок, нестійкість фінансово-кредитної системи, надмірний податковий тиск, неефективне використання амортизаційних відрахувань, неефективність регуляторної діяльності, низький рівень захисту прав приватних інвесторів, високий рівень корупції у сфері інвестиційної діяльності тощо. Важливою проблемою для всіх галузей паливної промисловості є впровадження новітніх

технологій видобутку й переробки палива. Втім, потенціал щодо розвитку галузі в Україні є.

3. Для вирішення проблем, які виникли в гірничій галузі України, запропоновано модель нової енергетичної стратегії України, якою передбачено здійснення реформи енергетики та реалізації програми енергоефективності в межах визначеного вектора розвитку, завдяки чому виведення енергетичного комплексу на більш прогресивний, якісний, принципово новий рівень розвитку.

Для стабільного розвитку галузі, підвищення інвестиційної привабливості країни необхідно впровадити стимулюючий фіскальний режим дерегуляції галузі, а також розробити та втілити чіткі й прозорі правила надрокористування для всіх гравців.

Ефективність упровадження інноваційної стратегії розвитку гірничодобувної галузі може бути забезпечена лише при достатньому рівні інвестування. Для виявлення тенденцій інвестування розвитку галузі необхідно використовувати методи прогнозування при середньому темпі зростання та авторегресійну модель, що відображає часові зміни

Реструктуризація гірничодобувної галузі є необхідною умовою для забезпечення зростання економіки України. Реструктуризація – це зіткнення інституціональних, організаційних, економічних, соціальних і природоохоронних заходів. На всі ці заходи необхідні зовнішні інвестиції, а для цього необхідно створити привабливий інвестиційний клімат. Для вирішення цієї проблеми на законодавчому рівні необхідно зняти відповідні бар'єри для розвитку державно-приватного партнерства та інвестиційного стимулювання. Українська нормативна база потребує вдосконалення, зокрема внесення змін до Закону України «Про державно-приватне партнерство» та прийняття Закону України «Про венчурні фонди», які могли би сприяти розвитку галузі, а саме зняти проблеми фінансування.

У подальшому гірничодобувна галузь і енергетичний сектор України в цілому мають розвиватися, орієнтуючись на впровадження заходів з

енергоефективності та енергозбереження й розвиток і традиційного сектору енергетики, і відновлювальних джерел енергії. У своїх рішеннях та кроках країна має діяти на випередження.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Паливно-енергетична сировина. URL : <http://geo.gov.ua/old/storinka/palyvno-energetychna-syrovyna>
2. Основні положення енергетичних стратегій та програм Європейського Союзу щодо розвитку енергетичної сфери в умовах формування загальноєвропейського ринку електроенергії. Київ. 2017. URL : <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/2.-Energetychni-Strategiyi-YES.pdf>
3. BP Statistical Review of World Energy June 2016. URL : <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>
4. Дубовик С.Ф. Державне управління вугільною промисловістю у перехідній економіці. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. наук з держ. упр-я. Київ 1999. URL : http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Avtoreferat/33c12db4-c716-4f9d-ba53-37fb8cd66204.pdf
5. Євростат. URL : <http://ec.europa.eu/eurostat>
6. Нефть, газ и уголь. Обеспечение эффективного и ответственного использования ископаемых видов топлива. URL : <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/oil-gas-and-coal>
7. Уголь и другие твердые виды топлива. URL : <https://ec.europa.eu/energy/node/97>
8. Сланцевый газ. URL : <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/oil-gas-and-coal/shale-gas>
9. Энергетическая стратегия 2020 года. URL : <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2020->

energy-strategy

10. 2030 Энергетическая стратегия. URL : <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2030-energy-strategy>

11. 2050 Энергетическая стратегия. URL : <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2050-energy-strategy>

12. Энергетическая стратегия и энергетический союз. URL : <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union>

13. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. Статистична інформація. URL : <http://mpe.kmu.gov.ua>

14. Державна фіскальна служба України. Митна статистика. URL : <http://sfs.gov.ua/ms/>

15. Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020". Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

16. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. Розпорядження КМУ від 24 липня 2013 р. № 1071-р. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>

17. Коваленко М. О. Стан і перспективи розвитку гірничої промисловості України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки* : зб. наук. пр. Херсон, 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 170–172. (0,37 д. а.) (*Index Copernicus*)

18. Нова енергетична стратегія України до 2035 року: «Безпека, енергоефективність, Конкурентоспроможність». URL : <http://kompek.rada.gov.ua/uploads/documents/29841.pdf>

19. Омельченко В. Стратегія розвитку вугільної галузі України у розрізі глобальних тенденцій світової енергетики. URL : <https://dtek.com/content/files/volodymyr-omelchenko.pdf>

20. Підготовка змін до Енергетичної стратегії України на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071-р. URL :

http://bioenergy.in.ua/media/filer_public/5b/59/5b597caa-8287-4e6b-9b67-a60f42cb0208/swotenergetichnoyi_strategiyi.pdf

21. Шацька З.Я., Ганзюк Т.Д. Шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств гірничодобувної промисловості в сучасних умовах. *Економіка та управління підприємствами. Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 10. С. 158-161.

22. Ковальчук В. А., Короткий В. Ю. Перспективи та ризики гірничорудної галузі України в контексті сталого розвитку. *БІЗНЕСІНФОРМ. Економіка промисловості*. 2013. № 8. с. 155-160.

23. Паливна промисловість України. URL : <http://zno.academia.in.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=2524&chapterid=573>

24. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Гірнич_промисловість

25. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>

26. Фактори сталого розвитку в гірничодобувній промисловості URL : <http://isdc.com.ua/wp-content/uploads/2016/10/5.pdf>

27. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. URL : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245270255&cat_id=245030702

28. Бондар-Підгурська О.В. Науково-методичні аспекти інноваційного розвитку гірничодобувної промисловості в контексті сталого зростання. *Науковий вісник НГУ*. 2014. № 1. С. 143-152.

29. ТОП-20 цікавих фактів про нафту та газ. URL : <http://www.nrv.org.ua/топ-20-цікавих-фактів-про-нафту-та-газ/>

30. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. URL : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245270255&cat_id=245030702

31. Сторчак С.. Перспективи розвитку гірничорудної промисловості

України. URL : www.kmu.gov.ua/document/14325176/PerspektivyRuda.doc

32. Тенденції розвитку гірничодобувної галузі. 2016. URL : <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/energy-and-resources/articles/tracking-the-trends-2016.html>

33. Звіт ІПВГ 2016. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. URL : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245278203&cat_id=35109

34. Голян В. Чому більше ренти за газ, нафту і бурштин має надходити до місцевих бюджетів?. URL : <https://news.finance.ua/ua/news-/422329/vasyl-golyan-chomu-bilshe-renty-za-gaz-naftu-i-burshtyn-maye-nadhodyty-do-mistsevyh-byudzhativ>

35. Слюсаренко. К. В. Сучасний фінансовий стан та тенденції розвитку підприємств гірничодобувної галузі України : зб. наук. праць. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. Том 13. С. 380-388.

36. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України: науково-аналітичні розробки. URL : www.niss.gov.ua

37. Чернявський А.В., Якобюк Д.В. Інформаційно-аналітичні засоби моніторингу енергоефективності об'єктів нафтодобувної галузі. *Енергетика: економіка, технології, екологія*. 2014. №2. С. 106-111.

38. Енергетична галузь України : підсумки 2016 року. Центр Разумкова. К.: Видавництво "Заповіт". 2017. 164 с. URL : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_ENERGY-FINAL.pdf

39. Афанасьєва М.Г. Стратегія забезпечення стабільного економічного розвитку залізорудної галузі України. дис. к.е.н. спец. 08.00.03. Кривий Ріг. 2015. 220 с.

40. Про основи національної безпеки України. Закон України №964-IV від 19.06.2003. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

41. Джумагельдієва Г.Д. Хозяйственно-правовое обеспечение оптимизации добычи угля. *Вісник Донецького національного університету*.

Серія В: Економіка і право. 2011. №2. С. 239-243.

42. Андріанова І.І. Економічний аналіз енерго- і ресурсозберігаючих інновацій для теплової енергетики. *Актуальні проблеми економіки.* 2010. №12. С. 33-45.

43. Нафтогаз України. URL : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf?Open>

44. Энергобизнес: Еженедельный информационно-аналитический журнал. 2017. №4 (995). URL : <http://www.e-b.com.ua/search/?t=energo&g=996>

45. Маркевич К. Сотня найбільших: монополісти утримують позиції. *Вісник. Рейтинг.* 2016. №5-6. С. 22-24.

46. УкрГазВидобування. URL : <http://ugv.com.ua/uk/page/vidobutok-ukrgazvidobuvanna-za-sicen-traven-2018-roku-63-mlrd-kub-m>

47. Законодавчі ініціативи 2015 року. Енергетична галузь України: підсумки 2015 року. Центр Разумкова. 2016. URL : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_ener_gal_pidsumky_2015.pdf

48. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо забезпечення внутрішніх потреб населення України в природному газі). Проект Закону від 29 листопада 2016 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60612.

49. Голян В. Чому більше ренти за газ, нафту і бурштин має надходити до місцевих бюджетів?. URL : <https://news.finance.ua/ua/news/-/422329/vasyl-golyan-chomu-bilshe-renty-za-gaz-naftu-i-burshtyn-maye-nadhodyty-do-mistsevyh-byudzhativ>

50. Федулова Л.І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України. *Економіка України.* 2013. № 4. С. 15-23.

51. Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2017р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/103-2017-%D1%80>.

52. Коваленко М. О. Особливості функціонування та розвитку гірничодобувної галузі України. *Актуальні аспекти механізму модернізації*

економіки та фінансової системи країни : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 7 березня 2018 р.). Запоріжжя : Запорізька державна інженерна академія, 2018. С. 62–64.

53. Про схвалення концепції Енергетичної стратегії України на період до 2035 року. Розпорядження КМ України. Проект від 10.12.2015 р. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1987.html

54. Про схвалення Концепції реформування та розвитку вугільної промисловості на період до 2020 року. Розпорядження КМ України від 24 травня 2017 р. № 733-р. URL : <https://docs.dtkk.ua/doc/1095.11285.0>

55. Концепція Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на 2015- 2020 роки. URL : <http://reaplast.blogspot.com/2015/10/2015-2020.html>

56. Про виробничо-технічну та економічну діяльність вугільної промисловості України за січень — вересень 2017 року. URL : <http://frupek.org.ua/567-про-виробничо-технічну-та-економічну-9.html>

57. Уряд Гройсмана розв'язує старі проблеми вугільної галузі. URL : https://gazeta.ua/articles/economics/_uryad-grojsmana-rozvyazuye-stari-problemi-vugilnoyi-galuzi/847798

58. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та європейським союзом в 2016 році. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/zviti-pro-vikonannya/zvit-pro-assotsiatsiyu-2016.pdf>

59. Українська енергетика. У DiXi Group підготували відео про звіт ЕІТІ. URL : <https://ua-energy.org/uk/posts/u-dixi-group-pidhotuvaly-video-pro-zvit-eiti>

60. Порядок забезпечення прозорості у видобувних галузях. затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1039. 2015. 37 с.

61. Горняковская Т. Створення Енергетичного союзу ЄС: перспективи

для ринку газу України. 39 с. URL : https://docplayer.net/82123514-Stvorennya-energetichnogo-soyuzu-ies-perspektivi-dlya-rinku-gazu-ukrayini-mirana_888.html

62. Надзвичайний стан в енергетиці вступає у дію: що це значить. URL : <https://ukranews.com/ua/news/479500-nadzvychnyyu-stand-v-energetytsi-vstupaye-u-diyu-shho-ce-znachyt>

63. Коваленко М. О. Аналіз факторів впливу на функціонування і управління в гірничодобувній промисловості. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти* : зб. наук. пр. Дніпро : НМетАУ, 2018. С. 106–107.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ

3.1. Науково-практичний підхід до аналізу функціонування і розвитку гірничої галузі

Гірничодобувна галузь входить до складу промислових галузей України, поряд з такими галузями, як [1, 2]:

- переробна промисловість;
- постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря;
- водопостачання, каналізація та поводження з відходами.

На відміну від всіх інших галузей України, гірничодобувна галузь має певні специфічні особливості, як притаманні тільки їй:

1. По-перше, продуктова орієнтація галузі виключно на проміжне споживання, а не на кінцевий попит. Тобто, переважний обсяг продукції даної галузі використовується в процесі суспільного виробництва іншими галузями економіки. Так, за даними 2016 р. частка проміжного споживання в загальному обсязі спожитої продукції гірничодобувної галузі, за винятком чистого експорту, складала 89,9%, з яких [1, 3, 4]:

- добування кам'яного та бурого вугілля – частка проміжного споживання дорівнювала 95,6% з загального обсягу спожитого в Україні вугілля;
- добування сирої нафти та природного газу – 83,9%;
- добування металевих руд – 96,9%.

У 2015 р. відповідна частка проміжного споживання по галузі складала 92,8%. Будучи, таким чином, сировинною базою для інших вітчизняних галузей, гірничодобувна промисловість ставить їх в залежний стан від результатів своєї господарської діяльності, ритмічності виробництва тощо. В

свою чергу, ринок її кінцевих споживачів є дуже обмеженим та в 2016 р. складався з домашніх господарств (4,8%), сектору державного управління (3,8%) та збільшенні запасів матеріальних оборотних активів галузі на 1,5%;

2. По-друге, гірничодобувна галузь – це єдина в Україні галузь, де проміжне споживання перевищує за обсягами наявні виробничі потужності з видобутку природних ресурсів [4]. З урахуванням кінцевого споживання та валового нагромадження капіталу, диспропорція в обсягах попиту та пропозиції стає ще більшою та покривається імпортом. Так, за даними 2016 р. загальний річний обсяг спожитої продукції гірничодобувної галузі, з урахуванням експорту, дорівнював 384643 млн. грн., з яких 291470 млн. грн. складало проміжне споживання. В той же час, сукупний обсяг власного виробництва дорівнював тільки 253770 млн. грн., та не покривав навіть проміжного споживання. Нестача продукції гірничодобувної промисловості компенсувалась імпортом в обсязі 130873 млн. грн. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Обсяги використання продукції гірничодобувної галузі за даними 2016 р.

Галузь	Проміжне споживання, млн. грн.	Кінцеве споживання та валове нагромадження капіталу, млн. грн.	Експорт, млн. грн.	Імпорт, млн. грн.	Всього використано, млн. грн.
Гірничодобувна, в тому числі:	291470	32873	60300	130873	253770
добування кам'яного та бурого вугілля	81202	3755	1107	43423	42641
добування сирової нафти та природного газу	139666	26864	2966	76344	93152
добування металевих руд	70602	2254	56227	11106	117977

Джерело: складено автором за даними [4]

Як видно з табл. 3.1, власні потреби економіки в сировині за даними 2016 р. забезпечували лише підприємства з добування металевих руд, де експорт переважав імпорт на 45121 млн. грн. В той же час, обсяг імпорту вугілля, що становив 43423 млн. грн., перевищував власне виробництво на суму в 42641 млн. грн. Аналогічна ситуація мала місце з видобутком нафти

та природного газу: потреби економіки компенсувались за рахунок імпорту в обсязі 76344 млн. грн. при власному виробництві на суму 93152 млн. грн.

Таким чином, специфічність та унікальність гірничодобувної галузі для економіки України пов'язана з залежністю інших галузей від результатів її виробничої діяльності та високою вразливістю від економічної та політичної кон'юнктури на зовнішніх ринках [5-7]. Вказані фактори обумовлюють актуальність даного дослідження з розробки науково-практичного підходу до аналізу функціонування і розвитку гірничодобувної галузі.

До найбільших споживачів продукції добувної промисловості на внутрішньому ринку належать: переробна промисловість, частка якої у проміжному споживанні складала 51,91%; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 26,81%; транспорт – 8,78% [4, 8].

В розрізі різних видів сировини структура проміжного споживання буде відрізнятися:

– добування кам'яного та бурого вугілля – основним споживачем є галузь з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (51,50%) та переробна промисловість (44,46%);

– добування сирової нафти та природного газу – найбільшими споживачами є переробна промисловість (46,03%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (25,92%) та транспорт (15,89%);

– добування металевих руд – переробна промисловість (72,10%) та будівництво (10,19%).

Таким чином, аналіз макроекономічних зв'язків засвідчив, що результати господарської діяльності гірничодобувної галузі суттєво залежать від попиту з боку трьох галузей економіки України.

З іншої сторони, залежність переробної промисловості від гірничодобувної є значно нижчою. Переробна промисловість у 2016 р. спожила продукції інших галузей в обсязі 1167315 млн. грн., де частка гірничодобувної галузі склала лише 12,96%.

Галузь постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря спожила продукції інших галузей в обсязі 190605 млн. грн., з якої частка продукції гірничодобувної галузі склала 41,00%. Це свідчить про високу залежність цієї галузі від сировини.

На транспорті споживання продукції інших галузей дорівнювало 185193 млн. грн., з яких 13,82% складала продукція гірничодобувної галузі.

Враховання всіх наявних міжгалузевих зв'язків при плануванні розвитку гірничодобувної галузі можливе за умови використання міжгалузевої балансової моделі Леонт'єва [9, 10]. Також дана модель дозволяє враховувати в розрахунках всі складові кінцевого попиту, зокрема, імпорт, частка якого складала 51,57% від спожитого у 2016 р. обсягу продукції гірничодобувної галузі [11, 12].

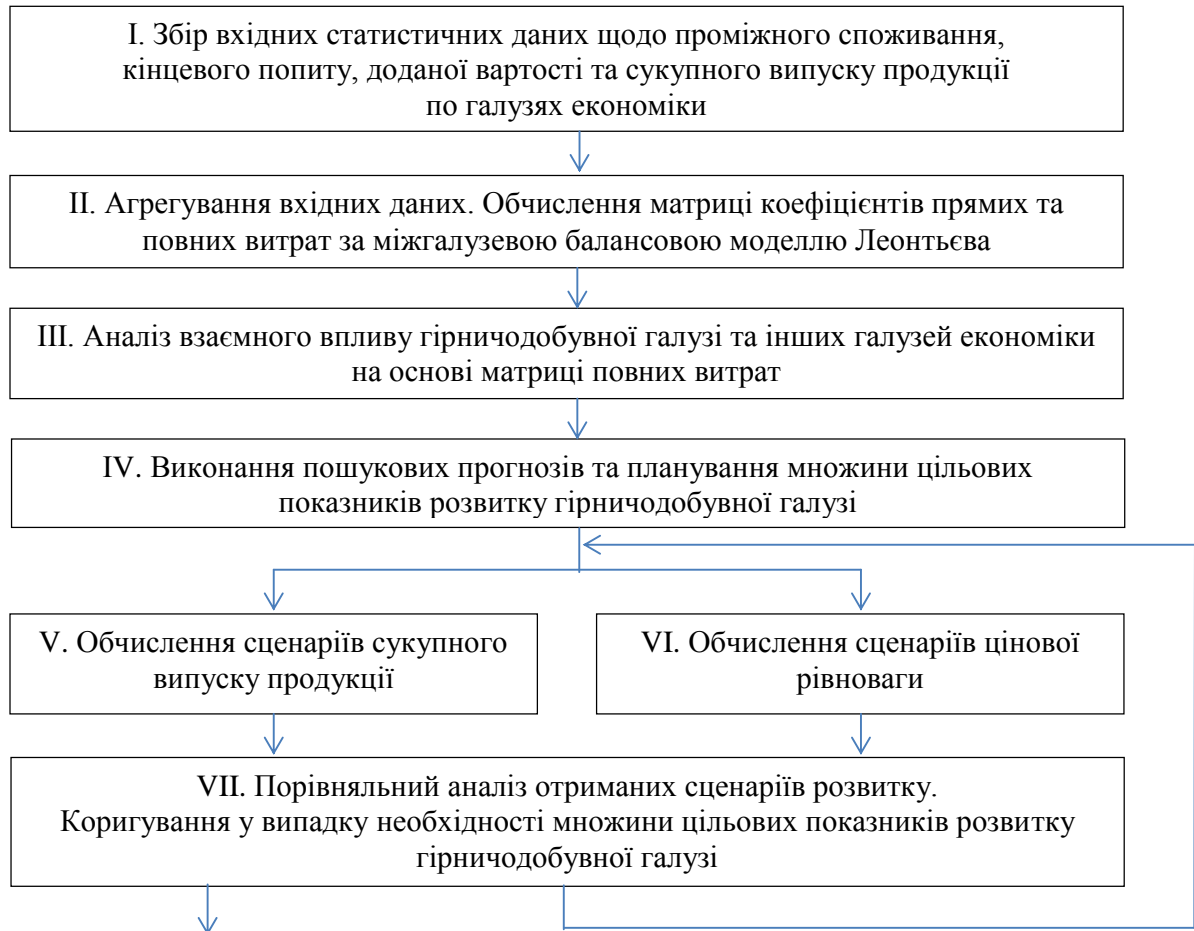
Джерелами вхідних даних для побудови міжгалузевої балансової моделі є комплекс таблиць «Витрати-випуск», як складової національних рахунків, що публікуються у відкритому доступі Державною службою статистики України [4]. Вказані таблиці містять дані про проміжний попит галузей протягом звітного періоду, елементи галузевого кінцевого попиту, доданої вартості та сукупного випуску продукції. Це дозволяє використовувати балансову модель Леонт'єва для вирішення наступних актуальних задач [9, 10, 13]:

- розробляти сценарії розвитку гірничодобувної галузі на основі прогнозної зміни кінцевого попиту на продукцію основних галузей-споживачів;

- з метою планового скорочення залежності гірничодобувної галузі від зовнішніх ринків шляхом зменшення обсягів імпорту продукції, обчислювати, який вплив це буде мати на економіку України в цілому;

- на основі аналізу частки доданої вартості гірничодобувної галузі розробляти сценарії цінової рівноваги, що враховують зміну цінової політики підприємств добувної промисловості та їхній вплив на продукцію інших галузей з урахуванням ефекту розповсюдження.

Враховуючи все вищесказане, науково-практичний підхід до аналізу функціонування і розвитку гірничодобувної галузі, з урахуванням сучасного досвіду [14-18], може бути представлений у вигляді, як показано (рис. 3.1).

Джерело: удосконалення автором

Рис. 3.1. Науково-методичний підхід до аналізу функціонування й розвитку гірничодобувної галузі

Агрегування вхідних даних на другому етапі наведеного вище науково-практичного підходу пропонується виконувати з метою зменшення розмірності вхідних даних та спрощення подальшої аналітичної обробки. Так, станом на початок 2017 р. з 19 галузей народного господарства тільки 10 галузей давали більше 3% річного обсягу валового внутрішнього продукту і тільки 6 галузей – більше 5% ВВП. Причому, тільки переробна галузь, сільське господарство та оптова і роздрібна торгівля виробляли майже 45%

ВВП країни. Частка гірничодобувної галузі складала 6,51%.

Дослідження статистичних таблиць «Витрати-випуск» [4] по рядках виконується за допомогою основного рівняння міжгалузевої моделі Леонт'єва [9, 10], що має вигляд:

$$X = AX + F, \quad (3.1)$$

де X – вектор-колонка сукупних обсягів випуску продукції по галузях; A – квадратна матриця коефіцієнтів прямих витрат, розмірність якої дорівнює агрегованій кількості галузей; F – вектор-колонка кінцевого попиту на продукцію кожної галузі.

Структура міжгалузевих зв'язків задається в моделі (3.1) за допомогою матриці коефіцієнтів прямих витрат, яка обчислюється на основі вхідних даних.

При подальшому застосуванні моделі для обчислення планових показників розвитку на короткостроковий, або середньостроковий період, коефіцієнти прямих витрат вважають сталими. Обґрунтуванням даного припущення є інерційність процесів, що відбуваються в реальній економіці. Розрахунок коефіцієнтів прямих витрат виконується за формулою:

$$a_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_j}, \quad (3.2)$$

де X_{ij} ($i, j = 1, 2, \dots, n$) – обсяг проміжного споживання продукції i -ої галузі j -ою галуззю; X_j – сукупний випуск продукції j -ої галузі, що включає проміжне споживання та додану вартість; a_{ij} – коефіцієнт прямих витрат.

В матричному рівнянні (3.1) невідомим показником є вектор-колонка сукупних випусків продукції для кожної галузі X . Він знаходиться шляхом наступних перетворень:

$$X = \begin{pmatrix} -A \\ I \end{pmatrix} F \rightarrow X = BF, \quad (3.3)$$

де I – одинична матриця; B – матриця повних витрат.

Коефіцієнти матриці повних витрат b_{ij} показують необхідний обсяг випуску продукції i -ої галузі, який забезпечить зростання кінцевого попиту j -ої галузі на одиницю.

За допомогою рівняння (3.3) ми маємо можливість розробляти сценарії економічного зростання, вивчаючи взаємний вплив гірничодобувної галузі на економіку України і навпаки. На вхід рівняння подаються результати пошукового прогнозу кінцевого попиту по галузях, на виході – отримуємо рівноважний сукупний випуск продукції. Також ми маємо можливість вивчати вплив чистого експорту на цільовий показник.

Дослідження статистичних таблиць «Витрати-випуск» по колонках виконується за допомогою іншого рівняння міжгалузевої моделі [9, 13]:

$$P = A^T P + V, \quad (3.4)$$

де P – вектор-колонка індексів цін по галузях, відносно базового рівня; A^T – транспонована матриця коефіцієнтів прямих витрат; V – вектор-колонка часток доданої вартості по кожній галузі.

В даному рівнянні невідомим показником є вектор-колонка індексів цін по галузях P . Для його знаходження використовують вираження:

$$P = \begin{pmatrix} -A^T \\ I \end{pmatrix} V \rightarrow P = B^T V, \quad (3.5)$$

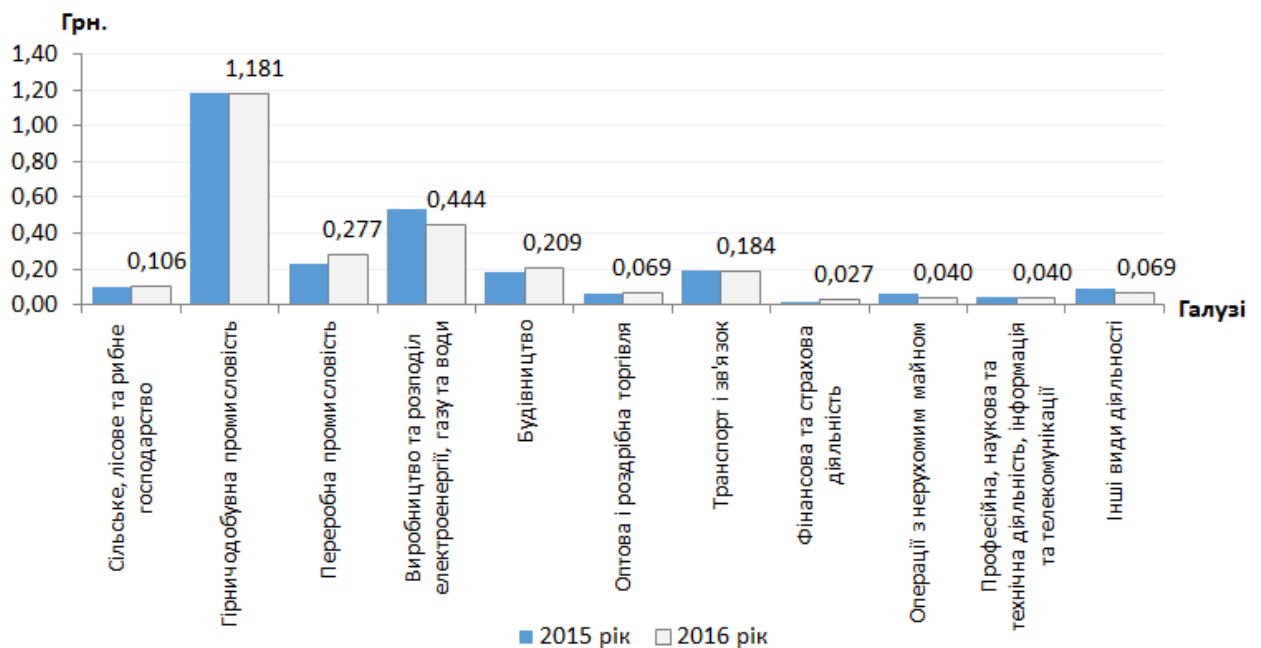
де B^T – транспонована матриця повних витрат.

За допомогою рівняння (3.5) вивчається ефект цінового розповсюдження при зміні доданої вартості окремих галузей. В нашому випадку ми маємо можливість досліджувати, яким чином зміна індексу цін у

гірничодобувній галузі вплине на цінову динаміку інших галузей і навпаки. Факторний та цільовий показники, в даному випадку, пов'язані між собою транспонованою матрицею повних витрат.

В рамках даного дослідження, відповідно до третього етапу розробленого науково-практичного підходу, рис. 3.1, було проведено аналіз взаємного впливу гірничодобувної галузі та інших галузей економіки на основі розрахованої матриці повних витрат, додаток Д. Причому, окремого розгляду потребують рядок та колонка матриці B , що відповідають гірничодобувній галузі.

На рисунку 3.2 зображено гістограму, що характеризує динаміку значень обчислених коефіцієнтів повних витрат за 2015-2016 роки, які відповідають рядку гірничодобувної галузі:

Джерело: удосконалення автором

Рис. 3.2. Залежність обсягу випуску гірничодобувної галузі від зміни кінцевого попиту на продукцію інших галузей за даними 2015-2016 р.

Коефіцієнти повних витрат, що зображені на рис. 3.2 показують, на скільки грн. зростає випуск продукції гірничодобувної галузі, якщо кінцевий попит іншої відповідної галузі зростає на 1 грн. Вказаний взаємозв'язок

проявляється за рахунок проміжного споживання продукції одних галузей іншими на етапі виробничої діяльності. Найбільше значення має коефіцієнт повних витрат саме для гірничодобувної галузі. Це означає, що для збільшення її кінцевого випуску на 1 грн., необхідно додатково виробити продукції на суму 1,181 грн. З них 0,181 грн. будуть спожиті в процесі виробництва самою галуззю.

Вивчаючи вплив інших галузей на обсяг випуску гірничодобувної галузі за даними 2016 р., слід відмітити наступні особливості:

– виробництво та розподіл електроенергії, газу та води – якщо дана галузь збільшує виробництво кінцевого продукту на 1 грн., то гірничодобувна промисловість також повинна буде нарощувати сукупний випуск на 0,444 грн. за інших рівних умов, щоб задовольнити потреби додаткового проміжного попиту. Таким чином, економічний підйом в галузі з виробництва та розподілу електроенергії, газу та води буде автоматично стимулювати зростання виробництва в добувній промисловості і навпаки;

– переробна промисловість також має значний вплив на гірничодобувну галузь. Відповідний коефіцієнт повних витрат дорівнює 0,277 грн.;

– будівництво (0,209 грн.) та транспортна галузь (0,184 грн.) характеризуються майже однаковим впливом на розвиток добувної промисловості.

В розрізі окремих видів виробництв добувної промисловості вплив зазначених галузей, за даними матриці повних витрат, набуває вигляду, як показано в табл. 3.2. Як видно з представлених результатів розрахунків, добування вугілля найбільше стимулюється зростанням виробництва та розподілу електроенергії, газу та води, а також переробною промисловістю; добування нафти та газу – зростанням випуску тих самих галузей та транспорту; добування металевих руд – збільшенням обсягів будівництва та переробною промисловістю тощо. Таким чином, економічне зростання цих галузей буде автоматично призводити до підвищення попиту на продукцію

добувної промисловості на етапі виробничого споживання і навпаки. Тому планування розвитку гірничодобувної галузі повинно враховувати наявні тенденції по інших секторах економіки.

Таблиця 3.2

Залежність обсягу випуску гірничодобувної галузі від зміни кінцевого попиту на продукцію інших галузей на 1 грн. за даними 2016 р.

Галузь	Переробна промисловість, грн.	Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води, грн.	Будівництво, грн.	Транспорт, грн.
Гірничодобувна, в тому числі:	0,277	0,444	0,209	0,184
добування кам'яного та бурого вугілля	0,076	0,207	0,048	0,032
добування сирової нафти та природного газу	0,123	0,203	0,079	0,115
добування металевих руд	0,075	0,025	0,081	0,031

Джерело: удосконалення автором

Найменший вплив на розвиток добувної промисловості здійснюється такими галузями, як: фінансова та страхова діяльність; професійна, наукова діяльність та телекомунікації; операції з нерухомим майном.

Також рис. 3.2 дозволяє оцінити динаміку, яка відбувалась в залежності випуску продукції гірничодобувної промисловості від інших галузей економіки протягом 2015-2016 років. Порівнюючи значення коефіцієнтів повних витрат, можна відмітити такі найбільш суттєві зміни:

1. Гірничодобувна галузь збільшила залежність від проміжного споживання своєї продукції переробною промисловістю з 0,225 грн. до 0,277 грн. та будівництва з 0,225 грн. до 0,277 грн. від зміни кінцевого попиту на 1 грн. Вказані зміни могли відбуватись за рахунок наступних факторів, або їхнього поєднання:

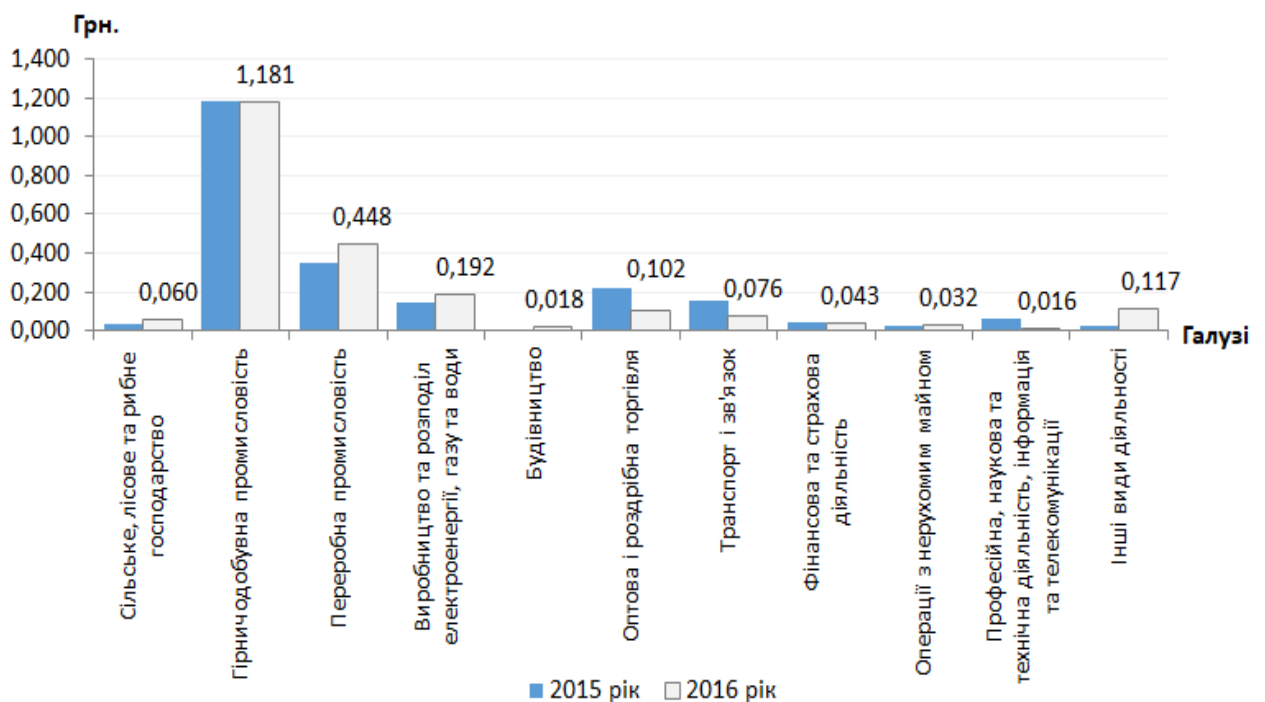
– структурні зрушення в товарному портфелі вказаних галузей в бік більш енергоємної та ресурсоємної продукції;

- поступове заміщення одних технологій виробництва іншими;
- зростання цін на продукцію добувної промисловості.

Незважаючи на причини розглянутого явища, для переробної промисловості та будівництва вказана тенденція є негативною.

2. Галузь з виробництва та розподілу електроенергії, газу та води зменшила свою залежність від гірничодобувної промисловості з 0,538 грн. до 0,444 грн. на 1 грн. зростання кінцевого попиту, що в масштабах всієї економіки є позитивним.

Таким чином, ми провели аналіз впливу розвитку всіх галузей економіки на гірничодобувну промисловість за рахунок проміжного споживання. З іншої сторони, гірничодобувна галузь також має зворотній вплив на розвиток інших секторів економіки, споживаючи їхню продукцію в процесі господарської діяльності. Для визначення цього впливу необхідно виконати аналіз колонки матриці повних витрат, що відповідає досліджуваній галузі (рис. 3.3).

Джерело: удосконалення автором

Рис. 3.3. Залежність обсягу випуску галузей економіки від зміни кінцевого попиту гірничодобувної галузі за даними 2015-2016 років

Зважаючи на окремі види виробництв гірничодобувної промисловості, доцільно також розглянути їхній вплив на динаміку розвитку інших галузей економіки. Результати цих розрахунків наведені в табл. 3.3 та були отримані за даними матриці повних витрат:

– переробна промисловість найбільше залежить від добування кам'яного та бурого вугілля. Зростання обсягу випуску останнього на 1 грн. призводить до збільшення випуску продукції переробної промисловості на 0,659 грн. за рахунок проміжного споживання на етапі виробництва. Також вона залежить від добування металевих руд (0,527 грн.) та нафти й природного газу (0,244 грн.);

Таблиця 3.3

Залежність обсягу випуску галузей економіки від зміни кінцевого попиту гірничодобувної галузі на 1 грн. за даними 2016 р.

Галузь	Переробна промисловість, грн.	Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води, грн.	Оптова і роздрібна торгівля, грн.
Гірничодобувна, в тому числі:	0,448	0,192	0,102
добування кам'яного та бурого вугілля	0,659	0,306	0,130
добування сирої нафти та природного газу	0,244	0,044	0,068
добування металевих руд	0,527	0,261	0,116

Джерело: удосконалення автором

– виробництво та розподіл електроенергії, газу та води – найбільше залежить від динаміки добування вугілля (0,306 грн.) та металевих руд (0,261 грн.);

– оптова і роздрібна торгівля – залежність даної галузі від добування корисних копалин є значно меншою, найбільший вплив на неї має видобуток вугілля (0,130 грн.) та металевих руд (0,116 грн.).

Таким чином, економічний розвиток гірничодобувної галузі буде

вагомим чином впливати на динаміку проміжного попиту на продукцію вказаних галузей в ході виробничого циклу. З табл. 3.1 видно, що частка імпорту від сукупного обсягу виробленої у 2016 р. гірничодобувною галуззю продукції складала $130873/253770 = 0,516$ (або 51,6%). Це означає, що в разі нарощування виробничих потужностей добувної промисловості з метою переорієнтації з імпорту на власне виробництво, економіка України отримає потужні стимули для зростання інших галузей. Питаннями стану, проблемами та перспективами розвитку добувної промисловості також займались й інші вітчизняні вчені [19-21].

Виконання пошукових прогнозів та планування множини цільових показників розвитку гірничодобувної галузі у четвертому блоці науково-практичного підходу, рис. 3.1, виконуються на основі матриці коефіцієнтів прямих витрат, обчисленої за даними 2016 р. В моделі міжгалузевого балансу вводиться припущення про сталість коефіцієнтів прямих витрат в короткостроковий, або середньостроковий період, за рахунок інерційності економічних процесів на макрорівні [9].

Обчислення відповідних сценаріїв економічного зростання у п'ятому блоці науково-практичного підходу, рис. 3.1, виконується за допомогою рівняння (3.3), а сценаріїв цінової рівноваги – рівняння (3.5).

Цінова рівновага досягається в результаті планової зміни частки доданої вартості обраної галузі. Додана вартість напряму залежить від середнього рівня цін на її продукцію. Якщо додана вартість гірничодобувної галузі зростає, відповідні виробничі витрати інших галузей, пов'язаних з проміжним споживанням продукції добувної промисловості, теж зростають і навпаки. Зростання виробничих витрат призводить до відповідного зростання цін для збереження планового рівня рентабельності. Таким чином, зміна цін лише на продукцію гірничодобувної галузі здатна вплинути на індекс цін в масштабі всієї економіки України. На сьогоднішній день особливо актуальним є питання з пошуку резервів можливого зниження цін на енергоносії. З цією метою в табл. 3.4 було проведено розрахунок частки

доданої вартості у галузевому обсязі випуску.

Таблиця 3.4

Структура таблиці «Витрати-випуск» за колонками, дані 2016 р.

Галузь	Галузеве проміжне споживання, млн. грн.	Галузева додана вартість, млн. грн.	Галузевий випуск продукції, млн. грн.	Частка доданої вартості у галузевому випуску
Сільське, лісове та рибне господарство	375868	279701	655569	42,7%
Гірничодобувна промисловість	122120	131650	253770	51,9%
Переробна промисловість	1167315	291471	1458786	20,0%
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	190605	82311	272916	30,2%
Будівництво	192870	47457	240327	19,7%
Оптова і роздрібна торгівля	327096	318075	645171	49,3%
Транспорт і зв'язок	185193	156745	341938	45,8%
Фінансова та страхова діяльність	42170	65445	107615	60,8%
Операції з нерухомим майном	62160	145984	208144	70,1%
Професійна, наукова та технічна діяльність, інформація та телекомунікації	85517	94282	179799	52,4%
Інші види діяльності	284152	410107	694259	59,1%
Разом за економікою України	3035066	2023228	5058294	40,0%

Джерело: складено автором за даними [1]

Середня частка доданої вартості за економікою в цілому, за даними 2016 р., складала 40,0%, в тому числі у гірничодобувній промисловості – 51,9%. Тобто, гірничодобувна промисловість має резерв до зниження цін на свою продукцію, зберігаючи частку доданої вартості на рівні, що перевищує середній по країні. Відповідний порівняльний аналіз структури доданої вартості вказує на те, що гірничодобувна промисловість має одну з найвищих по галузях економіки частку валового прибутку / змішаного доходу, яка складає 71,0% при середньому рівні 56,5% по економіці. В той же час, частка витрат на оплату праці найманих робітників у гірничодобувній галузі становила лише 30,1% за середнього по економіці рівні 43,2%. Таким чином, на сьогоднішній день гірничодобувна галузь характеризується високими цінами на свою продукцію, що дозволяє отримувати додаткову додану вартість, яка перевищує середній по економіці рівень; економією фонду заробітної плати, з метою зниження витрат та отримання більшого обсягу

змішаного доходу.

Узагальнюючи вищесказане, в даному розділі дістав подальшого розвитку науково-практичний підхід до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі, з урахуванням її орієнтації на ринок проміжного споживання, що дозволило встановити взаємний вплив даної галузі на інші галузі економіки. Виконання пошукового прогнозування, обчислення сценаріїв галузевого сукупного випуску продукції та цінової рівноваги, а також їхній порівняльний аналіз в рамках даного дослідження буде проведено нижче.

Як відомо з [16], в основі пошукового прогнозування є бажаний стан об'єкту дослідження з метою визначення шляхів його досягнення. Відповідно, бажаний стан гірничодобувної галузі визначається на основі пріоритетних напрямків державного регулювання.

3.2. Визначення пріоритетних напрямків державного регулювання в гірничодобувній галузі

Результати попереднього дослідження вказали на виняткову роль гірничодобувної галузі у забезпеченні умов, для ритмічного функціонування та розвитку інших галузей економіки України, особливо таких як: виробництва та розподілу електроенергії, газу та води; переробної промисловості, транспорту та будівництва [19, 20]. Будучи орієнтованою на ринок проміжного споживання, гірничодобувна галузь виробляє продукцію, що використовується в подальшому виробництві в якості сировини, матеріалів та напівфабрикатів. Таким чином, створення умов для забезпечення її економічного розвитку є вкрай актуальним завданням.

Статистика промисловості, до складу якої входить гірничодобувна галузь України, веде облік за такими видами підприємств, як [1]:

– добування кам'яного та бурого вугілля;

- добування сирової нафти та природного газу;
- добування металевих руд;
- інша добувна промисловість.

Економічний розвиток будь-якої галузі залежить від результатів господарської діяльності підприємств, які входять до її складу. В табл. 3.5 наведено статистичні дані щодо динаміки кількості підприємств добувної промисловості та розроблення кар'єрів протягом 2013-2015 років в розрізі видів економічної діяльності та розміру підприємств [1].

Таблиця 3.5

Динаміка кількості підприємств гірничодобувної галузі за їх розмірами та видами економічної діяльності за даними 2015-2017 років

Галузь	Рік	Кількість підприємств, од.			
		Разом	Великі	Середні	Малі
Гірничодобувна, в тому числі:	2015	1918	54	304	1560
	2016	1408	31	233	1144
	2017	1485	27	243	1215
добування кам'яного та бурого вугілля	2015	399	35	89	275
	2016	103	13	44	46
	2017	157	9	67	81
добування сирової нафти та природного газу	2015	119	5	19	95
	2016	110	4	19	87
	2017	115	4	20	91
добування металевих руд	2015	59	11	9	39
	2016	46	12	8	26
	2017	44	13	7	24
інша добувна промисловість	2015	1341	3	187	1151
	2016	1149	2	162	985
	2017	1169	1	149	1019

Джерело: складено автором за даними [1]

Слід зазначити, що значна кількість підприємств знаходиться на територіях Донецької та Луганської областей. Оскільки деякі райони цих областей на сьогоднішній день є тимчасово окупованими, з табл. 3.5 видно, що протягом 2015-2017 р. гірничодобувна галузь України втратила значний обсяг свого виробничого потенціалу. Так, скорочення загальної кількості підприємств склало $(1485/1918 - 1) * 100\% = -22,6\%$. Найбільші втрати мали

місце серед великих підприємств добувної промисловості, їхня чисельність скоротилась з 54 до 27 од., або на -50%; кількість середніх підприємств скоротилась на -20,1%, а малих – на -22,1%.

Якщо розглядати втрати за видами економічної діяльності, то найгірша ситуація склалась у виробництві кам'яного та бурого вугілля: загальна чисельність підприємств скоротилась на -60,7%, в тому числі за рахунок великих підприємств – на -74,3% [22, 23]. На другому місці знаходяться підприємства з добування металевих руд. Їхня кількість за рахунок середніх та малих підприємств зменшилась на -25,4%. Однак, це єдиний вид діяльності, де чисельність великих підприємств зросла з 11 до 13 од. Промислове добування сирої нафти та газу хоча й зберегло мінімальні втрати за загальною кількістю підприємств на рівні -3,4%, проте це відбулось, в першу чергу, за рахунок середнього та малого бізнесу; великі підприємства скоротили свою присутність на -20%. Інша добувна промисловість теж зазнала втрат на рівні -12,8%.

Розглянуті тенденції негативним чином вплинули на всю гірничодобувну галузь та економіку України в цілому. В табл. 3.6 наведені статистичні дані щодо динаміки обсягів реалізованої продукції підприємств галузі протягом 2015-2017 р. в порівняних цінах 2015 року.

Таблиця 3.6

**Динаміка обсягів реалізованої продукції гірничодобувної галузі
за 2015-2017 р. в порівняних цінах, млн. грн.**

Рік	Гірничодобувна галузь, млн. грн.	Обсяг реалізованої продукції в порівняних цінах, млн. грн.			
		Вугілля	Нафта та газ	Металеві руди	Інше
2015	185031,8	62868,6	40237,6	68432,6	13493,0
2016	140037,6	24565,1	42386,1	61934,9	11151,6
2017	118660,8	21125,1	41442,7	46198,0	9895,1
Середньорічний темп приросту, %	-19,9%	-42,0%	1,5%	-17,8%	-14,4%

Джерело: складено автором за даними [1]

Як видно з табл. 3.6, середньорічний темп приросту реалізованої продукції у добувній промисловості в порівняних цінах становив -19,9%. Вказані зміни відбулись за рахунок щорічного скорочення: видобутку вугілля на -42,0%; металевих руд – -17,8%; іншої добувної промисловості – -14,4%. Лише обсяг реалізації сирової нафти та природного газу мав додатні щорічні темпи приросту на рівні 1,5%. В таких умовах розробка стратегії для підвищення ефективності виробництва повинна спиратись на результати моніторингу та діагностики стану гірничодобувної галузі, з урахуванням видів економічної діяльності [24-27].

Державна статистична звітність містить у відкритому доступі агреговані дані про показники балансу підприємств гірничодобувної галузі та фінансові результати їхньої господарської діяльності [1]. Актив балансу представлений відомостями про обсяги необоротних та оборотних активів, причому, оборотні активи мають відповідну деталізацію; пасив балансу містить інформацію про власний капітал, довгострокові та поточні зобов'язання, також з розгорнутою деталізацією. Таким чином, виходячи з поставленої задачі та наявних статистичних даних, нами було запропоновано модель діагностики результатів діяльності гірничодобувної галузі та проведено порівняльний аналіз результатів дослідження в розрізі видів економічної діяльності, методологічні основи якої наведені на рис. 3.4.

Перший етап наведеного вище методичного підходу передбачає вибір та обґрунтування множини економічних показників, що комплексно характеризують стан підприємств гірничодобувної галузі [28-31]. Позначимо їх, як $X = \{x_i\}_{i=1..n}$. Відбір показників виконувався з урахуванням наступних обмежень:

- множина усереднених показників повинна обчислюватись на основі статистичних даних, які знаходяться у відкритому доступі, максимально повно характеризувати стан підприємств гірничодобувної галузі та містити мінімальну необхідну для цього кількість показників;
- множина показників повинна відображати різні аспекти фінансового

та економічного стану підприємств: ліквідність та платоспроможність – відповідно, для оцінки потенційної можливості підприємств галузі своєчасно погашати короткострокові та довгострокові зобов’язання; ділову активність та рентабельність – для оцінки обіговості активів та фінансових результатів діяльності; фінансову стійкість – для оцінки структури джерел фінансування активів; виробничу діяльність – для оцінки стану основних засобів та ефективності використання трудових ресурсів [32-34]. Позначимо приналежність показника X_i до j -ої групи, як $X_i \in C_j$.

Джерело: розроблено автором

Рис. 3.4. Методичний підхід до діагностики стану гірничодобувної галузі

Наступний етап методичного підходу, рис. 3.4, передбачає проведення горизонтального та вертикального аналізу господарських засобів та джерел їх

фінансування на підприємствах гірничодобувної галузі за згрупованими статистичними даними (табл. 3.7). Даний аналіз дозволяє виявити загальні тенденції, охарактеризувати поточний стан та структурні зміни у майновому стані підприємств як гірничодобувної галузі в цілому, так і за окремими видами економічної діяльності [35-37].

Таблиця 3.7

Горизонтальний та вертикальний аналіз майнового стану підприємств гірничодобувної галузі протягом 2015-2017 р., млн. грн.

Стаття	Початок 2016 р.	Початок 2018 р.	Абсолютна зміна	Питома вага, %		Структурні зрушення, %
				На початок	На кінець	
Актив						
Необоротні активи	196646,9	200211,1	3564,2	61,2%	56,2%	-5,0%
Оборотні активи	124479,1	155663,4	31184,3	38,8%	43,8%	5,0%
запаси	21929,2	25370,9	3441,7	6,8%	7,1%	0,3%
дебіторська заборгованість	84201,1	113435,7	29234,6	26,2%	31,9%	5,7%
грошові кошти	11518,3	6080,3	-5438,0	3,6%	1,7%	-1,9%
інші оборотні активи	6830,5	10776,5	3946,0	2,1%	3,0%	0,9%
Необоротні активи групи вибуття	38,8	44,8	6,0	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	321164,8	355919,3	34754,5	100,0%	100,0%	0,0%
Пасив						
Власний капітал	140255,4	110417,1	-29838,3	43,7%	31,0%	-12,6%
Довгострокові зобов'язання	58554,0	58835,4	281,4	18,2%	16,5%	-1,7%
Поточні зобов'язання:	122320,4	186656,5	64336,1	38,1%	52,4%	14,4%
короткострокові кредити банків	12071,5	14254,8	2183,3	3,8%	4,0%	0,2%
поточна кредитор-ська заборгованість	71039,7	121244,4	50204,7	22,1%	34,1%	11,9%
інші поточні зобов'язання	39209,2	51157,3	11948,1	12,2%	14,4%	2,2%
Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття	35,0	10,3	-24,7	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	321164,8	355919,3	34754,5	100,0%	100,0%	0,0%

Джерело: складено автором за даними [1]

Дані таблиці 3.7 свідчать про те, що збільшення джерел фінансування підприємств гірничодобувної галузі на +34754,5 млн. грн. відбувалось за рахунок перерозподілу коштів між обсягом власного капіталу та поточними зобов'язаннями. Так, протягом 2015-2017 р. обсяг власного капіталу зменшився на -29838,3 млн. грн., або на -12,6%. В той же час, поточні зобов'язання зросли на +64336,1 млн. грн., або на +14,4%. Дане зростання було викликано збільшенням поточної кредиторської заборгованості на +11,9% та інших поточних зобов'язань на +2,2%. Обсяг довгострокових зобов'язань незначно скоротився на -281,4 млн. грн., або на -1,7%. В результаті вказаних змін, частка власного капіталу на початок 2016 р. становила 31,0%, довгострокових зобов'язань – 16,5%, а поточних зобов'язань – 52,4%.

Така структура джерел фінансування господарських засобів з точки зору фінансового аналізу є вкрай ризикованою [39, 40], оскільки:

- наявність короткострокових боргових зобов'язань в обсязі 186656,5 млн. грн. на початок 2018 р. практично унеможлиблює їхнє своєчасне повернення. Тому, більшість підприємств гірничодобувної галузі мають значні проблеми з ліквідністю;

- з точки зору фінансової стійкості власний капітал має критично малий обсяг, який майже в 2 рази поступається необоротним активам. Навіть з урахуванням довгострокових зобов'язань, величина власних та прирівняних до них коштів складає 84,5% від необоротних активів.

Таким чином, необхідність погашення великих обсягів короткострокової кредиторської заборгованості з однієї сторони та неможливість додаткового залучення позикових коштів внаслідок низької частки власного капіталу з іншої сторони, ставить переважну більшість підприємств добувної промисловості на межі банкрутства [41, 42]. Ситуацію погіршує той факт, що наявні тенденції в структурі джерел фінансування господарських засобів мають негативний характер, тобто, гірничодобувна галузь щорічно погіршувала свій фінансовий стан. Оскільки держава має

обмежені фінансові ресурси, для визначення найбільш пріоритетних напрямків регулювання подібний аналіз необхідно проводити за всіма видами економічної діяльності.

В структурі господарських засобів протягом 2015-2017 років відбувались негативні зміни. Так, частка необоротних активів зменшилась на -5,0% і на початок 2018 р. становила 56,2%. Відповідне збільшення оборотних активів, перш за все, відбувалось за рахунок дебіторської заборгованості. Її обсяг зріс на +29234,6 млн. грн. і на кінець звітнього періоду складав 31,9%. Тому, несвоєчасне надходження коштів за поставлену продукцію та значні обсяги накопиченої дебіторської заборгованості лише погіршують ліквідність балансу підприємств гірничодобувної галузі.

Таким чином, враховуючи важливу роль добувної промисловості в системі міжгалузевих зв'язків та орієнтацію її продукції виключно на проміжний попит, криза неплатежів та нестача коштів для здійснення господарської діяльності загрожують не тільки існуванню даної галузі, але й економічній безпеці держави [31, 43].

Єдиним внутрішнім джерелом поповнення власного капіталу, окрім приватизації, чи додаткової емісії акцій є нерозподілений прибуток. Однак, обсяг чистого прибутку підприємств гірничодобувної галузі становив: 2015 р. – 9022,4 млн. грн.; 2016 р. – -9967,6 млн. грн.; 2017 р. – -23124,9 млн. грн. Таким чином, рентабельність сукупного капіталу є від'ємною величиною, що з часом призводить до зменшення власного капіталу. Отже, окрім фінансових проблем з ліквідністю та фінансовою стійкістю, переважна більшість підприємств гірничодобувної промисловості є збитковими.

Проведений аналіз активів та джерел їхнього забезпечення характеризував узагальнений стан більшості підприємств галузі за всіма видами економічної діяльності. Однак, з табл. 3.6 видно, що середньорічний темп приросту обсягу реалізованої продукції для різних виробництв суттєво відрізнявся. З теорії економічного аналізу відомо, що даний показник напряму впливає на рівень ділової активності та прибутковості суб'єктів

господарювання, а отже й на їхній фінансово-економічний стан [35, 36]. Тому, визначення пріоритетних напрямків державного регулювання в гірничодобувній галузі необхідно виконувати на основі детального аналізу за кожним видом економічної діяльності. Результати їхнього горизонтального та вертикального аналізу майнового стану за даними 2013-2017 років наведені в додатках Б.1 – Б.3.

Виробничі підприємства з добування кам'яного та бурого вугілля характеризуються вкрай негативними показниками діяльності на критичному рівні, додаток Є.1. Збиткова діяльність останніх років призвела до того, що власний капітал за рахунок накопичених непокритих збитків на початок 2018 р. дорівнював -12192,8 млн. грн., або -17,0% від загального обсягу джерел фінансування [44, 45]. Фактично, вся господарська діяльність повністю фінансується за рахунок кредиторської заборгованості. Маючі обмежений доступ до довгострокових джерел залучення позикових коштів, частка поточних зобов'язань зросла до 73,3%, де поточна кредиторська заборгованість дорівнює 42,8%. Таким чином, на сьогоднішній день підприємства з добування вугілля в своїй більшості є неплатоспроможними з великими обсягами накопичених короткострокових та довгострокових зобов'язань. Негативна динаміка останніх років засвідчує, що дана проблема ніяк не вирішується на державному рівні.

Структура активів свідчить про нестачу оборотного капіталу для здійснення господарської діяльності, оскільки: частка оборотних активів на початок 2018 р. складала 37,1%, з яких 22,5% займала дебіторська заборгованість. Фактично, в розпорядженні підприємств залишалось лише 14,6% оборотних активів для забезпечення виробничого процесу. Отже, можна припустити, що підприємства з добування кам'яного та бурого вугілля не мають достатнього обсягу оборотного капіталу для повного завантаження виробничих потужностей.

Виробничі підприємства з добування сирої нафти та природного газу мають спільні риси фінансово-економічного стану з загальними тенденціями,

що характеризують гірничодобувну галузь в цілому, додаток Є.2. В структурі джерел фінансування протягом 2015-2017 років відбувались негативні зміни: скорочення частки власного капіталу на -23,6% до рівня 35,0% з одночасним збільшенням поточних зобов'язань на +21,1% до рівня 55,1%. Виникнення поточної заборгованості такого обсягу означає наявність протягом тривалого часу проблем з ліквідністю балансу у більшості підприємств з добування нафти та газу. Характерною відмінністю від інших видів економічної діяльності є низький рівень залучення банківського кредитування: довгострокові та короткострокові кредити банків в сумі не перевищують 13,5% від загального обсягу господарських засобів. З точки зору фінансової стійкості та платоспроможності це є позитивним. Однак, недооцінювання ролі довгострокових зобов'язань у випадку прибуткової діяльності призводить до уповільнення темпів зростання власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку, у відповідності до ефекту фінансового важеля.

В структурі активів ярко вираженою проблемою є нестача оборотних коштів. Враховуючи, що частка оборотних активів на початок 2018 р. становила 37,4%, а обсяг дебіторської заборгованості – 28,1%, для забезпечення виробничого процесу у підприємств залишалось тільки 9,3%, що є вкрай низьким рівнем.

Вказані проблеми підприємств з добування нафти та газу протягом досліджуваного періоду мали тенденцію до погіршення. Таким чином, хоча середньорічний темп приросту обсягу реалізованої продукції за даними табл. 3.6 становив +1,5%, їхній фінансово-економічний стан продовжує стрімко погіршуватись.

Виробничі підприємства з добування металевих руд на початок 2016 р. мали найкращу структуру пасивів серед підприємств добувної промисловості з часткою власного капіталу на рівні 51,0%, що є позитивним. Однак, динаміка та структура зобов'язань свідчить про високу залежність від поточної кредиторської заборгованості, частка якої на початок 2016 р. складала 15,0%, а на початок 2018 р. – 41,5%. Це свідчить про типову для

гірничодобувної галузі проблему ліквідності активів. Причиною цього є найвища серед підприємств добувної промисловості частка короткострокової дебіторської заборгованості, що на початок 2018 р. складала 37,7%.

Як бачимо, криза неплатежів призводить до відволікання оборотних активів з обігу за рахунок накопичення дебіторської заборгованості [30, 35]. Це, в свою чергу, веде до втрати ліквідності, неможливості своєчасно погашати короткострокові зобов'язання та утворення надмірних обсягів поточних зобов'язань.

Враховуючи високу інтеграцію підприємств гірничодобувної галузі в систему міжгалузевих зв'язків, вказану проблему неможливо вирішити в межах однієї галузі. Тому, з урахуванням існуючого досвіду, вона потребує комплексних заходів [46]:

– дебіторська заборгованість утворюється внаслідок несвоєчасної сплати за поставлену продукцію. Основними споживачами добувної промисловості, як було з'ясовано вище, є: переробна промисловість, постачання електроенергії, газу, пари, кондиційованого повітря та транспорт. Вони споживають більше 87% продукції даної галузі на ринку проміжного споживання та є найбільшими дебіторами;

– з іншої сторони, ці ж самі галузі є й найбільшими постачальниками сировини, матеріалів та напівфабрикатів для добувної промисловості. Тому, в кінцевому випадку, накопичення поточної кредиторської заборгованості на підприємствах добувної промисловості за поставленими товарами та послугами є для них найменш бажаним.

Наступним етапом методичного підходу до діагностики стану підприємств гірничодобувної галузі є обчислення показників за згрупованими даними суцільного спостереження [14], результати якого наведені в табл. 3.8.

Виходячи з рекомендованих експертних значень показників для підприємств промисловості можна відмітити, що гірничодобувна галузь має проблеми з забезпеченням ліквідності, ділової активності і рентабельності, а

також показниками виробничої діяльності. Причому, зазначені проблеми з часом мають тенденцію до погіршення. Вказаний висновок підтверджується результатами попереднього горизонтального та вертикального аналізу. Розрахунок усереднених показників діяльності для підприємств з добування кам'яного та бурого вугілля, сирої нафти, природного газу та металевих руд наведений в додатках Ж.1 – Ж.3.

Таблиця 3.8

**Розрахунок усереднених показників діяльності підприємств
гірничодобувної галузі за даними 2015-2017 років**

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Напрямок оптимізації
Ліквідність (I_L)				
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,018	0,965	0,834	max
Коефіцієнт термінової ліквідності	0,838	0,772	0,698	max
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,094	0,048	0,033	max
Платоспроможність (I_P)				
Коефіцієнт фінансової напруги	0,182	0,196	0,165	min
Співвідношення довгострокових зобов'язань до необоротних активів	0,298	0,329	0,294	min
Ділова активність та рентабельність (I_D)				
Коефіцієнт обіговості сукупного капіталу	0,576	0,546	0,597	max
Коефіцієнт обіговості оборотних активів	1,486	1,351	1,364	max
Рентабельність сукупного капіталу	2,81%	-3,11%	-6,50%	max
Фінансова стійкість (I_F)				
Коефіцієнт фінансової автономії	0,437	0,385	0,310	max
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,619	0,581	0,476	max
Виробнича діяльність (I_B)				
Ступінь зносу основних засобів, %	57,1%	65,3%	57,9%	min
Середньомісячна продуктивність праці, тис. грн. на 1 особу	36,6	47,2	69,4	max

Джерело: складено автором

Кожний з отриманих економічних показників представляє собою відносну середню величину, обчислену за згрупованими даними. З загальної теорії статистики відомо, що при роботі з множиною вивчаємих об'єктів для опису їхнього стану, поряд із середніми показниками, слід обчислювати варіацію індивідуальних значень ознаки відносно середнього рівня [14]. Якщо варіація не перевищує граничної межі, тоді середнє значення

показника є репрезентативним для об'єктів всієї групи і його можна використовувати в подальшому аналізі. Саме тому, запропонований методичний підхід до діагностики стану підприємств гірничодобувної галузі містить в своєму складі блок оцінки варіації показників за допомогою квадратичного коефіцієнта варіації, значення якого не повинно перевищувати гранично допустимий рівень 33,3%. Статистика гірничодобувної галузі, що знаходиться у відкритому доступі, містить інформацію про частку прибуткових та збиткових підприємств, а також сумарний обсяг отриманого прибутку та збитку. Саме за середньою величиною прибутку/збитку, в розрахунку на одне підприємство, в рамках даної роботи й проводилась оцінка варіації. За всіма видами економічної діяльності на протязі звітного періоду відповідні значення коефіцієнтів варіації не перевищували 28,7%, що свідчить про їхній помірний рівень. За відсутності інших вхідних даних будемо вважати, що розраховані в табл. 3.8 усереднені показники добре характеризують фінансово-економічний стан переважної більшості підприємств добувної промисловості.

Оскільки кожний з усереднених показників має різний діапазон допустимих значень, напрямок оптимізації та розмірність, обов'язковою процедурою є їхнє нормування. Воно передбачає приведення значень всіх показників до інтервалу від 0 до 1, де гіршому значенню відповідає менше нормоване і навпаки. Виконавши нормування, ми отримуємо можливість провести згортку показників до єдиного інтегрального показника.

Використовуючи накопичений досвід експрес-аналізу господарської діяльності підприємств [9, 47], нормування виконувалось за формулою:

$$X_{\text{норм}} = \frac{X - X_{\text{worst}}}{X_{\text{best}} - X_{\text{worst}}}, \quad (3.6)$$

де $X_{\text{норм}}$ – нормоване значення усередненого показника X ; X_{best} – найкраще з можливих значень показника X , до якого слід прагнути; X_{worst} – найгірше значення показника, якого слід уникати.

Формула (3.6) має перевагу при нормуванні показників, які можуть мати різний напрямок оптимізації: в обох можливих випадках отримані значення $X_{норм}$ коректно відображаються на інтервалі $[0; 1]$. Якщо показник прагне до зростання, тоді X_{best} дорівнює максимальному значенню з допустимих меж, а X_{worst} – мінімальному. Та навпаки, якщо показник прагне до зменшення, тоді X_{best} дорівнює мінімальному значенню, а X_{worst} – максимальному. Межі для кожного усередненого показника X_{best} та X_{worst} обрані таким чином, що коли X приймає рекомендоване значення, то $X_{норм}$ буде дорівнювати 0,9. Подальше покращення X понад рекомендований рівень призведе до нормованих значень в діапазоні від 0,9 до 1.

На основі нормованих значень показників спочатку розраховуються групові, а потім – інтегральний показник, який комплексно характеризує результати господарської діяльності підприємств гірничодобувної галузі. Дана процедура називається згорткою і потребує попереднього визначення рівнів значущості, які відображають важливість того чи іншого аспекту діяльності [48-50]. Для цього експерт, перш за все, формує відповідну систему переваг в якісній шкалі. За результатами такої оцінки обчислюється матриця парних порівнянь $Z = \{z_{ij}\}, i, j = 1..n$:

$$\begin{cases} z_{ij} = 1, & \text{якщо } X_i \approx X_j \\ z_{ij} = 0, & \text{якщо } X_i < X_j \end{cases}, \quad (3.7)$$

Тоді, вагові коефіцієнти усереднених показників, або групи показників, будуть обчислюватись за формулою:

$$k_i = \frac{\sum_{j=1}^n z_{ij}}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n z_{ij}}, \quad (3.8)$$

Згортка групових показників до інтегрального, з урахуванням вагових коефіцієнтів, виконувалась за допомогою адитивно-мультиплікативної факторної моделі:

$$PI = k_1 I_L + k_2 I_{II} + k_3 I_D + k_4 I_\Phi + k_5 I_B \rightarrow \max, \quad (3.9)$$

де I_L , I_{II} , I_D , I_Φ , I_B – відповідно, групові показники ліквідності, платоспроможності, ділової активності та рентабельності, фінансової стійкості, виробничої діяльності; k_1 , k_2 , k_3 , k_4 , k_5 – вагові коефіцієнти кожної групи показників; PI – інтегральний показник діяльності підприємств гірничодобувної галузі.

Обчислений інтегральний показник має допустимий інтервал значень від 0 до 1, причому, згідно умов нормування, $PI = 0,9$ буде відповідати рекомендованому рівню усереднених показників. Також слід звернути увагу на ще одну особливість PI . Оскільки, результати розрахунків базуються на згрупованих даних суцільного спостереження, вони характеризують загальну ситуацію, яка склалась на більшості підприємств гірничодобувної галузі. Однак, в межах будь-якого групування завжди існує варіація, тобто, відхилення індивідуальних значень об'єкту спостереження від усередненого рівня. Тобто, завжди будуть присутні підприємства, економічне становище яких буде відрізнятися від узагальнених показників по галузі, як в кращу, так і в гіршу сторону. Чим більше таких підприємств і вищий рівень варіації, тим розраховане значення інтегрального показника PI є менш репрезентативним. Тому, в рамках даного дослідження було проведено відповідну оцінку індивідуальних відхилень від середнього по галузі рівня. Зважаючи на наявні статистичні дані, в якості показника, за яким було виконано оцінку варіації, виступав фінансовий результат до оподаткування. Державна статистична звітність містить дані про кількість підприємств та обсяги прибутку/збитку, які ними було отримано. Це дозволило нам розрахувати відповідні

квадратичні коефіцієнти варіації, значення яких дозволяє робити висновки про репрезентативність обчислених значень інтегральних показників: менше значення коефіцієнту варіації свідчить про нижчий рівень варіації та навпаки. Якщо його значення не перевищує 33,3%, це свідчить про помірний рівень варіації, а також про те, що усереднені показники діяльності підприємств галузі добре описують загальні тенденції.

При обчисленні вагових коефіцієнтів групових показників експертним шляхом була обрана наступна система переваг: $(I_L \approx I_{II} \approx I_{\Phi}) \approx (I_D \approx I_B)$. Тобто, показникам, які характеризують ліквідність, платоспроможність та фінансову стійкість було надано рівнозначну перевагу з показниками фінансової стійкості та виробничої діяльності. Отже, вагові коефіцієнти кожної групи прийняли значення: $k_1 = 0.167, k_2 = 0.167, k_3 = 0.250, k_4 = 0.167, k_5 = 0.250$. Результати діагностики стану гірничодобувної галузі за напрямками діяльності за даними 2015-2017 років з урахуванням коефіцієнтів варіації наведені в табл. 3.9.

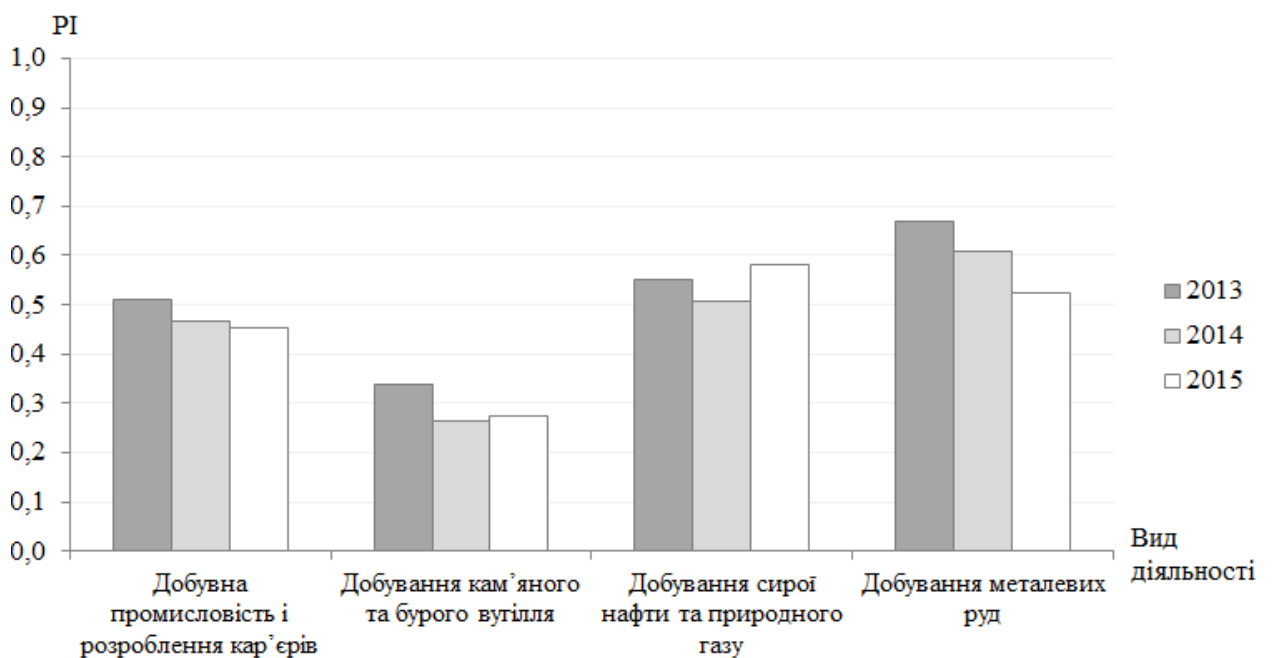
Таблиця 3.10

Результати діагностики стану гірничодобувної галузі за напрямками діяльності за даними 2015-2017 років

Галузь	Рік	I_L	I_{II}	I_D	I_{Φ}	I_B	PI	$K_{\text{ВАР}}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	2015	0,401	0,886	0,369	0,822	0,271	0,497	12,2%
	2016	0,340	0,870	0,310	0,751	0,245	0,456	18,3%
	2017	0,293	0,896	0,293	0,611	0,316	0,445	17,2%
добування кам'яного та бурого вугілля	2015	0,152	0,720	0,347	0,212	0,285	0,335	11,3%
	2016	0,102	0,734	0,277	0,113	0,150	0,263	11,5%
	2017	0,159	0,643	0,224	0,200	0,207	0,272	15,0%
добування сирої нафти та природного газу	2015	0,200	0,977	0,378	0,975	0,388	0,546	7,0%
	2016	0,243	0,960	0,289	0,743	0,445	0,502	26,1%
	2017	0,243	0,961	0,398	0,623	0,703	0,573	13,3%
добування металевих руд	2015	1,000	0,926	0,422	1,000	0,299	0,639	28,7%
	2016	0,755	0,875	0,348	0,991	0,340	0,587	14,6%
	2017	0,403	0,965	0,262	0,856	0,348	0,514	14,8%
інше	2015	0,483	0,832	0,325	0,727	0,264	0,474	8,4%
	2016	0,439	0,776	0,287	0,530	0,183	0,394	21,4%
	2017	0,474	0,759	0,329	0,537	0,281	0,429	23,8%

Джерело: складено автором за даними [1]

Як видно з колонки (9) табл. 3.9, розраховані коефіцієнти варіації для всіх видів економічної діяльності протягом 2015-2017 р. не перевищували допустимого рівня 33,3%. Це свідчить про помірний рівень відхилень, а отже, значення інтегральних показників добре характеризують не тільки загальні тенденції в галузі, але й результати діяльності окремих підприємств. Динаміка інтегрального показника розвитку гірничодобувної галузі за даними 2015-2017 років, в розрізі видів економічної діяльності, показана на рис. 3.5.

Джерело: складено автором за даними [1]

Рис. 3.5. Динаміка інтегрального показника розвитку гірничодобувної галузі за даними 2015-2017 років

Як видно з рис. 3.5, найбільш депресивним є виробництво з добутку кам'яного та бурого вугілля. Значні обсяги непокритих збитків останніх років привели до того, що дуже часто вони перекривають величину власного капіталу, що негативно впливає на показники фінансової стійкості.

Також результати діагностики показали, що найбільш проблемними, для всіх без винятку напрямків діяльності, у підприємств галузі є показники

ліквідності. Низька ліквідність балансу пов'язана зі значними обсягами кредиторської та дебіторської заборгованості внаслідок кризи платоспроможності в галузях важкої промисловості в цілому. Не менш важливим питанням відновлення економічного зростання гірничодобувної галузі є низька обіговість капіталу та збиткова діяльність на 40-50% підприємств. Зношеність основних засобів становить 50-75%, що негативно впливає на ефективність основної діяльності та низький рівень продуктивності праці.

Таким чином, в рамках даного розділу було удосконалено модель діагностики фінансового стану гірничодобувної галузі, в основі якої покладено існуючі підходи до проведення експрес-аналізу промислових підприємств з урахуванням специфіки вхідних даних, що дозволяє виконувати моніторинг та своєчасно реагувати на фінансові проблеми в галузі.

3.3. Розробка стратегії сталого розвитку в гірничодобувній галузі

Вирішення завдання з розробки стратегії сталого розвитку в гірничодобувній галузі в рамках даного дослідження виконувалось в два етапи за допомогою розглянутих вище підходів:

1. Науково-практичного підходу до аналізу функціонування і розвитку гірничодобувної галузі, рис. 3.1. В його основі покладено сценарний підхід до виконання пошукового прогнозування за допомогою моделі міжгалузевого балансу Леонт'єва;

2. Методичного підходу до діагностики стану підприємств гірничодобувної галузі, рис. 3.4, який базується на існуючих підходах до проведення експрес-аналізу суб'єктів господарювання з урахуванням специфіки вхідних даних.

Перший етап дослідження передбачає розробку макроекономічних

сценаріїв розвитку гірничодобувної галузі України з урахуванням існуючих міжгалузевих зв'язків. Його призначенням є балансування випуску продукції з урахуванням наявних тенденцій розвитку кожної галузі, а також вивчення ефекту цінового розповсюдження у випадках зміни цін на продукцію галузей [10, 13]. Базовим сценарієм для виконання пошукового прогнозування, в даному випадку, є існуючі темпи зростання економіки та індекси цін. В ході дослідження базовий сценарій допускає коригування з метою приведення показників розвитку гірничодобувної галузі до цільових значень.

Економічний розвиток добувної промисловості напряму залежить від ефективності функціонування суб'єктів господарювання, які входять до її складу. Фінансово-економічні проблеми будь-якого підприємства зачіпають інтереси багатьох суб'єктів економічних відносин: споживачів готової продукції, постачальників сировини та матеріалів, держави та його власників. Зважаючи на те, що підприємства добувної промисловості є глибоко інтегрованими в систему міжгалузевих зв'язків, від ритмічності їхньої роботи залежить безперебійне функціонування всього промислового комплексу держави та економіки в цілому. Саме тому, другий етап дослідження передбачає проведення діагностики фінансового стану підприємств гірничодобувної галузі на основі агрегованих статистичних даних щодо їхнього майнового стану та джерел його забезпечення [27, 28, 30]. За результатами такої оцінки ми маємо можливість визначати пріоритетні напрямки державного регулювання галузі на основі сильних та слабких сторін фінансового стану суб'єктів господарювання.

Розглянемо кожний з етапів розробки стратегії сталого розвитку в гірничодобувній галузі більш детально. Точкою відліку до виконання пошукового прогнозування за допомогою міжгалузевої моделі Леонт'єва виступають результати економічного розвитку України протягом 2017 р. В якості вхідних даних для розробки базового сценарію розвитку гірничодобувної галузі є дані Державної служби статистики України, що наведені в табл. 3.10. Її колонки (2) та (3) містять відомості щодо обсягів

доданої вартості у фактичних цінах 2016-2017 років за галузевою ознакою. Сума за кожною з цих колонок дорівнює валовому внутрішньому продукту за відповідний період. Провівши порівняльний аналіз колонок (2) та (3) можна побачити, що кожна галузь характеризувалась додатним абсолютним приростом доданої вартості, що призвело до зростання валового внутрішнього продукту з 2385367 млн. грн. до 2982920 млн. грн. в цінах кожного року. Однак, при визначенні існуючих темпів галузевого зростання, фактор інфляції необхідно виключити.

Таблиця 3.10

**Визначення темпів галузевого зростання в порівняних цінах
за даними 2016-2017 років**

Галузі	Додана вартість по галузях, млн. грн.			Темп приросту доданої вартості в порівняних цінах
	2016 р. у фактич- них цінах	2017 р. у фактич- них цінах	2017 р. у порівняних цінах	
Сільське, лісове та рибне господарство	279701	305194	272684	-2,51%
Гірничодобувна промисловість	131650	181317	123818	-5,95%
Переробна промисловість	291471	369452	306198	5,05%
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	82311	96548	77160	-6,26%
Будівництво	47457	68152	60231	+26,92%
Оптова та роздрібна торгівля	318075	421368	334000	+5,01%
Транспорт і зв'язок	156745	190229	163416	+4,26%
Фінансова та страхова діяльність	65445	69077	65556	+0,17%
Операції з нерухомим майном	145984	170608	157336	+7,78%
Професійна, наукова та технічна діяльність, інформація та телекомунікації	149590	191009	166947	+11,60%
Інші види діяльності	354799	457150	343027	-3,32%
Податки та субсидії на продукти	362139	462816	375214	+3,61%
Разом	2385367	2982920	2445587	+2,52%

Джерело: складено автором за даними [1]

Загальний індекс споживчих цін у 2017 р. склав 1,137. Однак, продукція кожної галузі характеризувалась індивідуальними індексами цін. Тому, в колонці (4) наведено обсяги галузевої доданої вартості 2017 р. в

цінах попереднього року. Відповідні темпи приросту даного показника, колонка (5), були обчислені на основі колонок (2) та (4). Таким чином, темпи зростання економіки України протягом 2016-2017 років в порівняних цінах 2016 р. склали +2,52%. Однак, за галузевою ознакою економіка України розвивалась нерівномірно:

- лідерами зростання за темпами річного приросту, що перевищували 5%, були такі галузі, як: будівництво (+26,92%, або 12774 млн. грн.); професійна, наукова та технічна діяльність, інформація та телекомунікація (+11,60%, або 17357 млн. грн.); операції з нерухомим майном (+7,78%, або 11352 млн. грн.); переробна промисловість (5,05%, або 14727 млн. грн.) та оптова й роздрібна торгівля (+5,01%, або 15925 млн. грн.);

- до галузей, які демонстрували незначне зростання з темпами приросту нижче за 5%, належали: транспорт та складське господарство (+4,26%, або 6671 млн. грн.); фінансова та страхова діяльність (+0,17%, або 111 млн. грн.);

- певні галузі протягом 2017 р. характеризувались спадом: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (-6,25%, або -5151 млн. грн.); гірничодобувна промисловість (-5,95%, або -7832 млн. грн.); інші види діяльності (-3,32%, або -11772 млн. грн.) та сільське, лісове й рибне господарство (-2,51%, або -7017 млн. грн.).

Отже, стратегія сталого розвитку гірничодобувної галузі на першочерговому етапі повинна передбачати стабілізацію економічного спаду та приведення темпів її скорочення до нуля. Для цього необхідно задіяти комплекс управлінських заходів, серед яких слід відзначити такі найголовніші:

- стимулювання попиту на продукцію тих галузей, які є найбільшими споживачами продукції добувної промисловості, рис. 3.2;

- впровадження заходів з імпортозаміщення шляхом розширення виробничих потужностей галузі, табл. 3.1;

- розвиток та демонополізація ринку добувної промисловості,

створення ринкових умов ціноутворення на продукцію галузі;

– розробка комплексу заходів та державних програм підтримки з фінансового оздоровлення підприємств галузі. В даному випадку державне управління повинно носити цілеспрямований точковий характер. Багато державних та приватних підприємств добувної промисловості є морально та технічно застарілими, а їхній фінансовий стан характеризується ознаками банкрутства. Такі підприємства необхідно планомірно ліквідувати. Прикладом можуть бути інші розвинуті країни: весь цивілізований світ забезпечує економічне зростання за рахунок високотехнологічного виробництва, перерозподіляючи добуток ресурсів тим країнам, що розвиваються. Інша група державних підприємств з нульовою та близькою до неї рентабельністю повинна бути приватизована, оскільки тільки приватна власність є стимулом до ефективного управління. Остання група найбільш фінансово благополучних та технічно модернізованих підприємств добувної промисловості повинні залишатись під її контролем.

Зупинивши спад у добувній промисловості методом відсікання зайвих та підвищенням ефективності найбільш успішних підприємств, ми отримаємо внутрішній ресурс у формі нерозподіленого прибутку, який є джерелом майбутніх інвестиційних видатків.

Колонка (5) табл. 3.11 є базовим сценарієм для виконання пошукового прогнозування на основі моделі міжгалузевого балансу. Однак, вказана модель (3.3) передбачає, що на її вхід подається матриця повних витрат B та вектор планового обсягу кінцевого попиту F . Також слід зазначити, що обчислені темпи приросту доданої вартості, колонка (5), в умовах постійних значень коефіцієнтів повних витрат, будуть дорівнювати темпам приросту сукупного випуску продукції X . Тоді, невідомий вектор F можна знайти з вираження: $F = X - AX = X \left(I - A \right)$. Результати відповідних розрахунків наведені в табл. 3.12. Отже, колонка (3) значень кінцевого попиту в табл. 3.11 є базовим сценарієм для моделі (3.3), що дозволяє оцінити перспективи економічного розвитку гірничодобувної галузі на макrorівні.

Таблиця 3.11

Визначення кінцевого попиту для базового сценарію економічного зростання

Галузі	Кінцевий попит по галузях, млн. грн.	
	2016 р. у фактичних цінах	2017 р. у порівняних цінах
Сільське, лісове та рибне господарство	342723,0	322897,9
Гірничодобувна промисловість	-37700,0	-57846,1
Переробна промисловість	387994,0	406250,7
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	58946,0	39239,9
Будівництво	162437,0	213578,8
Оптова та роздрібна торгівля	321435,0	339074,1
Транспорт і зв'язок	200190,0	209427,3
Фінансова та страхова діяльність	-593,0	-4381,5
Операції з нерухомим майном	99892,0	109696,8
Професійна, наукова та технічна діяльність, інформація та телекомунікації	91859,0	118481,6
Інші види діяльності	396045,0	365671,5
Податки та субсидії на продукти	356401,0	383496,0
Разом	2385367,0	2445587

Джерело: складено автором за даними [1]

Динаміка кінцевого попиту, табл. 3.11, за всіма галузями дає темпи річного економічного зростання на рівні 2,52%, що підтверджує правильність розрахунків. Кінцевий попит гірничодобувної галузі в порівняних цінах 2016 р. змінився з -37700,0 млн. грн. до -57846,1 млн. грн. Це означає, що у 2017 р. добувна промисловість збільшила свою залежність від імпорту продукції, що є негативним. В ході застосування сценарного підходу до оцінки економічного розвитку гірничодобувної галузі України, в рамках даної роботи було досліджено наступні сценарії [2, 11]:

1. Темпи приросту кінцевого попиту на продукцію галузей у 2018 р. залишаються незмінними, на рівні 2017 р. Тобто, виходячи з інерційності макроекономічних процесів, в рамках даного сценарію досліджувався економічний розвиток гірничодобувної галузі та економіки України в цілому, якщо тенденції росту 2017 р., що показані в табл. 3.11, будуть збережені;

2. З табл. 3.10, колонки (5) ми бачили, що у 2017 р. певні галузі, в тому числі й гірничодобувна промисловість, характеризувались від'ємними темпами приросту доданої вартості. Тому, другий сценарій пошукового прогнозування передбачає визначення необхідних змін в динаміці кінцевого попиту, які допоможуть зупинити падіння доданої вартості для всіх без винятку галузей. Окрім цього, відповідно до прогнозів Уряду України, у 2018 р. темпи зростання економіки повинні досягнути рівня 3,0%. Тому, даний сценарій також передбачає визначення необхідних змін у кінцевому попиті галузей, що зможуть забезпечити цільову динаміку росту;

3. Останній, третій сценарій, передбачає оцінку динаміки економічного розвитку, якщо кінцевий попит на продукцію галузей в порівняних цінах, табл. 3.12, не буде скорочуватись.

Розглянемо вказані сценарії більш детально. В табл. 3.12 наведено результати розрахунків залежності темпів приросту доданої вартості від кінцевого попиту планового періоду за I сценарієм.

Таблиця 3.12

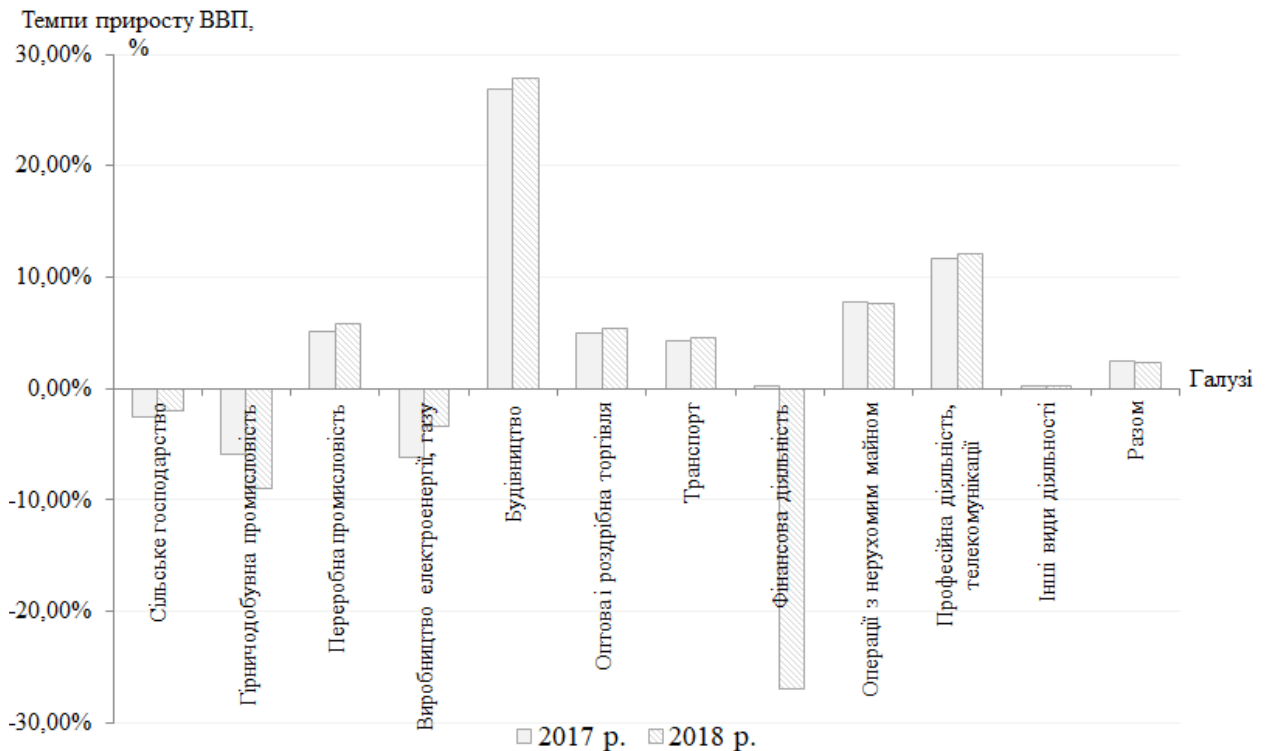
**Залежність темпів приросту доданої вартості від кінцевого попиту
планового періоду за I сценарієм, млн. грн.**

Галузі	Кінцевий попит 2018 р. у порівняних цінах, млн. грн.	Темпи приросту доданої вартості, %
Сільське, лісове та рибне господарство	304219,6	-2,03%
Гірничодобувна промисловість	-88758,0	-8,99%
Переробна промисловість	425366,5	5,84%
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	26121,6	-3,42%
Будівництво	280822,2	27,78%
Оптова та роздрібна торгівля	357681,3	5,35%
Транспорт і зв'язок	219090,9	4,49%
Фінансова та страхова діяльність	-32374,1	-27,02%
Операції з нерухомим майном	120463,9	7,60%
Професійна, наукова та технічна діяльність, інформація та телекомунікації	143835,4	12,07%
Інші види діяльності з урахуванням податків та субсидій	745903,2	0,26%
Разом	2502372,5	2,32%

Джерело: складено автором

В даному випадку, кінцевий попит планового періоду, колонка (2) табл. 3.12, обчислювався на основі темпів його приросту протягом 2016-2017 років, табл. 3.11. Наприклад, темп приросту попиту на продукцію сільського господарства у 2017 р. дорівнював $(322897,9 / 342723,0 - 1) \times 100\% = -5,8\%$. Тобто, мав місце спад. В результаті, кінцевий попит у 2018 р. складав: $(1 - 0,058) \times 322897,9 = 304219,6$ (млн. грн.). Аналогічні розрахунки було виконано для кожної галузі.

Колонка (3) табл. 3.13 обчислювалась з урахуванням рівняння (3.3). Як зазначалось раніше, темпи приросту доданої вартості та сукупного випуску продукції X в розрізі галузей в моделі міжгалузевого балансу завжди співпадають між собою. Таким чином, галузі, які мали зростання у 2017 р., продовжили цю тенденцію на 2018 р. Аналогічна ситуація мала місце з тими галузями, які мали скорочення обсягів доданої вартості. Однак, порівняння колонки (5) табл. 3.10 та колонки (3) табл. 3.12 вказує на значні зрушення в економічному зростанні, рис. 3.6.

Джерело: складено автором

Рис. 3.6. Порівняння темпів приросту доданої вартості протягом 2017-2018 років за I сценарієм

Перший сценарій забезпечив зростання економіки України протягом планового періоду на 2,32%. Причому, гірничодобувна галузь прискорила своє падіння з -5,95% річних до -8,99%. Тому, зберігання наявних тенденцій на тривалий час для добувної промисловості є вкрай не вигідним. Найбільших втрат, до -27% доданої вартості зазнає фінансова та страхова діяльність.

Другий сценарій передбачав визначення, які зміни кінцевого попиту зможуть зупинити скорочення доданої вартості для тих галузей, де воно мало місце на протязі 2017 р. Крім того, цільові темпи зростання економіки за рахунок інших галузей повинні скласти прогнозоване Урядом України значення на рівні 3%. Результати цих розрахунків наведено в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

**Залежність темпів приросту доданої вартості від кінцевого попиту
планового періоду за II сценарієм, млн. грн.**

Галузі	Кінцевий попит 2018 р. у порівняних цінах, млн. грн.	Темпи приросту доданої вартості, %
Сільське, лісове та рибне господарство	315709,1	0,00%
Гірничодобувна промисловість	-67792,3	0,00%
Переробна промисловість	425366,5	4,62%
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	32935,2	0,00%
Будівництво	243445,9	12,71%
Оптова та роздрібна торгівля	357681,3	4,93%
Транспорт і зв'язок	219090,9	4,38%
Фінансова та страхова діяльність	-8643,0	0,00%
Операції з нерухомим майном	120463,9	7,61%
Професійна, наукова та технічна діяльність, інформація та телекомунікації	135067,7	8,74%
Інші види діяльності з урахуванням податків та субсидій	745903,2	0,23%
Разом	2519228,5	3,00%

Джерело: складено автором

Як видно з табл. 3.13, галузі, які раніше характеризувались економічним спадом, тепер стабілізували падіння доданої вартості за рахунок зростання їхнього кінцевого попиту, що видно з порівняння колонки (2) табл. 3.13 та 3.12. Це стосується сільського, лісового та рибного

господарства, гірничодобувної промисловості, виробництва та розподілу електроенергії, газу та води й фінансової та страхової діяльності. Однак, їхній кінцевий попит, згідно другого сценарію, поступається базовому сценарію, колонка (3) табл. 3.11. Тобто, попит продовжує знижуватись, проте, темпи його зниження уповільнюються. Навіть в умовах зниження кінцевого попиту, вказані галузі більше не будуть втрачати додану вартість за рахунок проміжного попиту, який стимулюється галузями, що зростають.

Вихід на цільовий рівень економічного зростання на рівні 3% річних досягався в другому сценарії за рахунок галузей будівництва та професійної, наукової та технічної діяльності, інформації та телекомунікації. За даними 2017 р. темпи зростання їхньої доданої вартості склали відповідно +26,92% та +11,60%, колонка (5) табл. 3.10. Очевидно, що вказані галузі у 2017 р. мали нетипово високі темпи економічного зростання, які не можуть носити довготривалий характер, якщо вся економіка розвивається більш помірно. Згідно другого сценарію, якщо кінцевий попит галузі будівництва у 2018 р. складе 243445,9 млн. грн., а професійної, наукової та технічної діяльності, інформації та телекомунікації – 135067,7 млн. грн., забезпечивши приріст доданої вартості, відповідно, на +12,71% та 8,74%, тоді вся економіка України буде мати приріст доданої вартості на рівні +3,00%.

Для гірничодобувної галузі другий сценарій є більш бажаним, ніж попередній. Хоча стабілізація падіння кінцевого попиту на її продукцію в даному випадку не відбувається, проте, економічне зростання інших секторів економіки та наявні міжгалузеві зв'язки сприяють підвищенню проміжного попиту на продукцію добувної промисловості та позитивно впливають на її додану вартість.

Останній, третій сценарій економічного розвитку передбачав необхідність забезпечення сталого рівня кінцевого попиту для тих галузей, де він продовжував знижуватись, з одночасним збереженням темпів його зростання для всіх інших галузей, на основі попереднього розрахунку. Результати такого пошукового прогнозу наведені в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

**Залежність темпів приросту доданої вартості від кінцевого попиту
планового періоду за III сценарієм, млн. грн.**

Галузі	Кінцевий попит 2018 р. у порівняних цінах, млн. грн.	Темпи приросту доданої вартості, %
Сільське, лісове та рибне господарство	322897,9	1,67%
Гірничодобувна промисловість	-57846,1	6,18%
Переробна промисловість	425366,5	5,21%
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	39227,8	3,82%
Будівництво	243445,9	12,64%
Оптова та роздрібна торгівля	357681,3	5,20%
Транспорт і зв'язок	219090,9	4,74%
Фінансова та страхова діяльність	-4381,5	5,03%
Операції з нерухомим майном	120463,9	7,27%
Професійна, наукова та технічна діяльність, інформація та телекомунікації	118481,6	2,74%
Інші види діяльності з урахуванням податків та субсидій	748899,9	0,64%
Разом	2533328,0	3,59%

Джерело: складено автором

Третій сценарій дозволяє забезпечити зростання економіки України на рівні 3,59% щорічно. Якщо гірничодобувна промисловість зможе зафіксувати обсяг кінцевого попиту на рівні 2017 р., без додаткового залучення імпорту, то зростаюча економіка через механізм міжгалузевих зв'язків зможе забезпечити приріст її доданої вартості на рівні +6,18%, що є позитивним. Отже, третій сценарій є найбільш оптимістичним, що дозволяє зупинити економічний спад у добувній промисловості та поступово відновити її зростання.

Таким чином, з проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- збереження тенденцій галузевого розвитку на рівні 2017 р. є вкрай невігідними підприємствам добувної промисловості, оскільки темпи скорочення в галузі будуть зростати;
- проміжний попит, як наслідок наявних міжгалузевих зв'язків,

дозволяє зупинити падіння доданої вартості гірничодобувної галузі, навіть за умови помірного скорочення кінцевого попиту на її продукцію;

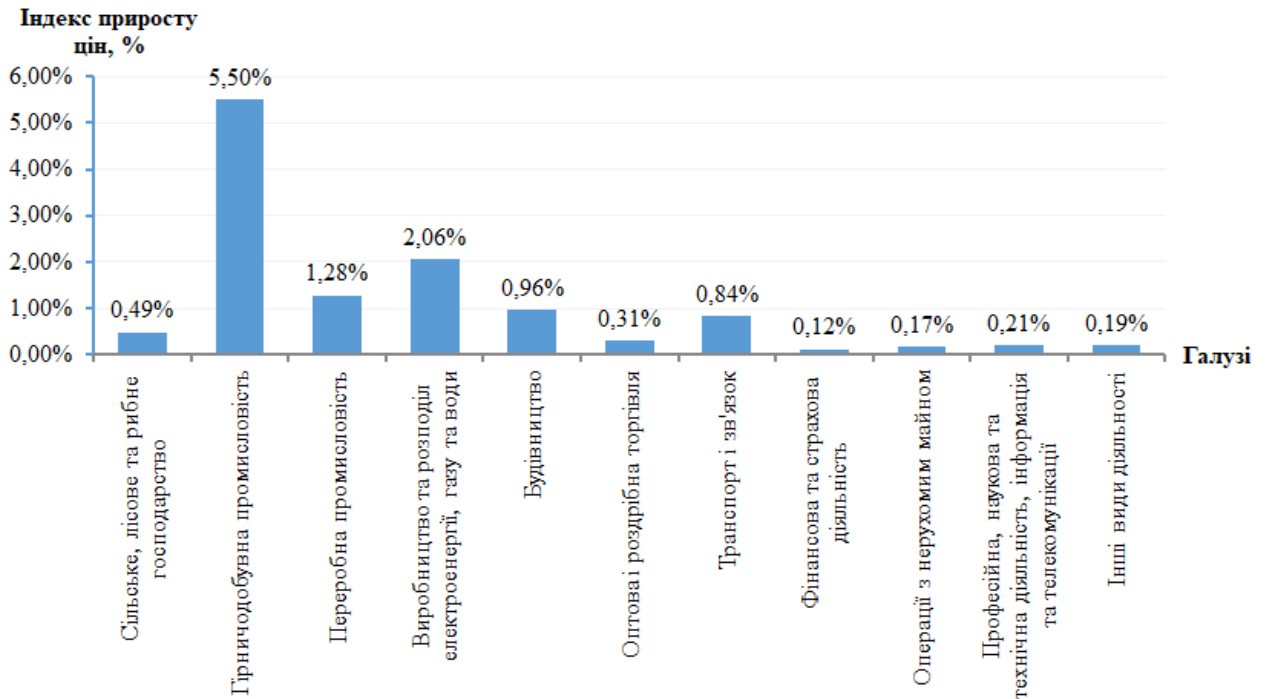
– стабілізація кінцевого попиту на продукцію гірничодобувної галузі дозволяє вийти на траєкторію економічного зростання.

Обчислення цінової рівноваги, відповідно до рівняння (3.5), в рамках даної роботи передбачало створення умов, за яких гірничодобувна галузь стабілізує економічний спад. З розглянутих вище сценаріїв тільки перший сценарій передбачав скорочення доданої вартості добувної промисловості у 2018 р. на -8,99%. Дана ситуація мала місце, якщо тенденції 2017 року будуть збережені протягом планового періоду. Тому, основним завданням визначення цінової рівноваги на плановий період є розрахунок частки доданої вартості гірничодобувної промисловості, яка компенсує її падіння через підвищення цін. Визначимо також ефект цінового розповсюдження на продукцію інших галузей [13].

Отже, за результатами проведених розрахунків, частка доданої вартості гірничодобувної промисловості наслідок підвищення цін на свою продукцію повинна зрости на +4,66% до рівня 56,54%. Вказане зростання дозволить зупинити економічний спад даної галузі, згідно першого сценарію, розглянутого вище. При цьому, темпи приросту цін за всіма галузями, приймуть значення, як показано на рис. 3.7.

Як видно з рис. 3.7, для того, щоб зупинити економічний спад гірничодобувної галузі внаслідок реалізації першого сценарію, розглянутого вище, індекс цін на її продукцію повинний зрости на +5,50%. Це, в свою чергу, призведе до зростання цін на продукцію всіх інших галузей економіки. Найбільше зростання цін внаслідок проміжного споживання відбудеться в таких галузях, як:

- виробництво та розподіл електроенергії, газу та води – +2,06%;
- переробна промисловість – +1,28%;
- будівництво – +0,96%;
- транспорт і зв'язок – +0,84%.

Джерело: складено автором

Рис. 3.7. Ефект цінового розповсюдження при зміні доданої вартості гірничодобувної промисловості на плановий період

Найменше постраждають від зростання цін продукції добувної промисловості фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном та інші види діяльності.

Таким чином, цінова політика на рівні галузі в короткостроковому періоді є дієвим інструментом впливу на темпи її економічного зростання. Однак, вона має суттєві недоліки:

- зростання цін на продукцію однієї галузі та відповідна дія ефекту цінового розповсюдження призводять до зростання загального індексу цін в масштабах всієї економіки;
- в довгостроковій перспективі забезпечити сталий економічний розвиток галузі тільки за рахунок цінового фактору неможливо;
- зважаючи на значну частку дебіторської заборгованості в загальному обсязі активів на підприємствах добувної промисловості, зростання цін на її продукцію тільки посилить кризу неплатежів та подальше накопичення боргових зобов'язань.

Незважаючи на вказані недоліки, в останні роки саме цінова політика гірничодобувної галузі активно використовується для виведення її на беззбитковий рівень.

Другий етап розробки стратегії сталого розвитку підприємств добувної промисловості виходив з результатів експрес-аналізу їхнього фінансового стану, що характеризує сильні та слабкі сторони галузі в цілому.

Спираючись на результати проведеної вище діагностики, табл. 3.10, та дані горизонтального й вертикального аналізу, табл. 3.7 та додатки Б.1 – Б.3, можна зробити висновок, що найбільш вразливою з точки зору фінансового стану на сьогоднішній день є промисловість з добування кам'яного та бурого вугілля. Всі без винятку показники свідчать про кризовий стан справ: неможливість розраховуватись за короткостроковими зобов'язаннями, низькі показники обіговості та рентабельності, незадовільна фінансова стійкість внаслідок надмірного фінансування господарської діяльності за рахунок короткострокової кредиторської заборгованості, високий ступінь зносу основних фондів тощо. Оскільки держава не має ресурсів для відновлення даного напрямку добувної промисловості, єдиною стратегією для зупинки спаду є метод відсікання зайвих та підвищенням ефективності найбільш успішних підприємств з добування бурого та кам'яного вугілля.

Спільними та першочерговими проблемами підприємств всіх напрямків добувної промисловості є відновлення ліквідності балансу та прибутковості діяльності, кожна з яких потребує комплексного вирішення.

Відновлення ліквідності балансу – передбачає приведення активів за обсягами та ліквідністю до величини зобов'язань підприємств з урахуванням строків її погашення. Загальна тенденція свідчить, що в короткостроковій перспективі підприємства гірничодобувної промисловості не здатні погашати термінові боргові зобов'язання. Цей висновок можна зробити за даними табл. 3.7: частка оборотних активів складає 43,8%, що менше на 8,6%, або на 30993,1 млн. грн. від обсягу поточних зобов'язань, частка яких дорівнює 52,4%. Таким чином, сукупного обсягу оборотних активів на початок 2016 р.

було недостатньо для погашення термінової заборгованості [35-37].

З іншої сторони, частка дебіторської заборгованості в обсязі господарських засобів підприємств гірничодобувної промисловості дорівнює 31,9%, а поточної кредиторської заборгованості – 34,1%. Якщо припустити, що проблема несвоєчасної сплати за поставлену продукцію знайде вирішення і підприємства добувної промисловості отримають від контрагентів надходження на суму дебіторської заборгованості, тоді, спрямувавши їх на сплату поточної кредиторської заборгованості, вони позбавлять себе значної частки оборотних активів. Згідно розрахунків, частка оборотних активів зменшиться до 17,4% і підприємства не зможуть здійснювати господарську діяльність на рівні наявних виробничих потужностей. Також результати розрахунків вказують на те, що показники ліквідності в разі реалізації даного сценарію не схильні до покращення своїх значень.

Отже, відновлення ліквідності потребує більш глибоких змін в структурі активів та пасивів підприємств добувної промисловості, а саме:

- необхідно збільшувати частку оборотних активів з одночасним скороченням періоду фінансового циклу за рахунок зменшення обсягів дебіторської заборгованості;

- скорочення тривалості фінансового циклу позитивно вплине на показники обіговості, тобто, на рівень ділової активності. Це, в свою чергу, дозволить збільшити обсяг отриманого прибутку планового періоду за умови, що операційна діяльність є рентабельною;

- збільшення частки оборотних активів може відбуватись за рахунок скорочення обсягу необоротних. Однак, це буде призводити до відповідного зменшення виробничих потужностей галузі. Оскільки на сьогоднішній день обсяг сукупного випуску продукції добувної промисловості значно поступається проміжному попиту навіть на внутрішньому ринку, скороченню повинні підлягати тільки найбільш зношені та найменш рентабельні необоротні активи;

- збільшення оборотних активів потребує відповідних джерел

фінансування. Оскільки частка власного капіталу в його загальному обсязі дорівнює 31,0%, гірничодобувна галузь має обмежені можливості до залучення позикового капіталу, зокрема, довгострокових кредитів банків. Тому, єдиним джерелом фінансування є збільшення обсягу власного капіталу через додаткову емісію акцій, приватизацію державних підприємств тощо. Це, в свою чергу, буде сприяти відновленню фінансової стійкості, що є позитивним.

Зростання обсягу оборотних активів повинно супроводжуватись більш повним завантаженням та ефективним використанням наявних виробничих потужностей, а не дебіторської заборгованості. Це, в свою чергу, буде сприяти відновленню підприємствам галузі безбиткового обсягу виробництва та зростання рентабельності. Проте, застарілі технології, що використовуються для видобування корисних копалин, знижують конкурентоспроможність продукції галузі та не можуть забезпечити її довготривалого економічного зростання. Перспективи розвитку добувної промисловості на сьогоднішній день пов'язані лише з капітальними інвестиціями як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів.

В рамках даної роботи було здійснено розрахунок планового значення інтегрального показника діяльності гірничодобувної галузі, в рамках зазначених першочергових заходів:

- скорочення поточної кредиторської заборгованості на 20% з одночасним зростанням обсягу власного капіталу;
- скорочення дебіторської заборгованості на 20% з одночасним зростанням обсягу запасів;
- збільшення обсягу реалізації продукції на 10%.

В результаті вказаних змін інтегральний показник зросте з 0,452 до 0,520 за рахунок: зростання ліквідності з 0,293 до 0,350; фінансової стійкості з 0,611 до 0,917; ділової активності з 0,293 до 0,313.

Таким чином, розробка макроекономічних сценаріїв розвитку гірничодобувної галузі України з урахуванням існуючих міжгалузевих

зв'язків повинна спиратись на реальний фінансово-економічний стан підприємств, що входять до її складу.

Результати макроекономічного пошукового прогнозування свідчать про високу залежність галузі від проміжного попиту. Це означає, що попит на продукцію добувної промисловості буде зростати зі зростанням економіки України та розвитком найбільших споживачів її продукції: виробництва та розподілу електроенергії, газу та води; переробною промисловістю; будівництвом та транспортом.

З іншої сторони, виникає питання щодо можливостей галузі задовольнити цей попит. На сьогоднішній день нестача сировини та матеріалів компенсується відповідним обсягом імпорту. Судячи з результатів експрес-аналізу діяльності підприємств добувної промисловості, їхні можливості до оперативного реагування на потреби ринку є досить обмеженими через незадовільний фінансовий стан. Тому, сталий розвиток гірничодобувної промисловості на сьогоднішній день, без вирішення цих проблем, є неможливим.

Висновки до розділу 3

1. Специфічність та унікальність гірничодобувної галузі для економіки України пов'язана з залежністю інших галузей від результатів її виробничої діяльності та високою вразливістю від економічної та політичної кон'юнктури на зовнішніх ринках. Тому, в рамках даної роботи дістав подальшого розвитку науково-практичний підхід до аналізу функціонування і розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі, з урахуванням її орієнтації на ринок проміжного споживання, що дозволило встановити взаємний вплив даної галузі на інші галузі економіки та виконувати пошукове прогнозування для досягнення стратегічних цілей.

Проведене дослідження дозволило кількісно оцінити залежність

галузей економіки від продукції гірничодобувної галузі за допомогою матриці повних витрат:

– виробництво та розподіл електроенергії, газу та води – зростання виробництва кінцевого продукту даної галузі на 1 грн. призводить до відповідного нарощування сукупного випуску гірничодобувної промисловості на 0,444 грн.;

– переробна промисловість – відповідний коефіцієнт повних витрат дорівнює 0,277 грн.;

– будівництво – 0,209 грн. та транспортна галузь – 0,184 грн. характеризуються майже однаковою залежністю від продукції добувної промисловості.

Отже, економічний розвиток гірничодобувної галузі вагомим чином впливає на динаміку проміжного попиту на продукцію вказаних галузей в ході виробничого циклу.

2. Економічний розвиток будь-якої галузі залежить від результатів господарської діяльності підприємств, які входять до її складу. Тому, в рамках даної роботи було удосконалено модель діагностики фінансового стану гірничодобувної галузі, в основі якої покладено існуючі підходи до проведення експрес-аналізу промислових підприємств з урахуванням специфіки вхідних даних, що дозволяє виконувати моніторинг та своєчасно реагувати на фінансові проблеми в галузі. Практичне використання цієї моделі за даними базисного періоду дозволили з'ясувати ряд негативних аспектів в діяльності підприємств добувної промисловості:

– збільшення обсягів фінансування підприємств гірничодобувної галузі відбувалось в умовах перерозподілу коштів між величиною власного капіталу та поточними зобов'язаннями. Так, протягом 2013-2015 р. обсяг власного капіталу зменшився на -29838,3 млн. грн., або на -12,6%. В той же час, поточні зобов'язання зросли на +64336,1 млн. грн., або на +14,4%. В результаті вказаних змін, частка власного капіталу на початок 2016 р. становила 31,0%, довгострокових зобов'язань – 16,5%, а поточних

зобов'язань – 52,4%. Таким чином, необхідність погашення великих обсягів короткострокової кредиторської заборгованості з однієї сторони та неможливість додаткового залучення позикових коштів внаслідок низької частки власного капіталу з іншої сторони, ставить переважну більшість підприємств добувної промисловості на межі банкрутства;

– в структурі господарських засобів також відбувались негативні зміни. Так, частка необоротних активів зменшилась на -5,0% і на початок 2016 р. становила 56,2%. Відповідне збільшення оборотних активів, перш за все, відбувалось за рахунок дебіторської заборгованості, обсяг якої на кінець звітного періоду складав 31,9%. Несвоєчасне надходження коштів за поставлену продукцію та значні обсяги накопиченої дебіторської заборгованості погіршують ліквідність балансу підприємств гірничодобувної галузі;

– окрім проблем з ліквідністю та фінансовою стійкістю, переважна більшість підприємств гірничодобувної промисловості є збитковими, що з часом призводить до зменшення власного капіталу.

Таким чином, судячи з результатів експрес-аналізу діяльності підприємств добувної промисловості, їхні можливості до оперативного реагування на потреби ринку є досить обмеженими через незадовільний фінансовий стан.

3. Вирішення завдання з розробки стратегії сталого розвитку в гірничодобувній галузі на першочерговому етапі передбачало стабілізацію економічного спаду та приведення темпів її скорочення до нуля. Для цього в рамках даної роботи було досліджено наступні сценарії:

– перший сценарій виходив з інерційності макроекономічних процесів, залишаючи темпи приросту кінцевого попиту планового періоду на базисному рівні. За результатами розрахунків, це дозволить забезпечити зростання економіки України на +2,32%. Причому, гірничодобувна галузь прискорить своє падіння з -5,95% річних до -8,99%. Тому, зберігання наявних тенденцій на тривалий час для добувної промисловості є вкрай невігідним.

Обчислення цінової рівноваги в рамках даного сценарію передбачало створення умов, за яких гірничодобувна галузь стабілізує економічний спад. Для цього частка доданої вартості гірничодобувної промисловості наслідок підвищення цін на свою продукцію повинна зрости на +4,66% до рівня 56,54%. При цьому, індекс цін на її продукцію повинний зрости на +5,50%. Це, в свою чергу, призведе до зростання цін на продукцію всіх інших галузей економіки: виробництво та розподіл електроенергії, газу та води (+2,06%); переробна промисловість (+1,28%); будівництво (+0,96%); транспорт і зв'язок (+0,84%). Найменше постраждають від зростання цін продукції добувної промисловості фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном та інші види діяльності;

– другий сценарій передбачав визначення необхідних змін в динаміці кінцевого попиту, які допоможуть зупинити падіння доданої вартості для всіх без винятку галузей та забезпечити, відповідно до прогнозів Уряду України, темпи зростання економіки у плановому періоді на рівні 3%. Для гірничодобувної галузі другий сценарій є більш бажаним, ніж попередній. Хоча стабілізація падіння кінцевого попиту на її продукцію в даному випадку не відбувається, проте, економічне зростання інших секторів економіки та наявні міжгалузеві зв'язки сприяють підвищенню проміжного попиту та позитивно впливають на її додану вартість;

– третій сценарій, передбачав оцінку динаміки економічного розвитку, якщо кінцевий попит на продукцію галузей в порівняних цінах не буде скорочуватись. Це дозволить забезпечити зростання економіки України на рівні 3,59% щорічно. Також зростаюча економіка через механізм міжгалузевих зв'язків зможе забезпечити приріст доданої вартості гірничодобувної галузі на рівні +6,18%. Отже, третій сценарій є найбільш оптимістичним, що дозволяє зупинити економічний спад у добувній промисловості та поступово відновити її зростання.

Також в рамках удосконаленої моделі діагностики фінансового стану підприємств гірничодобувної галузі було здійснено розрахунок планового

значення інтегрального показника з урахуванням першочергових заходів: скороченням поточної кредиторської заборгованості на 20% з одночасним зростанням обсягу власного капіталу; скороченням дебіторської заборгованості на 20% з одночасним зростанням обсягу запасів; збільшенням обсягу реалізації продукції на 10%. В результаті вказаних змін інтегральний показник по підприємствах галузі зростає з 0,452 до 0,520 за рахунок: зростання ліквідності з 0,293 до 0,350; фінансової стійкості з 0,611 до 0,917; ділової активності з 0,293 до 0,313. Сталий розвиток гірничодобувної галузі без вирішення цих проблем, є неможливим.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Промисловість України у 2011-2015 роках. Статистичний збірник / За ред. І.С. Петренко. - К., 2016. 382 с.
2. Анпілогова Ж. Д. Галузева структура сучасної промисловості й динаміка її розвитку в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 11. С. 90–93.
3. Україна у цифрах 2016. Статистичний збірник / За ред. І.Є. Вернера.- К., 2017. 240 с.
4. Таблиця витрати-випуск України за 2016 рік в основних цінах. Статистичний збірник / За ред. І.М. Нікітіної - К., 2018. 96 с.
5. Геец В. М. Проблемность структурных трансформаций экономики стран с развивающимися рынками. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 1. С. 54–58.
6. Грінченко Р.В. Сучасні тенденції структурних зрушень в економіці України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. №4(51). С. 217-221.
7. Коломицева О.В. Структурні зрушення в економіці: сутність і напрями трансформації. *Продуктивні сили і регіональна економіка*. 2008. Ч. 2. С. 186-191.

8. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html
9. Вітлінський В.В. Моделювання економіки : навч. посіб. К.: КНЕУ, 2003. 407 с.
10. Ляшенко І.М. Прямі та двоїсті балансові моделі "витрати-випуск". *Економічна кібернетика*. Донецьк, 2009. №1. С. 55-63.
11. Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2010–2017 роки. Статистичний збірник / За ред. І.М. Нікітіної - К., 2018. 240 с.
12. Валовий регіональний продукт у 2016 році. Статистичний збірник / За ред. І.М. Нікітіної - К., 2018. 141 с.
13. Ляшенко І.М. Економічні гіпотези та динаміка рівноважних цін в моделі Леонтєєва «витрати-випуск». *Економічна кібернетика*. 2009. №3–4(57–58). С. 14–18.
14. Цал-Цалко Ю. С. Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія, практика та інтерпретація : монографія. Житомир: ЖЭТУ, 2004. 208 с.
15. Нусінов, В. Я. Розробка стратегії розвитку гірничо-збагачувальних комбінатів з метою підвищення економічної ефективності їх діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №8. С. 6–11.
16. Геєць В.М., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування : підручник. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. 396 с.
17. Осауленко О.Г. Оцінка ефективності міжгалузевих зрушень в промисловості в перехідний період. *Статистика України*. 2000. №3. С. 8-14.
18. Бондаренко, Я. П. Особливості впровадження сучасних методів управління у вугільній галузі України. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України*. Дніпропетровськ, 2007. С. 62-63.
19. Орлова К. Є. Стан та перспективи розвитку підприємств добувної промисловості. *Академічний огляд*. 2012. № 1 (36). С. 102–107.

20. Амоша, О. І. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України : наук. доп. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2013. 44 с.
21. Коляденко С. В. Структурні зміни в економіці регіонів як запорука економічного зростання. *Ефективна економіка*. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=675>
22. Орлова К. Є. Аналіз та прогнозування розвитку добувної промисловості Житомирської області. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 4. С. 130–136.
23. Карпінський, Б. А. Фінансово-господарська діяльність підприємств вугільної галузі України: реалії та перспективи. *Фінанси України*. № 8. 2008. С. 63-73.
24. Дикань В.Л. Концептуальний підхід до ліквідації кризових явищ в промисловому та транспортному секторах економіки. *Залізничний транспорт України*. Київ: ДП "ДННЦЗТУ". №4. 2010. С.50-51.
25. Орлова К. Є. Діагностика ймовірності банкрутства підприємств добувної промисловості Житомирщини. *Економіка підприємства: теорія та практика*. К. : КНЕУ, 2012. С. 314–316.
26. Терехух А. А. Огляд сучасних методів фінансової діагностики підприємства. *Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні*. Луцьк : Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки, 1999. С. 196–200.
27. Захарченко В. О. Систематизація методів оцінки фінансового стану підприємства. *Фінанси України*. 2005 № 1. С. 137–144.
28. Євсєєва О. О. Методичний підхід до розробки системи індикаторів і прогнозування соціально-економічного розвитку регіону. *Економічний простір*. 2011. № 46. С. 62-73.
29. Рибалка О. Формування системи показників фінансового стану підприємства для оцінки ймовірності банкрутства. *Економіст*. 2005. № 9. С. 63–65.

30. Поліщук Н.В. Результативність діяльності суб'єктів господарювання: сутність, оцінка, основи регулювання : монографія. К.: КНТЕУ, 2005. 252 с.
31. Марченко О. М. Методичні основи оцінки фінансової складової економічної безпеки за балансовими показниками. *Економічні науки*. зб. наук. праць. Чернівці, 2008. Вип. 4(13). С. 396–403.
32. Швиданенко Г.О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства : монографія. К. : Вид-во КНЕУ, 2002. 192 с.
33. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування : монографія. Луцьк : Вид-во "Надстир'я", 2007. 260 с.
34. Кривов'язюк І.В. Математико-статистичне моделювання у фінансовій діагностиці підприємств. *Ефективна економіка*. 2010. №5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=208>
35. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : монографія. К. : КНЕУ, 2001. 387с.
36. Воронкова А.Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика: монографія. Х.: ВД «Інжек», 2008. 520 с.
37. Кривов'язюк І.В. Теоретичні засади фінансової діагностики підприємства. *Економічні науки. Серія: Економічна теорія*. Луцьк, 2007. Вип. 4(15). С. 232–247.
39. Андрушко О.Б. Моделювання діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємства. *Вісник національного університету „Львівська політехніка”*. 2006. № 552. С. 158–163.
40. Кругляк А.М. Суть банкрутства, проблеми його діагностики. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. Запорыжжя, 2007. №3. С. 131–135.
41. Розумна, Н.В. Управління інвестиційним потенціалом вугледобувних підприємств. *Наукові праці Донецького національного* 208

технічного університету. Серія : економічна. Донецьк, 2012 р. Вип. 41. С. 68-75.

42. Олійник Л.Я., Панкова М.М. Удосконалення механізму залучення внутрішніх фінансових джерел в інвестиційний процес. *Економіка промисленості. Донецьк: ІЭП НАН України, 2004. С. 141-149.*

43. Колісник М.К. Антикризове управління виробничо-господарськими структурами у машинобудуванні : монографія. Львів : Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2009. 208 с.

44. Гришко Н. В. Формування собівартості продукції на підприємствах вугільної промисловості. *Економічний аналіз. 2008. №3(19). С.90-92.*

45. Шашенко О. О. Обґрунтування впливу виробничих витрат на рівень рентабельності гірничодобувного підприємства. *Актуальні проблеми і прогресивні напрямки управління економічним розвитком вітчизняних підприємств* : матер. III Всеукраїнської наук.-практ. конф., Кривий Ріг, 23-24 квітня 2013 р. Кривий Ріг : КЕІ КНУ, 2013. Т. 2. С. 180-185.

46. Сметанюк О. А. Алгоритм визначення антикризових заходів на основі результатів діагностики фінансового стану підприємства. *Вісник СумДУ. Серія: Економіка. Суми, 2007. № 1. С. 163–168.*

47. Волощук Р.В. Підходи до нормування економічних показників. *Індуктивне моделювання складних систем. К.: МННЦ ІТС НАН та МОН України, 2009. Вип. 1. С. 17-25.*

48. Кость Я. О. Доцільність застосування методів інтегральної моделі у фінансовому діагностуванні підприємств. *Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент. Луцьк, 2008. Вип. 5 (18). С. 220–233.*

49. Кость Я. О. Застосування інтегральних моделей фінансової діагностики підприємства в сучасних умовах. *Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки. Рівне, 2008. С. 116–117.*

50. Іщук С.О. Моделі інтегрального оцінювання результатів фінансово-господарської діяльності промислових підприємств регіону. *Регіональна*

економіка. 2008. № 2. С. 25–33.

51 Коваленко М. О. Методичний підхід до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород: УНУ, 2018. Вип. 13. Ч. 1. С. 151–155.

52 Коваленко М. О. Модель діагностики стану гірничодобувної галузі за напрямками діяльності. *Причорноморські економічні студії*. Одеса, 2018. Вип. 21. С. 161–166.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове вирішення актуального науково-прикладного завдання теоретичного, методологічного й методичного дослідження стратегій розвитку гірничодобувної галузі України.

1. Ґрунтовно проаналізовано визначення поняття «стратегія» в межах різних підходів та сформульовано авторське його тлумачення як інструменту й способу, за допомогою яких виявляють пріоритети, проблеми, ресурси та напрями руху в довгостроковому періоді для досягнення основної мети.

2. Запропоновано методичний підхід до стратегічного аналізу й аналізу ризиків щодо визначення та впровадження спрямованих цілей і завдань економічної стратегії й цілей регулювання на рівні держави. Цей підхід включає стратегічний аналіз на рівні розробки економічної політики та публічного адміністрування й аналіз ризиків, на основі чого формується вибір ефективного варіанта стратегії розвитку. Обґрунтовано, що необхідно передбачити не лише стратегічний аналіз інформації про досяжні варіанти, а й вказати, що саме забезпечить успіх. Доведено, що особливо потрібно звернути увагу на визначення «схильності до ризику», що означає рівень допустимих втрат або прийнятний рівень зменшення результатів.

3. Виокремлено причини занепаду гірничодобувної галузі: втрачання контролю над усіма антрацитовими шахтами на окупованій території, незаповненість складів (ТЕС, ТЕЦ), відсутність стратегічного бачення розвитку галузі, недиверсифікований ринок поставок вугілля в Україні, відсутність прогнозного балансу попиту та пропозицій і стратегічного планування видобутку, відсутність національного індикатора ціни на енергетичне вугілля, відсутність контролю за встановленням ціни адміністративними органами.

Запропоновано шляхи підвищення ефективності гірничодобувної промисловості України й напрями реструктуризації добувної промисловості на прикладі вугільної галузі та нафтогазової, що, на відміну від існуючих,

включають упровадження більш якісної моделі державно-приватного партнерства, яка забезпечуватиме дотримання балансу державних і приватних інтересів у сфері інноваційного розвитку гірничодобувної галузі.

4. У контексті Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України № 5 від 12.01.2015, розроблено модель нової енергетичної стратегії України, якою передбачено здійснення реформи енергетики та реалізації програми енергоефективності в межах визначеного вектора розвитку, інтеграцію газових і електро-енергетичних мереж у енергетичний простір ЄС, збільшення національного газовидобутку – нетрадиційного газу та видобутку на шельфі, створення ринку вугільної продукції тощо. У процесі розробки враховано пропозиції таких міжнародних організацій, як: Міжнародне енергетичне агентство, Секретаріат Енергетичного співтовариства, Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй, Світовий банк, представництво Європейського Союзу в Україні, Європейський банк реконструкції та розвитку.

5. Специфічність та унікальність гірничодобувної галузі для економіки України пов'язана із залежністю інших галузей від результатів її виробничої діяльності, а також високою залежністю останньої від економічної й політичної кон'юнктури зовнішніх ринків. Тому набув подальшого розвитку науково-методичний підхід до аналізу функціонування й розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі з урахуванням її орієнтації на ринок проміжного споживання, що дозволило встановити вплив цієї галузі на інші галузі економіки та виконати пошукове прогнозування для досягнення стратегічних цілей. Проведене дослідження дозволило кількісно оцінити залежність галузей економіки від продукції гірничодобувної галузі за допомогою, зокрема, матриці повних витрат.

6. Економічний розвиток будь-якої галузі залежить від результатів господарської діяльності підприємств, які входять до її складу. Тому вдосконалено модель діагностики фінансового стану гірничодобувної галузі, в основу якої покладено підходи до проведення експрес-аналізу промислових

підприємств з урахуванням специфіки вхідних даних, що дає змогу виконувати моніторинг та своєчасно реагувати на фінансові проблеми в галузі. Практичне використання цієї моделі за даними базисного періоду дало змогу виявити ряд негативних аспектів у діяльності підприємств добувної промисловості.

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Видобуток та видобуток кар'єрів

INDIC_BT: Volume index of production NACE_R2: Mining and quarrying; manufacturing;

electricity, gas, steam and air conditioning supply

S_ADJ: Calendar adjusted data, not seasonally

adjusted data UNIT: Index, 2015=100

TIME	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GEO										
European Union (current composition)	104.4	90.1	96.2	99.1	96.9	96.3	97.5	100.0	101.7	105.0
European Union (without United Kingdom)	103.9	88.9	95.4	98.8	96.8	96.1	97.3	100.0	101.8	105.2
Belgium	99.9	88.9	97.0	101.7	99.9	99.9	101.2	100.0	104.6 ^(p)	107.8 ^(p)
Bulgaria	108.7	88.8	90.6	95.9	95.5	95.4	97.3	99.9	102.7	106.6
Czech Republic	92.5	80.3	86.9	92.0	91.3	91.3	95.9	100.3	103.2	110.3
Denmark	112.5	96.6	98.4	99.5	99.5	99.5	100.1	100.1	103.8	106.1
Germany (until 1990 former territory of the FRG)	98.3	82.2	91.3	97.8	97.5	97.6	98.9	99.8	100.9	104.3
Estonia	81.0	61.8	75.9	90.9	92.0	96.1	100.2	100.3	103.0	111.2
Ireland	61.3	58.6	63.4	63.1	62.2	60.8	73.6	100.0	101.8	99.5
Greece	133.5 ^(p)	120.6 ^(p)	113.2	106.6	104.4	101.0 ^(p)	99.0	100.0	102.6 ^(p)	107.5 ^(p)
Spain	125.1 ^(p)	105.3 ^(p)	106.1 ^(p)	104.3 ^(p)	97.1 ^(p)	95.4 ^(p)	96.7 ^(p)	100.0 ^(p)	101.7 ^(p)	105.0 ^(p)
France	109.7	95.9	100.0	102.8	100.3	99.4	98.5	100.0	100.3	102.7
Croatia	117.1	106.5	105.0	103.7	98.1	96.4	97.5	100.0	105.0	107.0
Italy	125.0	101.5	108.4	109.7	102.7	99.6	98.9	100.0	101.9	105.6
Cyprus	149.2	135.3	133.0	122.7	110.9	95.9	95.2	100.0	109.1	117.2
Latvia	90.6	74.1	84.7	92.2	98.2	97.6	96.7	100.0	104.9	113.8
Lithuania	91.8	78.8	83.6	89.3	92.8	95.7	95.9	100.0	102.8	109.7
Luxembourg	110.7	92.9	100.9	102.7	97.5	94.6	98.8	100.0	100.5	103.0 ^(p)
Hungary	90.7	74.6	82.4	87.0	85.9	87.1	93.4	100.0	100.7	106.3
Malta	107.2	92.1	100.0	100.0	105.3	99.8	94.1	100.1	95.4 ^(p)	99.3 ^(p)
Netherlands	107.8	99.6	107.4	106.6	106.0	106.6	103.5	100.0	102.2	104.3 ^(p)
Austria	95.4	84.6	90.3	96.3	96.5	97.0	97.9	100.0	102.9	107.6
Poland	77.9	74.8	83.1	89.1	90.1	92.5	95.4	100.0	102.8	109.9
Portugal	113.6	101.6	103.0	101.7	95.6	96.4	98.0	100.0	102.4	106.1
Romania	78.3	73.9	77.5	83.6	86.1	92.7	98.5	101.1	104.2	113.2
Slovenia	105.2	86.6	92.7	94.6	93.9	92.9	94.6	99.4	107.1	116.3 ^(p)
Slovakia	83.7	73.8	83.0	85.9	89.7	91.6	94.3	100.0	103.7	106.9
Finland	122.6	100.9	106.3	108.2	106.3	103.0	101.1	100.0	103.8	108.2
Sweden	114.2	93.9	102.1	104.7	103.4	98.6	96.9	100.0	101.3	106.2
United Kingdom	107.4	98.3	101.4	101.0	97.9	97.4	98.8	100.0	101.4	103.5
Norway	112.7	108.7	102.9	98.3	101.0	96.0	99.4	100.0	98.5	100.5
Serbia	107.4	93.9	95.0	97.4	94.9	100.7	93.2	100.0	104.9	109.3
Turkey	68.8	61.4	69.8	80.1	83.4	89.4	94.5	100.0	103.4	112.6
Bosnia and Herzegovina	95.5	89.9	93.7	95.8	92.3	97.0	97.2	100.0	104.4	107.7

Available flags: Special value: **b** break in time series **c** confidential **d** definition differs, see metadata: not available **e** estimated **f** forecast **i** see metadata (phased out) **n** not significant **p** provisional **r** revised **s** Eurostat estimate (phased out) **u** low reliability **z** not applicable

Продовження дод. А
Таблиця А.2

Видобуток та видобуток кар'єрів

INDIC_BT: Volume index of production NACE_R2: Mining and quarrying; manufacturing;
electricity, gas, steam and air conditioning supply; construction S_ADJ: Calendar adjusted data,
not seasonally adjusted data UNIT: Index, 2015=100

TIME	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GEO										
European Union (current composition)	108.0	94.1	98.7	101.2	98.2	97.4	98.5	100.0	101.8	105.5
European Union (without United Kingdom)	108.8	94.1	98.9	101.7	99.0	98.0	98.7	100.0	101.8	105.4
Belgium	101.3 ^(s)	92.1 ^(s)	97.9 ^(s)	102.8 ^(s)	101.1 ^(s)	100.7 ^(s)	101.5 ^(s)	100.0 ^(s)	103.7 ^(ps)	106.3 ^(ps)
Bulgaria	113.7 ^(s)	93.8 ^(s)	92.3 ^(s)	94.6 ^(s)	94.1 ^(s)	93.5 ^(s)	96.0 ^(s)	99.9 ^(s)	99.5 ^(s)	103.4 ^(ps)
Czech Republic	95.7 ^(s)	85.0 ^(s)	89.5 ^(s)	93.5 ^(s)	91.9 ^(s)	91.1 ^(s)	95.6 ^(s)	100.2 ^(s)	102.0 ^(s)	108.7 ^(s)
Denmark	111.4 ^(s)	96.3 ^(s)	96.4 ^(s)	97.9 ^(s)	98.1 ^(s)	98.0 ^(s)	99.2 ^(s)	100.1 ^(s)	103.9 ^(s)	106.7 ^(s)
Germany (until 1990 former territory of the FRG)	97.6	82.5	91.0	97.5	97.2	97.3	98.8	99.8	101.6	104.9
Estonia	87.2 ^(s)	65.1 ^(s)	75.0 ^(s)	90.9 ^(s)	94.8 ^(s)	98.1 ^(s)	100.9 ^(s)	100.3 ^(s)	103.3 ^(s)	113.7 ^(s)
Ireland	70.8 ^(s)	63.3 ^(s)	65.4 ^(s)	64.1 ^(s)	63.1 ^(s)	62.4 ^(s)	74.8 ^(s)	100.0 ^(s)	102.8 ^(s)	102.0 ^(s)
Greece	175.6 ^(ps)	153.9 ^(ps)	132.2 ^(s)	111.5 ^(s)	102.4 ^(s)	98.4 ^(ps)	98.7 ^(s)	100.0 ^(s)	105.8 ^(ps)	107.1 ^(ps)
Spain	131.3 ^(ps)	112.1 ^(ps)	106.7 ^(ps)	100.6 ^(ps)	94.0 ^(ps)	92.9 ^(ps)	97.0 ^(ps)	100.0 ^(ps)	102.4 ^(ps)	104.6 ^(ps)
France	112.7 ^(s)	100.6 ^(s)	103.1 ^(s)	104.6 ^(s)	101.3 ^(s)	100.8 ^(s)	99.4 ^(s)	100.0 ^(s)	100.1 ^(s)	102.7 ^(s)
Croatia	131.8 ^(s)	121.0 ^(s)	113.6 ^(s)	109.2 ^(s)	101.5 ^(s)	98.8 ^(s)	98.2 ^(s)	100.0 ^(s)	104.7 ^(s)	106.7 ^(s)
Italy	132.7 ^(s)	109.9 ^(s)	114.7 ^(s)	114.8 ^(s)	105.9 ^(s)	101.2 ^(s)	99.4 ^(s)	100.0 ^(s)	101.6 ^(s)	104.8 ^(s)
Cyprus	181.4 ^(s)	163.5 ^(s)	156.5 ^(s)	145.0 ^(s)	124.4 ^(s)	105.1 ^(s)	96.6 ^(s)	100.0 ^(s)	109.0 ^(s)	121.8 ^(s)
Latvia	102.0 ^(s)	75.0 ^(s)	80.4 ^(s)	88.0 ^(s)	95.1 ^(s)	96.1 ^(s)	97.6 ^(s)	100.0 ^(s)	100.0 ^(s)	110.4 ^(s)
Lithuania	104.0 ^(s)	78.1 ^(s)	80.6 ^(s)	88.4 ^(s)	89.8 ^(s)	94.1 ^(s)	97.6 ^(s)	100.0 ^(s)	100.0 ^(s)	107.3 ^(s)
Luxembourg	107.8 ^(s)	97.8 ^(s)	102.2 ^(s)	103.9 ^(s)	99.2 ^(s)	95.6 ^(s)	99.9 ^(s)	100.0 ^(s)	101.7 ^(s)	103.7 ^(ps)
Hungary	92.5 ^(s)	77.8 ^(s)	83.5 ^(s)	86.7 ^(s)	85.1 ^(s)	86.9 ^(s)	93.8 ^(s)	100.0 ^(s)	98.5 ^(s)	106.2 ^(s)
Malta	96.6 ^(s)	86.6 ^(s)	92.4 ^(s)	93.3 ^(s)	97.5 ^(s)	94.0 ^(s)	93.6 ^(ps)	100.0 ^(ps)	96.6 ^(ps)	102.0 ^(ps)
Netherlands	110.3 ^(s)	102.8 ^(s)	105.7 ^(s)	105.3 ^(s)	102.9 ^(s)	102.2 ^(s)	100.7 ^(s)	100.0 ^(ps)	103.4 ^(ps)	106.6 ^(ps)
Austria	97.2	88.1	92.0	97.0	98.0	98.4	98.7	100.0	102.8	107.7
Poland	79.5 ^(s)	77.3 ^(s)	84.9 ^(s)	92.2 ^(s)	92.3 ^(s)	93.0 ^(s)	96.0 ^(s)	100.0 ^(s)	100.5 ^(s)	108.2 ^(s)
Portugal	135.7 ^(s)	121.4 ^(s)	118.1 ^(s)	112.7 ^(s)	103.0 ^(s)	99.6 ^(s)	98.9 ^(s)	100.0 ^(s)	101.3 ^(s)	104.6 ^(s)
Romania	85.7 ^(s)	79.1 ^(s)	80.0 ^(s)	85.6 ^(s)	87.9 ^(s)	93.4 ^(s)	97.4 ^(s)	101.0 ^(s)	103.0 ^(s)	110.0 ^(s)
Slovenia	122.1 ^(s)	99.5 ^(s)	100.5 ^(s)	97.0 ^(s)	93.8 ^(s)	92.7 ^(s)	96.6 ^(s)	99.5 ^(s)	103.7 ^(s)	113.6 ^(ps)
Slovakia	89.0 ^(s)	78.5 ^(s)	85.0 ^(s)	88.3 ^(s)	90.1 ^(s)	91.2 ^(s)	93.2 ^(s)	100.0 ^(s)	102.0 ^(s)	105.1 ^(s)
Finland	115.3 ^(s)	96.1 ^(s)	102.4 ^(s)	105.6 ^(s)	104.0 ^(s)	100.8 ^(s)	99.5 ^(s)	99.9 ^(s)	104.2 ^(s)	108.9 ^(s)
Sweden	111.6 ^(ps)	93.2 ^(ps)	101.2 ^(ps)	103.8 ^(ps)	101.2 ^(ps)	96.8 ^(ps)	95.8 ^(ps)	100.0 ^(ps)	103.4 ^(ps)	109.0 ^(ps)
United Kingdom	103.9	94.1	98.1 ^(ps)	98.5 ^(ps)	94.3 ^(ps)	94.4 ^(ps)	97.8 ^(ps)	100.0 ^(ps)	102.2 ^(ps)	105.5 ^(ps)

Available flags: Special value: **b** break in time series **c** confidential **d** definition differs, see metadata: not available **e** estimated

f forecast **i** see metadata (phased out) **n** not significant **p** provisional **r** revised **s** Eurostat estimate (phased out)

u low reliability

z not applicable

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1

Виробництво окремих видів промислової продукції за 2011–2016 роки

Показники	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів						
Вугілля кам'яне, млн.т	62,7	65,7	64,4	45,9	30,2	31,6
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінозних, млн.т	2,4	2,3	2,2	2,0	1,8	1,6
Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, млн.т	0,9	1,1	0,9	0,7	0,7	0,6
Газ природний скраплений або в газоподібному стані, млрд.м ³	20,7	20,5	21,3	20,1	19,9	20,1
Руди залізні неагломеровані, млн.т	173	176	185	184	175	168
Концентрати залізорудні неагломеровані, млн.т	66,5	67,1	70,4	68,3	66,9	62,9
Концентрати залізорудні агломеровані, млн.т	64,4	64,6	67,6	60,2	55,2	56,7
Гіпс і ангідрит, млн.т	2,3	2,2	2,2	1,6	1,3	1,3
Вапняк, флюс вапняковий та інший вапняковий камінь для виготовлення вапна й цементу (крім подрібненого вапнякового наповнювача та каменю вапнякового заданих розмірів), млн.т	22,8	20,6	18,7	11,6	7,6	7,7
Крейда, тис.т	1941	391	288	218	119	154
Піски будівельні, такі як глинисті, каолінові,	13,7	13,0	12,5	9,4	10,0	12,0

*Продовження дод. Б
Продовження таблиці Б.1*

1	2	3	4	5	6	7
полевошпатові (крім кременистих та металоносних пісків), млн.т						
Камінь дроблений (щєбінь), який використовується як наповнювач бетону, для дорожнього покриття та подібних цілей (крім гальки, гравію та кремнію), млн.т	58,1	60,8	61,5	53,9	45,1	48,1
Каолін, тис.т	1354	1218	1179	1426	1815	2335
Глини каолінові інші (комова і пластична), тис.т	579	518	855	1248	845	560
Торф (в умовній вологості) неагломерований паливний, тис.т	515	446	467	463	491	539
Сіль (включаючи сіль денатуровану) і хлорид натрію чистий, розчинені або нерозчинені у воді, з вмістом або ні речовин, які запобігають злипанням чи забезпечують сипучість, тис.т	5949	6183	5796	2498	2137	1784

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Продовження дод. Б
Таблиця Б.2

Виробництво промислової продукції за видами за 2016 рік (У натуральному вираженні, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції)

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості (НПП), одиниця вимірювання	Обсяг виробленої промислової продукції (валовий випуск) за 2016 рік
1	2
Вугілля рядове кам'яне, тис.т	43176,7
Вугілля рядове кам'яне для коксування, тис.т	8555,3
Вугілля кам'яне для коксування з теплотворністю більше 23,865 МДж/кг (5700 ккал/кг) на беззольтній, але вологій основі, тис.т	6508,8
Вугілля кам'яне енергетичне з теплотворністю більше 23,865 МДж/кг (5700 ккал/кг) на беззольтній, але вологій основі, тис.т	23839,5
Антрацит, тис.т	3077,8
Вугілля кам'яне енергетичне інше з теплотворністю більше 23,865 МДж/кг (5700 ккал/кг) на беззольтній, але вологій основі (крім антрациту), тис.т	20761,7
Вугілля кам'яне інше, тис.т	1282,0
Вугілля буре, тис.т	*
Вугілля буре, видобуте відкритим способом, тис.т	*
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінозних, тис.т	1622,6
Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, тис.т	649,5
Газ природний, млн.м ³	19524,0
Газ нафтовий попутний, одержаний з нафтових родовищ, млн.м ³	528,2
Руди залізні неагломеровані, тис.т	167815,5
Концентрати залізорудні неагломеровані, тис.т	62875,9
Концентрати залізорудні агломеровані, тис.т	56736,5
Руди марганцеві, т	*
Концентрати марганцеві, т	1328271
Екаусин і камінь вапняковий інший декоративний чи будівельний щільністю 2500 кг/м ³ і більше, тис.т	814,4
Граніт, необроблений або начорно оброблений, тис.т	32856,4
Граніт, розпиляний на прямокутні або квадратні блоки та плити, тис.т	19,6
Пісковик, тис.т	80,4
Порфір, базальт, туф вулканічний і камінь інший, необроблені або начорно оброблені чи розпиляні на прямокутні або квадратні блоки та плити (крім каменю вапнякового декоративного чи будівельного щільністю 2500 кг/м ³ і більше, граніту та пісковіку), тис.т	4013,6
Гіпс і ангідрит, тис.т	1303,0
Вапняк, флюс вапняковий та інший вапняковий камінь для виготовлення вапна й цементу (крім подрібненого вапнякового наповнювача та каменю вапнякового заданих розмірів), тис.т	7675,1
Крейда, тис.т	154,0

Продовження дод. Б
Продовження табл. Б.2

1	2
Доломіт некальцинований, необроблений, начорно оброблений чи розпиляний на прямокутні або квадратні блоки та плити (крім подрібненого доломіту, який використовується як наповнювач бетону, для дорожнього покриття та т. ін.), тис.т	*
Піски кременисті та кварцові, тис.т	2285,9
Піски будівельні, такі як глинисті, каолінові, полевошпатові (крім кременистих та металоносних пісків), тис.т	11953,6
Галька та гравій, що використовуються як наповнювачі бетону, для дорожнього покриття та подібних цілей; кремній, тис.т	3888,3
Камінь дроблений (щебінь), який використовується як наповнювач бетону, для дорожнього покриття та подібних цілей (крім гальки, гравію та кремнію), тис.т	48131,3
Крихта, гранули та порошок з мармуру, тис.т	15,5
Крихта, гранули та порошок з травертину, екаусину, граніту, порфіру, базальту, пісковику та іншого каменю, тис.т	12544,9
Суміші шлаку та відходів промислових подібних, що містять або не містять гальку, гравій, щебінь та кремній, для будівельних цілей, тис.т	*
Каолін, т	2335004
Глини каолінові інші (комова і пластична), т	559601
Бентоніт, тис.т	*
Глини вогнетривкі, тис.т	6769,7
Глини звичайні та сланцеві для будівельних робіт (крім бентоніту, глини вогнетривких, каоліну та глини каолінових); андалузит, кіаніт, силіманіт; муліт; землі шамотні або динасові, тис.т	*
Сировина мінеральна для хімічної промисловості та виробництва добрив, інша, т	156478
Сировина мінеральна інша для хімічної промисловості та виробництва добрив, т	156478
Торф (в умовній вологості) неагломерований паливний, тис.т	539,1
Торф (в умовній вологості) неагломерований для сільського господарства та інших цілей, тис.т	136,4
Сіль (включаючи сіль денатуровану) і хлорид натрію чистий, розчинені або нерозчинені у воді, з вмістом або ні речовин, які запобігають злипанню чи забезпечують сипучість, т	1783530
Сіль (включаючи сіль денатуровану) і хлорид натрію чистий, нерозчинені у воді, з вмістом або ні речовин, які запобігають злипанню чи забезпечують сипучість, т	*
Сіль (включаючи сіль денатуровану) і хлорид натрію чистий, розчинені у воді, з вмістом або ні речовин, які забезпечують плинність, т	*
Бітум і асфальт природні; асфальти й породи асфальтові, т	*
Мінерали інші, т	861875
Графіт, кварц і кварцити природні, т	826375
Графіт природний, т	*
Кварц і кварцити для промислового використання, т	*
Ґрунти кременисті та інфузорні, т	*
Слюда; тальк (включаючи стеатит), т	*

*Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації

Продовження дод. Б
Таблиця Б.3

Реалізація промислової продукції за видами за переліком продукції ЄС для статистики виробництва (PRODCOM) за 2016 рік (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції)

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості (НПП), одиниця вимірювання	Реалізовано продукції, виробленої з власної сировини, за 2016 рік	
	кількість	вартість, тис.грн.
А	1	2
Руди та концентрати залізні (крім піриту випаленого (залізорудного колчедану)), тис.т	79875,3	79716789,3
Екаусин і камінь вапняковий інший декоративний чи будівельний щільністю 2500 кг/м ³ і більше, тис.т	834,8	88901,4
Граніт, необроблений або начорно оброблений, тис.т	18539,2	517846,4
Граніт, розпиляний на прямокутні або квадратні блоки та плити, тис.т	19,7	10172,9
Пісковик, тис.т	82,6	7650,0
Порфір, базальт, туф вулканічний і камінь інший, необроблені або начорно оброблені чи розпиляні на прямокутні або квадратні блоки та плити (крім каменю вапнякового декоративного чи будівельного щільністю 2500 кг/м ³ і більше, граніту та пісковіку), тис.т	1980,0	41382,5
Гіпс і ангідрит, тис.т	535,4	108902,1
Вапняк, флюс вапняковий та інший вапняковий камінь для виготовлення вапна й цементу (крім подрібненого вапнякового наповнювача та каменю вапнякового заданих розмірів), тис.т	6925,9	1275350,3
Крейда, тис.т	149,2	47016,1
Доломіт некальцинований, необроблений, начорно оброблений чи розпиляний на прямокутні або квадратні блоки та плити (крім подрібненого доломіту, який використовується як наповнювач бетону, для дорожнього покриття та т. ін.), тис.т	*	*
Піски кременисті та кварцові, тис.т	1705,9	308020,4
Піски будівельні, такі як глинисті, каолінові, полевошпатові (крім кременистих та металоносних пісків), тис.т	11478,8	486389,2
Галька та гравій, що використовуються як наповнювачі бетону, для дорожнього покриття та подібних цілей; кремній, тис.т	3800,2	237993,9
Камінь дроблений (щебінь), який використовується як наповнювач бетону, для дорожнього покриття та подібних цілей (крім гальки, гравію та кремнію), тис.т	44886,4	3899701,6
Крихта, гранули та порошок з мармуру, тис.т	14,0	6036,3
Крихта, гранули та порошок з травертину, екаусину, граніту, порфіру, базальту, пісковіку та іншого каменю, тис.т	18353,6	270213,6

*Продовження дод. Б
Продовження табл. Б.3*

	кількість	вартість, тис.грн.
А	1	2
Суміші шлаку та відходів промислових подібних, що містять або не містять гальку, гравій, щебінь та кремній, для будівельних цілей, тис.т	*	*
Каолін, т	1753124	1092194,7
Глини каолінові інші (комова і пластична), т	777838	41535,3
Бентоніт, тис.т	*	*
Глини вогнетривкі, тис.т	6251,8	4764249,1
Глини звичайні та сланцеві для будівельних робіт (крім бентоніту, глини вогнетривких, каоліну та глини каолінових); андалузит, кіаніт, силіманіт; муліт; землі шамотні або динасові, тис.т	*	*
Сировина мінеральна для хімічної промисловості та виробництва добрив, інша, т	151010	25153,3
Сіль (включаючи сіль денатуровану) і хлорид натрію чистий, розчинені або нерозчинені у воді, з вмістом або ні речовин, які запобігають злипанню чи забезпечують сипучість, т	1783960	1253676,9
Бітум і асфальт природні; асфальтити й породи асфальтові, т	*	*
Мінерали інші, т	831417	316183,0

**Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України “Про державну статистику” щодо конфіденційності статистичної інформації*

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Видобуток природного газу у 2016р. (за компаніями), млрд. м3

Компанія	План	Факт	+/-
• ПАТ “Укргазвидобування”	14,529	14,603	0,074
• ПрАТ “Нафтогазвидобування”	1,304	1,628	0,324
• ПАТ “Укрнафта”	1,503	1,297	-0,206
• ТОВ “Еско-Північ”	0,608	0,615	0,007
• ЗАТ “ДК “Укрнафтобуріння”	0,239	0,310	0,071
• ПрАТ “Природні ресурси”	0,268	0,227	-0,041
• ТОВ “КУБ-Газ”	0,238	0,207	-0,031
• СП “Полтавська ГНК”	0,213	0,174	-0,039
• ПрАТ “Девон”	0,094	0,124	0,030
• ТОВ “Перша українська газонафтова компанія”	0,137	0,110	-0,027
• ПрАТ “Укргазвидобуток”	0,117	0,098	-0,019
• ТОВ “Гравеліт-21”	0,125	0,090	-0,035
• ТОВ “Системойлінжиніринг”	0,010	0,075	0,065,
• Регал Петролеум Корп. ЛТД	0,056	0,062	0,006
• ТОВ “Пром-енерго продукт”	0,025	0,031	0,006
• ТОВ “Сіріус-1”	0,076	0,028	-0,048
• ТОВ “Надра Геоцентр”	0,029	0,015	-0,014
• ПАТ “Тисагаз”	0,016	0,007	-0,008
• ПАТ “Шахта ім. А.Ф.Засядько”	0,034	0,005	-0,029
Інші	0,275	0,281	-0,006

Продовження дод. В
Таблиця В.2

Видобуток вугілля підприємствами України у 2015-2016рр., тис. т

Підприємство	2015 р.	2016 р.	Зміна (%)
ПАТ “ДТЕК Павлоградвугілля”	18 787,0	18 409,4	-2,2
ПАТ “ш/у Покровське”	4 353,3	4 302,0	-1,2
ТОВ “ДТЕК Добропіллявугілля”	2 428,4	2 271,8	-6,4
ДП “Львіввугілля”	1 754,4	1 408,7	-19,7
ТОВ “Краснолиманська”	643,4	443,4	-30,9
ТОВ “ДТЕК Свердловантрацит”	1 772,8	2 305,6	30,1
ТОВ “ДТЕК Ровенькиантрацит”	1 551,5	2 224,6	43,4
ДП “Селидіввугілля”	1 248,1	1 394,0	11,7
ПАТ “ДТЕК Комсомолец Донбасу”	1 218,8	3 502,1	187,3
ТДВ “Шахта Білозерська”	910,6	493,1	-45,8
ДП “ш/у “Краснолиманська”	1 754,8	1 566,1	-10,4
ДП “ш/у “Південнодонбаське №1”	691,2	497,9	-28,0
ПАТ “Лисичанськвугілля”	545,8	196,5	-64,0
ДП “Красноармійськвугілля”	406,6	548,1	34,8
ДП “Первомайськвугілля”	365,8	308,4	-15,9
ДП “Шахта “Південнодонбаська №3” ім.М.С.Сургая	350,6	340,7	-2,8
ДП “Дзержинськвугілля”*	266,7	279,4	4,8
ДП “Волиньвугілля”	235,9	185,4	-21,4
ПАТ “Шахта “Надія”	228,2	186,4	-18,3
ВАТ “Укрвуглебуд”	104,4	-	-
ДП “Луганськвугілля”	96,9	-	-
ДП “ш.№1 Нововолинська”	7,3	-	-
Загалом**	39 744,0	40 864,1	2,8

* Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості “Про перейменування ДП “Дзержинськвугілля” та затвердження Статуту ДП “Торецьквугілля” №513 від 11 серпня 2016р.

** Сума складових може не збігатися через округлення

ДОДАТОК Д
Матриця коефіцієнтів повних витрат в моделі міжгалузевого балансу,
розрахована за даними 2016 р.

Галузі	Сільське, лісове та рибне господарство	Гірничодобувна промисловість	Переробна промисловість	Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	Будівництво	Оптова і роздрібна торгівля	Транспорт	Фінансова та страхова діяльність	Операції з нерухомим майном	Професійна, наукова діяльність та телекомунікації	Інші види діяльності
Сільське, лісове та рибне господарство	1,393	0,060	0,227	0,066	0,133	0,082	0,078	0,021	0,028	0,025	0,050
Гірничодобувна промисловість	0,106	1,181	0,277	0,444	0,209	0,069	0,184	0,027	0,040	0,040	0,069
Переробна промисловість	0,583	0,448	1,913	0,488	1,062	0,305	0,459	0,151	0,213	0,182	0,264
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	0,083	0,192	0,176	1,251	0,130	0,067	0,134	0,023	0,034	0,048	0,081
Будівництво	0,011	0,018	0,018	0,020	1,242	0,016	0,027	0,007	0,051	0,030	0,024
Оптова і роздрібна торгівля	0,145	0,102	0,229	0,143	0,222	1,215	0,138	0,061	0,050	0,072	0,092
Транспорт	0,061	0,076	0,097	0,072	0,092	0,078	1,111	0,022	0,021	0,024	0,038
Фінансова та страхова діяльність	0,039	0,043	0,061	0,057	0,056	0,077	0,046	1,267	0,064	0,039	0,042
Операції з нерухомим майном	0,026	0,032	0,047	0,041	0,046	0,092	0,040	0,062	1,090	0,060	0,052
Професійна, наукова діяльність та телекомунікації	0,012	0,016	0,022	0,024	0,025	0,032	0,025	0,024	0,012	1,414	0,040
Інші види діяльності	0,101	0,117	0,139	0,140	0,181	0,138	0,149	0,121	0,103	0,099	1,210

ДОДАТОК Є.1

Горизонтальний та вертикальний аналіз майнового стану підприємств з добування кам'яного та бурого вугілля протягом 2015-2017 р., млн. грн.

Стаття	Початок 2016 р.	Початок 2018 р.	Абсо- лютна зміна	Питома вага, %		Структурні зрушення, %
				На початок	На кінець	
Актив						
Необоротні активи	59584,3	45010,1	- 14574,2	66,9%	62,9%	-4,0%
Оборотні активи	29482,8	26514,4	-2968,4	33,1%	37,1%	4,0%
запаси	7061,2	5569,5	-1491,7	7,9%	7,8%	-0,1%
дебіторська заборгованість	19086,9	16080,9	-3006,0	21,4%	22,5%	1,1%
грошові кошти	954,6	182,6	-772,0	1,1%	0,3%	-0,8%
інші оборотні активи	2380,1	4681,4	2301,3	2,7%	6,5%	3,9%
Необоротні активи групи вибуття	26,4	26,4	0,0	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	89093,5	71550,9	- 17542,6	100,0%	100,0%	0,0%
Пасив						
Власний капітал	-7500,0	-12192,8	-4692,8	-8,4%	-17,0%	-8,6%
Довгострокові зобов'язання	32635,3	31304,0	-1331,3	36,6%	43,8%	7,1%
Поточні зобов'язання:	63958,1	52429,4	- 11528,7	71,8%	73,3%	1,5%
короткострокові кредити банків	3694,1	4064,6	370,5	4,1%	5,7%	1,5%
поточна кредитор-ська заборгованість	40622,3	30618,0	- 10004,3	45,6%	42,8%	-2,8%
інші поточні зобов'язання	19641,7	17746,8	-1894,9	22,0%	24,8%	2,8%
Зобов'язання, пов'я- зані з необоротними активами та групами вибуття	0,1	10,3	10,2	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	89093,5	71550,9	- 17542,6	100,0%	100,0%	0,0%

ДОДАТОК Є.2

Горизонтальний та вертикальний аналіз майнового стану підприємств з добування сирої нафти та природного газу протягом 2015-2017 р., млн.

грн.

Стаття	Початок 2016 р.	Початок 2018 р.	Абсо- лютна зміна	Питома вага, %		Структурні зрушення, %
				На початок	На кінець	
Актив						
Необоротні активи	72153,1	61857,7	- 10295,4	79,0%	62,6%	-16,4%
Оборотні активи	19199,7	36977,3	17777,6	21,0%	37,4%	16,4%
запаси	4658,4	6450,9	1792,5	5,1%	6,5%	1,4%
дебіторська заборгованість	13079,7	27787,0	14707,3	14,3%	28,1%	13,8%
грошові кошти	504,6	1875,0	1370,4	0,6%	1,9%	1,3%
інші оборотні активи	957,0	864,4	-92,6	1,0%	0,9%	-0,2%
Необоротні активи групи вибуття	0,5	4,1	3,6	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	91353,3	98839,1	7485,8	100,0%	100,0%	0,0%
Пасив						
Власний капітал	53578,1	34631,7	- 18946,4	58,6%	35,0%	-23,6%
Довгострокові зобов'язання	6716,9	9742,7	3025,8	7,4%	9,9%	2,5%
Поточні зобов'язання:	31031,3	54464,7	23433,4	34,0%	55,1%	21,1%
короткострокові кредити банків	3556,6	3583,3	26,7	3,9%	3,6%	-0,3%
поточна кредитор-ська заборгованість	12009,7	26673,3	14663,6	13,1%	27,0%	13,8%
інші поточні зобов'язання	15465,0	24208,1	8743,1	16,9%	24,5%	7,6%
Зобов'язання, пов'я- зані з необоротними активами та групами вибуття	27,0	0,0	-27,0	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	91353,3	98839,1	7485,8	100,0%	100,0%	0,0%

ДОДАТОК Є.2

Горизонтальний та вертикальний аналіз майнового стану підприємств з добування металевих руд протягом 2015-2017 р., млн. грн.

Стаття	Початок 2016 р.	Початок 2018 р.	Абсо- лютна зміна	Питома вага, %		Структурні зрушення, %
				На початок	На кінець	
Актив						
Необоротні активи	55770,5	84591,5	28821,0	47,0%	52,2%	5,2%
Оборотні активи	62848,3	77410,7	14562,4	53,0%	47,8%	-5,2%
запаси	7722,9	9902,0	2179,1	6,5%	6,1%	-0,4%
дебіторська заборгованість	45413,7	61015,1	15601,4	38,3%	37,7%	-0,6%
грошові кошти	9367,2	2351,7	-7015,5	7,9%	1,5%	-6,4%
інші оборотні активи	344,5	4141,9	3797,4	0,3%	2,6%	2,3%
Необоротні активи групи вибуття	0,0	0,3	0,3	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	118618,8	162002,5	43383,7	100,0%	100,0%	0,0%
Пасив						
Власний капітал	86031,1	82691,6	-3339,5	72,5%	51,0%	-21,5%
Довгострокові зобов'язання	14830,1	12010,9	-2819,2	12,5%	7,4%	-5,1%
Поточні зобов'язання:	17757,6	67300,0	49542,4	15,0%	41,5%	26,6%
короткострокові кредити банків	3739,5	5820,0	2080,5	3,2%	3,6%	0,4%
поточна кредитор-ська заборгованість	12232,2	56327,1	44094,9	10,3%	34,8%	24,5%
інші поточні зобов'язання	1785,9	5152,9	3367,0	1,5%	3,2%	1,7%
Зобов'язання, пов'я- зані з необоротними активами та групами вибуття	0,0	0,0	0,0	0,0%	0,0%	0,0%
Всього	118618,8	162002,5	43383,7	100,0%	100,0%	0,0%

ДОДАТОК Ж.1

Розрахунок усереднених показників діяльності підприємств з добування кам'яного та бурого вугілля за даними 2015-2017 років

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Ліквідність (I_L)			
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,461	0,342	0,506
Коефіцієнт термінової ліквідності	0,350	0,235	0,399
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,015	0,004	0,003
Платоспроможність (I_P)			
Коефіцієнт фінансової напруги	0,366	0,359	0,438
Співвідношення довгострокових зобов'язань до необоротних активів	0,548	0,506	0,695
Ділова активність та рентабельність (I_D)			
Коефіцієнт обіговості сукупного капіталу	0,706	0,549	0,528
Коефіцієнт обіговості оборотних активів	2,132	1,892	1,426
Рентабельність сукупного капіталу	-9,18%	-13,05%	-14,98%
Фінансова стійкість (I_F)			
Коефіцієнт фінансової автономії	-0,084	-0,208	-0,170
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,282	0,151	0,267
Виробнича діяльність (I_B)			
Ступінь зносу основних засобів, %	49,1%	74,8%	66,4%
Середньомісячна продуктивність праці, тис. грн. на 1 особу	20,1	15,6	25,2

ДОДАТОК Ж.2

Розрахунок усереднених показників діяльності підприємств з добування сирової нафти та природного газу за даними 2015-2017 років

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік
<i>Ліквідність (I_Л)</i>			
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,619	0,721	0,679
Коефіцієнт термінової ліквідності	0,468	0,574	0,560
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,016	0,024	0,034
<i>Платоспроможність (I_П)</i>			
Коефіцієнт фінансової напруги	0,074	0,106	0,099
Співвідношення довгострокових зобов'язань до необоротних активів	0,093	0,161	0,158
<i>Ділова активність та рентабельність (I_Д)</i>			
Коефіцієнт обіговості сукупного капіталу	0,440	0,593	0,750
Коефіцієнт обіговості оборотних активів	2,096	1,744	2,006
Рентабельність сукупного капіталу	0,65%	-10,79%	-1,97%
<i>Фінансова стійкість (I_Ф)</i>			
Коефіцієнт фінансової автономії	0,586	0,423	0,350
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,660	0,529	0,449
<i>Виробнича діяльність (I_В)</i>			
Ступінь зносу основних засобів, %	59,0%	67,1%	49,4%
Середньомісячна продуктивність праці, тис. грн. на 1 особу	119,8	183,8	294,3

ДОДАТОК Ж.3
Розрахунок усереднених показників діяльності підприємств з добування металевих руд за даними 2015-2017 років

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік
<i>Ліквідність (I_Л)</i>			
Коефіцієнт поточної ліквідності	3,539	2,101	1,150
Коефіцієнт термінової ліквідності	3,104	1,733	1,003
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,528	0,125	0,035
<i>Платоспроможність (I_П)</i>			
Коефіцієнт фінансової напруги	0,125	0,184	0,074
Співвідношення довгострокових зобов'язань до необоротних активів	0,266	0,337	0,142
<i>Ділова активність та рентабельність (I_Д)</i>			
Коефіцієнт обіговості сукупного капіталу	0,577	0,503	0,510
Коефіцієнт обіговості оборотних активів	1,089	1,109	1,068
Рентабельність сукупного капіталу	13,88%	5,28%	-5,98%
<i>Фінансова стійкість (I_Ф)</i>			
Коефіцієнт фінансової автономії	0,725	0,600	0,510
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,850	0,784	0,585
<i>Виробнича діяльність (I_В)</i>			
Ступінь зносу основних засобів, %	61,4%	57,6%	58,6%
Середньомісячна продуктивність праці, тис. грн. на 1 особу	69,5	83,7	91,9

ДОДАТОК 3

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Коваленко М. О. Аналіз ефективності функціонування гірничодобувної галузі України / М. О. Коваленко // *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії: [Науковий журнал]*. Запоріжжя, 2017. Вип. 6(12). Ч. 2. С. 134-139. (0,46 д.а.).

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

2. Коваленко М. О. Теоретичні основи розробки ефективних стратегій / М. О. Коваленко // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки: [Збірник наукових праць]*. Херсон, 2015. Вип. 13. Ч. 4. С. 186-188. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

3. Коваленко М. О. Стан і перспективи розвитку гірничої промисловості України / М.О. Коваленко // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки: [Збірник наукових праць]*. Херсон, 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 170-172. (0,37 д.а.). (*Index Copernicus*).

4. Коваленко М. О. Сутність стратегії, еволюція стратегічного управління: основні підходи та концепції / М.О. Коваленко // *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. Том 21. Вип. 2, 2016. С. 193-197. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

5. Коваленко М. О. Методичний підхід до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі / М. О. Коваленко // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство: [Збірник наукових праць]*. Ужгород: УНУ, 2018. Вип. 13. Ч. 1. С. 151-155. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

6. Коваленко М. О. Модель діагностики стану гірничодобувної галузі за напрямками діяльності / М. О. Коваленко // *Причорноморські економічні*

студії [Науковий журнал]. Одеса, 2018. Вип. 21. С. 161-166. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

Матеріали конференцій:

7. Коваленко М. О. Принципи формування напрямів стратегічного розвитку гірничодобувної галузі / М. О. Коваленко // *International Scientific-Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: Conference Proceedings* (April 29, 2016, Riga). Riga: Baltija Publishing. 308 pages. С. 38-39. (0,12 д.а.).

8. Коваленко М. О. Реляційні стратегії як майбутнє стратегічного управління / М.О. Коваленко // *International Scientific-Practical Conference From Baltic to Black Sea: National Models of Economic Systems: Conference Proceedings, Part I* (March 25, 2016. Riga). Riga: Baltija Publishing. 356 pages. С. 41-43. (0,16 д.а.).

9. Коваленко М. О. Особливості функціонування та розвитку гірничодобувної галузі України / М. . Коваленко // *Актуальні аспекти механізму модернізації економіки та фінансової системи країни: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 7 березня 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, 2018. С. 62-64. (0,08 д.а.).

10. Коваленко М. О. Аналіз результатів діагностики стану підприємств гірничодобувної галузі / М. О. Коваленко // *Залучення соціально відповідальних інвестицій: проблеми і перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 23 березня 2018 р.). Київ: Національний університет харчових технологій, 2018. С. 31-33. (0,08 д.а.).

11. Коваленко М. О. Аналіз факторів впливу на функціонування і управління в гірничодобувній промисловості / М. О. Коваленко // *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти: Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної*

конференції (м. Дніпро, 29-30 березня 2018 р.). Дніпро: НМетАУ, 2018. С. 106-107. (0,21 д. а.).

12. Коваленко М. О. Сценарій сталого розвитку в гірничодобувної галузі / М.О. Коваленко // *Європейські перспективи сенсу життя : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 11 травня 2018 р.). Запоріжжя : КПУ, 2018. С. 158–161. (0,21 д.а.).

**МІНІСТЕРСТВО ЕНЕРГЕТИКИ ТА ВУГІЛЬНОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ**
(Міненерговугілля України)
ДЕПАРТАМЕНТ ВУГІЛЬНО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ
01601 МСП, м. Київ, вул. Б. Хмельницького, 4.

вхрп 02-23/1195 від 06.02.2018

РЕЦЕНЗІЯ

про результати дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри економічної теорії, національної та
міжнародної економіки Класичного приватного університету
Коваленка Михайла Олександровича

Рекомендації щодо розвитку сучасних напрямів та стратегій державного регулювання гірничодобувної галузі України, розроблені Коваленко М.О. за результатами кандидатської дисертації «Стратегія підвищення ефективності державного регулювання гірничодобувної галузі», можуть бути використані у практичній діяльності.

Проведеним дослідженням визначено ефективні методичні підходи до планування розвитку гірничодобувної галузі на основі міжгалузевої балансової моделі, з урахуванням її орієнтації на ринок проміжного споживання, що дозволило встановити взаємний вплив даної галузі на інші галузі економіки та виконувати пошукове прогнозування для досягнення стратегічних цілей розвитку.

Дисертаційне дослідження містить пропозиції щодо подальшого удосконалення та реалізації заходів енергетичної стратегії України. Наведені пропозиції направлені на оптимізацію роботи енергетичного комплексу, виведення його на прогресивний шлях розвитку.

**Заступник директора Департаменту
вугільно-промислового комплексу
- начальник управління**

А. Синюк

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

пр. Олександра Поля, 1, м. Дніпро, -49004, тел. 742-88-32, факс (056) 742-89-41,
e-mail: econom@adm.dp.gov.ua, Код ЄДРПОУ 02741404

Для подання до спеціалізованої
вченої ради по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Коваленко Михайло Олександровича на тему: «Стратегія підвищення ефективності
державного регулювання гірничодобувної галузі»

Дисертаційне дослідження містить нові науково-методичні підходи щодо удосконалення моделі діагностики фінансового стану гірничодобувної галузі, в основі якої покладено існуючі підходи до проведення експрес-аналізу промислових підприємств з урахуванням специфіки вхідних даних, що дозволяє виконувати моніторинг та своєчасно реагувати на фінансові проблеми в галузі.

Заслужують на увагу обґрунтування підходу до стратегічного аналізу та аналізу ризиків щодо визначення та впровадження спрямованих цілей та завдань економічної стратегії та цілей управління на рівні держави, який на відміну від існуючих враховує стратегічний аналіз на рівні розробки економічної політики та публічної адміністрації та аналіз ризиків, на основі чого формується вибір ефективного варіанту стратегії розвитку.

Заступник директора департаменту
економічного розвитку
Дніпропетровської обласної
державної адміністрації

Псарьов О.С.

78

Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Департамент економічного розвитку
Вих. №707/0/31-17 від 30.05.2017

